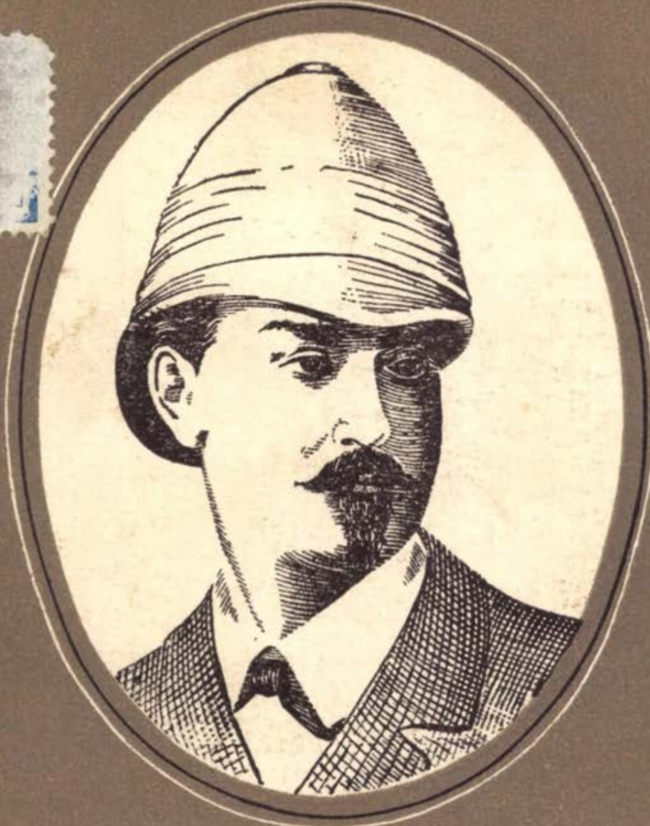

JIŘÍ BAUM

HOLUB A MAŠUKULUMBOVÉ

226

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Sekce geologicko-geografická

HOLUB A MAŠUKULUMBOVÉ

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Recensovali prof. Dr Bohuslav Horák a Dr Karel Uhl

RNDr Jiří Baum

RNDr JIŘÍ BAUM

HOLUB A MAŠUKULUMBOVÉ

Kapitoly o největším českém cestovateli

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

PRAHA 1955

PŘEDMLUVA

Africká pevnina, Evropě tak blízká, byla kulturním národům sídlícím okolo Středomoří, hlavně Řekům a Římanům, známa již ve starověku, ovšem jen zase na severu. Tehdy, kolem r. 600 př. n. l., byla dokonce obepluta Foiničany, a to směrem od východu na jih kolem Mysu Dobré naděje a podél západního pobřeží zpět do Středozemního moře a do Egypta. Objevení a přesnější stanovení pobřeží náleží hlavně Portugalcům na sklonku 15. století. Vnitřek pevniny však zůstával ještě dlouho temnou, t. j. neprobádanou oblastí. Úkolu odstranit bílá místa na mapě Afriky se podjali teprve v minulém století četní cestovatelé téměř všech národů, z nichž nejznámější jsou Angličané David Livingstone, John H. Speke, Verney Lovett Cameron, Američan Henry Morton Stanley, Francouz Pierre Savorgnan de Brazza, Portugalec Serpa Pinto, Němci Heinrich Barth, Emin Paša (Eduard Schnitzer), Gerhard Rohlfs a j. Většinou byli tito objevitelé dobře vyzbrojeni a také všemi potřebami hojně zaopatřeni. Štědře podporováni svými vládami mohli skutečně prokázat vědě znamenité služby. U srovnání s nimi jak mohl cestovat náš chudý Dr Emil Holub!

Průzkumu temné pevniny však vedle těchto velikánů věnovali své síly, schopnosti, zdraví a v důsledku strádání nakonec i své životy také někteří Čechové, kteří svými cestami proslavili nejen sebe, nýbrž i svůj národ a zapsali se dobře do dějin zeměpisných objevů. Tak na př. v Sudanu a v Habeši cestoval kosmonoský rodák Dr Antonín Stecker, E. St. Vráz prošel některými kraji západní Afriky, kdežto Dr Emil Holub se věnoval průzkumu jižní Afriky. Českých cestovatelů v Africe (a ovšem i po jiných kontinentech) bylo ve skutečnosti daleko více. Zde byli uvedeni jen ti nejzná-

mější, z nichž zase nejslavnějším a největším byl Dr Emil Holub.

Emil Holub se narodil 7. října r. 1847 ve východočeském městě Holicích a zemřel 21. února 1902 ve Vídni. Na své cesty se Holub důkladně připravoval již za svých studií. Kromě lékařství, jež mu mělo zjednat prostředky k cestování, věnoval se též studiu věd přírodních a pilně se učil kreslit. Přirozeně velmi se zajímal o zeměpis a s oblibou čítával cestopisy, zvláště zprávy o cestách slavného lékaře a misionáře Davida Livingstona. Byl to právě jeho zářný příklad, který pohnul Holuba k tomu, že se rozhodl cestovat po jižní Africe. Kromě toho chtěl Holub rozmnožit počet českých cestovatelů, chtěl získat národopisné a přírodopisné sbírky, jež by věnoval matičce Praze, a konečně chtěl nalézt vhodnou půdu pro zchudlé a pracovité rodiny svých krajanů. Proto, když dne 24. února 1872 dosáhl na pražské universitě doktorátu z lékařství, nemeškal a brzy poté se vydal do jižní Afriky, své vytoužené země. Tam podnikl dvě velké cesty.

První cesta spadá do let 1872 až 1879. Usadiv se v Diamantových polích, provozoval tam MUDr Holub lékařskou praxi, aby nabyl prostředků na další cesty do vnitrozemí. Odtamtud podnikl tři výpravy. První, do Transvaalu, byla jen jakási pokusná cesta, trvala jen dva měsíce a měla ráz a účel informativní. Na druhé výpravě se dostal až do Šošongu, sídla Khamy, vládce východních Bamangvatů. Třetí výprava vedla Holuba k vodopádům Viktoriiným na řece Zambezi a za tuto řeku do říše Marucko-Mabundské, v níž tehdy vládl mocný, ale krutý král Sepopo. Z jeho sídla Šešeke a s jeho pomocí podnikl Holub na člunech plavbu proti proudu řeky Zambezi hodlaje prozkoumat horní tok této řeky a pak se dostat k západnímu pobřeží Afriky v portugalské Angole. Ale v peřeji zvané Mučila-Aumsinga se převrhl člun s nákladem léků a střeliva, kterážto nehoda a zimnice přinutila našeho cestovatele k návratu do Šešeke a nakonec do vlasti, kamž přivezl s sebou velmi cenné sbírky. Doma konal řadu přednášek a sepsal svůj první

cestopis „Sedm let v jižní Africe“ s podtitulem „Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambezi (1872—1879).“ Dílo vyšlo ve dvou svazcích v Praze r. 1880 a 1881, bylo opatřeno několika sty původních vyobrazení a čtyřmi mapami a hned bylo přeloženo do němčiny, angličtiny a francouzštiny a získalo Holubovi jméno a slávu velkého cestovatele a badatele.

Druhou velkou cestu po jižní Africe vykonal Dr E. Holub v letech 1883 až 1887. Popsal ji, ovšem až po návratu do Evropy, ve svém objemném dvousvazkovém díle „Druhá cesta po jižní Africe. — Z Kapského Města do země Mašukulumbův. — Cesty v jižní Africe vykonané v letech 1883—1887.“ Spis vyšel v Praze r. 1890, byl opatřen 211 vyobrazeními a dvěma mapami a byl rovněž přeložen do světových jazyků.

Holub na této druhé cestě mínil projíti zprvu krajinami již dříve poznanými a pak napříč Afrikou od jihu k severu až do Egypta, a kdyby se mu to nepodařilo, chtěl odbočit na východ k Indickému oceánu. Nepodařilo se mu však uskutečnit tento záměr v celém rozsahu, nýbrž dostal se jen do země divokých Mašukulumbů, sídlících severně od Zambezi na řece Luenge neboli Kafue, levém přítoku zambezijském.

Kdo byli tito divocí, nezkrotní a všeobecně obávaní Mašukulumbové, do jejichž území se před Holubem neodvážil vstoupit žádný evropský cestovatel, dokonce ani u černochů pro svou lidumilnost oblíbený veliký Livingstone?

Po stránce ethnografické poskytuje Afrika velmi pestrý obraz. Kromě přistěhovalých Evropanů a nepatrného počtu Asiatů žije tam daleko četnější barevné domorodé obyvatelstvo, které však není jednotné ani v ohlebu rasovém, ani jazykovém, ani kulturním. Vedle Hamitů, žijících na severu pevniny, Semitů (Arabů a části Habešanů), kteří žijí převážně na východě Afriky, a indoneských přistěhovalců, kteří přinesli malajskou řeč a kulturu na Madagaskar, a kromě menších skupin Hotentotů, Křováků a Pygmejů (trpasličích kmenů ve střední Africe) rozeznáváme v Africe dvě velké

skupiny původního černého obyvatelstva, černochů čili negrů: sudanské a bantuské negry.

Sudanští černoši žijí převážně v Sudanu, rozlehlém území na jih od Sahary, které podle nich též dostalo své arabské jméno „Bilád as súdán“ (= země černých lidí). Tito sudanští černoši jsou vyšší postavy než Bantuové, druhá skupina afrických negrů; jsou dolichocefalové čili dlouholebí, temné barvy, s vlnitými vlasy, širokým, plochým nosem a tlustými rty. Zabývají se zemědělstvím, a dobytkářstvím, provozují obchod a některá řemesla.

Jižně od nich ve střední a jižní Africe žijí Bantuové (ba-ntu = lidé, od mu-ntu = člověk). Jejich sídla sahají od Atlantického k Indickému oceánu a na jih za řeku Zambezi do Bečuánska a Basutska. Jsou mnohem světlejší barvy nežli Sudanci, nižší a slabší. Též jejich kultura je mnohem nižší. Žijí hlavně v hlubokých pralesích Konga a v savanách východoafrických, oplývajících zvěří, a živí se převážně lovem této zvěře.

A právě k těmto bantuským černochům náležejí Mašukulumbové, jinak zvaní též Ila-Šukulumbové anebo prostě Ilové, t. j. mluvící nářečími Ila. Mašukulumbové žijí v Severní Rhodesii za řekou Zambezi mezi 13° a 16° jižní šířky. Obývají dosti vlhkou náhorní rovinu ve výši přes 1000 m nad mořem, kterou protéká řeka Luenge, a která je pokryta skupinami palmových lesů. Mašukulumbové jsou pěkně rostlí, mají lehce zakřivený orlí noc, muži nosí na hlavě vrkoče spletené z vlasů vlastních i cizích, dlouhé 14—40 cm až přes 1 m, podle bohatství a významu. Ženy zato si hlavy holí. Muži nosí bílé nebo modré šátky, ovinuté jako toga kolem těla, ženy chodí zcela nahé. Hlavním zdrojem výživy Mašukulumbů jsou velká stáda dobytka, při čemž stádo o dvou až třech tisících kusů není ničím neobyčejným. Kromě dobytka chovají též mnoho psů. Jejich chatrče mají podobu kuželovitou, jsou kryty travinami a listím a tvoří obce, v nichž vládne náčelník. Celé území Mašukulumbů je rozděleno na několik celků (knížetství) s jistým početm osad,

nad nimiž vládne pohlavár. Jednotné státní nebo národní organisace Mašukulumbové nevytvořili.

S Mašukulumby se Dr Holub setkal po prvé v Šešeke na dvoře krále Sepopa za své první velké cesty a za druhé návštěvy v říši Marucké dne 9. listopadu 1877. Bylo to šest vyslanců, kteří každoročně přicházeli s dary ke dvoru maruckému pozdravit panovníka a po několika nedělích s jinými dary se zase vraceli domů. Holubovi byla nápadná jejich načernalá pleť a ráz obličeje jakoby ženský. Většinou měli orlí nosy. „Ve své zemi," píše Holub v díle „Sedm let v Jižní Africe", II. díl, str. 304—5, „chodí nazí, jenom ženy zavěšují si na řemeni kol těla železné zvonečky. Mašukulumbové pyšní se nejvíce svým vlasem, který jest vskutku hoden podivu. Na temeni spočívá buď celý nebo zkomolený kužel z několika vrstev, jsa pevně s hlavou spojen. Některé vrstvy jsou složeny z vodorovných rulíků, jiné z kolmých, jinde zase z překřížených a jinde rovnoběžných, jež uměle jsou spleteny a roztokem klovatinným napuštěny, tak že celkem vypadají jakoby to byla stavba, zbudovaná ze samých vlasů svého majetníka; ale není tomu tak. Mašukulumbové oškrabují si totiž občas huňatý vlas kromě okrouhlého místa 30 až 35 centimetrů dokola. Na vlnu, která zbude na temeni, postaví se věžovitý drdol; vlasy pak, které si ostříhají, ukládají, až jich mají dostatečnou zásobu. Aby pak jich co možná nejbrž hodně nabyl, manžel dovoluje si holiti také hlavu atd. svých žen a otrokův, i hlavy všech nepřátel, padlých v boji; tyto vlasy, kterých by Mašukulumbe nedal za nic, slepuje klovatinou se svými a splítá je potom v malé rulíky. Nejdelší z takových účesů končil se ohonem zdélí 103 centimetrů, jsa vpravo nachýlen, když pak se domorodec sklonil, nahnula se též celá vlasová věž. Účes tento byl v objemu šestatřiceti centimetrův; jiné byly zvýší dvaceti až třiceti centimetrův. Svaly spánkové zesílily se Mašukulumbům ve provazy ztlouští prstu, a tím pouze mohla hlava snésti velikou tíž na temeni." „Takový obrovský vrkoč," píše Holub ve své „Druhé cestě po Jižní Africe", II. díl, str. 225, „přijde se

vším všudy dosti vysoko, neboť jeho cena rovná se ceně řádného vola, za něhož by nám bylo zaplatiti 9—10 metrův kartounu. Zhotovení velikého vrkoče jest uměleckým dílem, které vyžaduje týdny, ano mnohdy i měsíce času.“ — Tyto vrkoče, jimiž Mašukulumbové byli nápadní a tolik se lišili od ostatních afrických černochů, kreslíval Dr Holub s oblibou při svých četných přednáškách na školní tabule, jak si pamatují jistě dnes už nečetní jeho posluchači a též pisatel této předmluvy. A právě v území těchto Mašukulumbů, kam na své druhé veliké cestě Dr Holub dospěl nejdále na sever, také ztroskotal, a to hůře než v přejích zambezijských na své první cestě.

Doktora Holuba na jeho druhé cestě jižní Afrikou provázela jeho mladá žena, paní Růžena Holubová, rozená Hofová z Vídně a dosud tamtéž žijící, a pak šest evropských průvodců, jež si Holub vybral z bývalých vojáků a ze sedmi set uchazečů, kteří se mu na výzvu přihlásili. Josef Špíral ze Šťáhlav a Karel Bukač z Vídně zemřeli dříve, než se výprava dostala k Zambezi, Antonín Halouzka z Rajhradu (nikoliv Haluška, jak mylně píše sám Dr Holub a jak se dále omylem traduje!), poněvadž také těžce onemocněl, byl poslán Holubem zpět do Evropy, a tak pouze tři další z nich, totiž Osvald Söllner z Vídně, Ignác Leeb z Harmansdorfu a Fekete Jánoš z Csongrádu v Uhrách se dostali za řeku Zambezi a pak i do území Mašukulumbů, kam výprava vstoupila dne 17. července 1886. Mašukulumbové se k výpravě chovali krajně nepříznivě a pak i nepřátelsky. Podezírali zejména bělochy, že jsou vyzvědači maruckého krále Luaniky, s nímž žili v nepřátelství, a že jsou obílení Marucové. Holubovi nepomáhalo ani jeho lékařské umění, které všude jinde mezi černochy mu bylo ku prospěchu.

Holub s průvodci tak prošel několika „knížetstvími“ Mašukulumbů, jichž nepřátelství vyvrcholilo u náčelníka Ňamby. Ke katastrofě pak došlo dne 2. srpna 1886 u vsi Galulongy. Když totiž nosiči, s nimiž měl Holub v Africe vůbec veliké potíže, mu utekli, snažil se Holub získati pomoc

u domnělého Portugalce, který prý žije nedaleko za horami na severu viditelnými, jež Dr Holub nazval horami Františka Josefa. Portugalec však byl čirý výmysl domorodců, aby výpravu rozdělili a pak ji snadněji mohli přepadnouti. Holub se tam vypravil přes bažiny a močály a nenaleznuv Portugalce, vrátil se zpět do ležení u Galulongy. Za jeho nepřítomnosti však byl tábor Mašukulumby přepaden a vypleněn, Osvald Söllner smrtelně zraněn a zranění podlehl. S nebezpečím života se Holub snažil zachránit aspoň část svých deníků. Po strastiplné cestě močály a po vypáleném strništi s bosýma a zraněnýma nohama plížili se cestovatelé za stálého nebezpečí z přepadení zpět k řece Luenze, kterou se jim nakonec šťastně podařilo přeplouti. Mezitím se vrátilo několik zběhlých matockých nosičů, u nichž se probudilo svědomí a ještě více strach před jich králem Mo-Panzou, a ti pomohli nésti zcela vysílenou a nemocnou paní Holubovou. Tak překročili po druhé hranice území mašukulumbského dne 7. srpna 1886 a unikli stále hrozícímu smrtelnému nebezpečí. Útrap ovšem nebylo ještě konce. Územím svobodných Matoků a říší Maruckou dostali se 23. srpna do Gazunguly, kam přišli jako žebráci, otrhaní, unavení a nemocní. Přepluvše Zambezi octli se zase v poněkud civilisovanějších krajích. Na této a další cestě k jihu se podařilo Holubovi nashromážditi značné množství předmětů národopisných a přírodních, které dovezl do Evropy kromě těch, které dříve poslal domů s Halouzkou. Z nich mohl Holub uspořádati dvě velké výstavy ve Vídni (1891) a v Praze (1892). Žel, že tak těžce nastřádané a jedinečné sbírky z jižní Afriky nezůstaly zachovány v celku a ve vlasti! Holub chtěl většinu z nich darovati Národnímu museu v Praze, ale byv odmítnut, začal s nepochopitelným rozdáváním jich museím a školám v místech, kde přednášel. Nejlepší a nejvzácnější předměty však se dostaly do ciziny, kde zdobí tamní musea a hlásají slávu českého cestovatele. Teprve v poslední době snaží se povolaní činitelé z této největší jihoafrické sbírky, jaká kdy byla sebrána, zachránit, co se ještě zachránit dá, a soustředit

to v Národním a Náprstkově museu v Praze a v Holubově rodišti Holicích.

Útrapy, jež Holub prožil na své druhé cestě, zvláště mezi Mašukulumby, a nemoci, které tam získal, trápily jej po celý další zbytek jeho poměrně krátkého života, až konečně jim podlehl dne 21. února 1902. Ač chudý, měl Dr Holub pohřeb vskutku královský. Vystrojilo mu ho město Vídeň, které mu též na svém ústředním hřbitově poskytlo čestný hrob, který od 11. června 1904 zdobí pěkný pomník s mramorovou bustou cestovatelovou. Ještě za života dočkal se Holub té radosti a zadostiučinění, že byl jmenován čestným i dopisujícím členem předních cizích i našich zeměpisných a přírodovědeckých společností, čímž byl uznán za opravdu velikého cestovatele a badatele. Kromě toho se mu dostalo na 40 řádů a vyznamenání od různých evropských panovníků.

Holub je nesporně největším českým cestovatelem. Objevil Mašukulumby a Mašukulumbové téměř zničili Holuba. Není divu, že útlocitnou paní Holubovou pronásledovali Mašukulumbové ještě dlouho potom ve snách v Evropě a že vzpomínka na ně, na ves Galulongu a na den 2. srpna 1886 náležela u Holuba mezi nejbolestnější.

Tragická a strastiplná cesta Holubova do země Mašukulumbů nalezla dlouho po smrti cestovatelově odezvu v české literatuře. Romanopisce i vědce vábil její cizokrajný námět a neobyčejný příběh, a proto ji znovu zpracovali, každý po svém a můžeme říci, že dobře a procítěně.

Tak r. 1942 napsal žurnalista a spisovatel poutavých knih o českém polárníkovi Janu Welzlovi, Edvard Valenta (nar. 22. 1. 1901 v Prostějově), knihu „Druhé housle. — Román o veliké cestě Emila Holuba." V druhém ilustrovaném vydání vyšlo znovu v Praze r. 1945.

Doc. Dr František Běhounek (nar. 28. 10. 1898 v Praze), fysik a radiolog, známý jako jediný český účastník italské Nobilovy výpravy vzducholodí Italia k severní točně v květnu roku 1928, napsal a v říjnu 1946 vydal knihu „Na sever od Zambezi" s ilustracemi a mapkami. Výpravy

Holubovy k Mašukulumbům se zde vlastně týká jen druhá část jeho knihy, „Veliká cesta".

Pro mládež tuto látku zpracoval spisovatel Vojtěch Lev v knize „Za velkým dobrodružstvím. — Vypravování o českém cestovateli." Vyšlo v Praze r. 1947 s kresbami Jana Podhájského a s předmluvou paní Růženy Holubové, datovanou ve Vídni v září 1943.

Jméno Dr Emila Holuba je ještě dnes, více než padesát let po jeho smrti, velmi živé. Neobyčejný zájem o něho značně podnítily oslavy jeho stých narozenin, konané v Praze a v Holicích r. 1947, jakož i film „Velké dobrodružství", který od r. 1952 byl promítán v našich biografech, a kniha Emil Holub, „Velké dobrodružství" s úvodem a doslovem spisovatele Jiřího Mareše (Praha 1952). Roku 1947 vyšla řada publikací a článků v časopisech, jichž výčet nalezne čtenář ve stati Dr K. Uhla „Publikace vydané ke stým narozeninám Dr Emila Holuba" ve Sborníku Československé společnosti zeměpisné, roč. 1948, svazek 53, str. 52—54.

Ostatní literatura o Holubovi, jeho životě a cestách je už tak rozsáhlá, že není ani zdaleka možné všechnu ji zde vypsati. Čtenářům, kteří se o Holuba zajímají, lze však doporučit aspoň tyto přehledné a dobře informující spisy: Bohumil Bauše: „Život a cesty Dr Emila Holuba". Praha 1907. Světová knihovna č. 612—613. J. V. Želízko: „Dr Emil Holub a jeho výzkumné cesty v jižní Africe" ve Sborníku české společnosti zeměvědné, roč. VIII, Praha 1902. Týž autor napsal ještě: „Život a utrpení afrického cestovatele Dr Emila Holuba v posledních dopisech 1897—1902" (Smíchov 1922), a pro Němce u Brockhause v Lipsku r. 1936 vydal knihu „Elf Jahre unter den Schwarzen Südafrikas".

Velký obdivovatel Holuba a badatel o jeho životě a cestách Dr Jindřich Dlouhý vydal r. 1940 v Holubově rodišti Holicích velmi pěkný spis „Dr Emil Holub, člověk a cestovatel" a r. 1947 v Praze v edici Náprstkova musea sborník „Dr Emil Holub, africký cestovatel", do něhož vedle pořadatele samého (4. práce) přispěli ještě Dr Alexander Vaníček (předmluva), Petr Borák, Dr Jiří Müller, Vojtěch Lev, prof. Dr Jan Obenberger, Dr Bohumír Lifka, Edvard Valenta, Dr Karel Uhl a A. Mastná-Kahligová. Je to dosud největší souborné dílo o Holubovi. František Ottmar a Vladimír Faltys vydali r. 1947 v Holicích brožurku „Dr Emil Holub a rodné Holice" a Dr Karel Uhl napsal „Dr Emil Holub, slavný český cestovatel po jižní Africe" a „Z posledních let života afrického cestovatele a badatele Dr Emila Holuba" (Rajhrad 1946), Dr Jiří Krámský napsal r. 1947 „Dr Emil Holub v dopisech cizinců" a Otakar

Kratochvíl napsal do časopisu „Věda a život“ (Praha 1948, roč. XIV, č. 6) článek „Holubova cesta do země Mašukulumbů“. Konečně roku 1949 vydal Jaroslav Langr brožuru „O cestách Emila Holuba“ a v r. 1954 vyšlo v nakladatelství Mladá fronta dílo Dr Ctibora Votrubce „Jihoafrické cesty Emila Holuba“.

Nadšeným obdivovatelem Dr Emila Holuba byl i autor této knížky, RNDr Jiří Baum, narozený v Praze 20. září 1900 a umučený nacisty ve Varšavě na začátku roku 1944. Zoolog Dr Baum byl též velikým cestovatelem a sběratelem přírodnin, jimiž obdarovával naše Národní museum. Cestoval v Americe, a to Brazilii, po Spojených státech, byl na Havaji, rovněž Afriku procestoval téměř celou, byl na př. v Senegalsku, v Portugalské a Francouzské Guinei, na Jávě, v Malajsku a v Indii. Cestu kolem světa přes Australii, Japonsko a Kalifornii vykonal již se svou chotí paní Růženou Baumovou, se kterou cestoval také po Evropě, zvláště ve Španělsku a Laponsku, a v roce 1938—39 také v jižní Africe.

Roku 1931 podnikl se sochařem Františkem Foitem v malé dvouválcové Tatře cestu napříč Afrikou, a to směrem od severu k jihu, z Egypta do Kapského města, při čemž se dotkl též území, jímž kdysi cestoval i Dr Holub. Přírodovědec Baum byl, jak již poznamenáno, obětavým a nadšeným mecenášem Národního musea, vynikal hlubokým vzděláním a slunnou, krásnou povahou a měl vzácný talent bystrého vypravěče. Jeho poutavých a vlastními fotografiemi pěkně ilustrovaných spisů je velká řada. Tak r. 1933 napsal „Africkou divočinou“, r. 1936 „Na březích Indického oceánu“, 1937 „Kolem zeměkoule“, 1939 „Toulky po USA“, 1941 „V zemi slonů a lvů“, 1941 „V tropech u Guinejského zálivu“, kde cestoval s Dr A. Pilátem, pod jehož jménem za okupace a pronásledování Dr J. Bauma kniha vyšla, v r. 1945 vyšla kniha „Stepí a pralesem“. Pro mládež napsal r. 1935 „Dobrodružná cesta malého černocha“ a „K neznámým břehům Brazilie“. Překrásná kniha „Havaj včera a dnes“ vyšla jako dílo posmrtné teprve roku 1947. Kromě do knih

ukládal své zajímavé poznatky z cest do četných časopisů, jako byly Vesmír, Širým světem, Sborník československé společnosti zeměpisné, XX. století, Encyklopedie čs. mládeže Mladý svět atd. Baum přednesl rovněž mnoho poutavých přednášek veřejných i v Československém rozhlasu. (Srv.: Dr Josef Mařan, „Za RNDr Jiřím Baumem" ve Sborníku československé společnosti zeměpisné, svazek 51, rok 1946, str. 36—39, s podobenkou Baumovou na str. 37.)

Baum se hluboce zamyslil nad Holubem a jeho nesmírným utrpením, vžil se do jeho stavu a pocitů, prožíval v mysli všechna strádání jeho i průvodců nejinak, než jako by sám byl Holubem anebo aspoň jeho průvodcem a činným účastníkem jeho výpravy. A pak napsal tyto kapitoly, které bystře vystihují situaci, jsou plny citu a porozumění a krásně se čtou, přestože autor neměl možnost je po sobě ještě revidovat, jak měl ve zvyku u všech svých předcházejících spisů. Pro jejich cenu je vydává nyní Nakladatelství Československé akademie věd, které tím uctívá památku našich cestovatelů a vědců jak Dr Holuba, tak i Dr Jiřího Bauma.

Dr Karel Uhl

V Rajhradě dne 3. května 1954

I

NA POMEZÍ CIVILISACE

Dr Emil Holub stál před Mo-Panzou, králem kmene Matoka, ve stínu košatého stromu, pod nímž uděloval černošský vladař své audience.

Byla to osudová chvíle, neboť setkání s Mo-Panzou bylo důležitým mezníkem na Holubově cestě k severu. Nebylo snadné dostat se až sem, do krajin dosud nedotčených civilisací. Holub zanechal své velké vozy, tažené mnoha páry volů, dole na jihu, protože zde, v oblasti zamořené mouchou tsetse, by jistě zahynuli, a tak bylo nutno najímat vždy velký počet nosičů, aby nesli zavazadla výpravy i zboží, určené pro směnný obchod v zemi, jež dosud neznala peněz.

Nebylo snadné sehnat potřebné nosiče. V živé paměti byl ještě osud lidí, které si před lety najal monari (Livingstone) k cestě k moři na západě. Jen několik se jich vrátilo a ti vyprávěli o útrapách a nebezpečenstvích daleké cesty. Vzpomínka na jejich zkušenosti byla dosud živá. A tento běloch se ubíral dokonce do země Mašukulumbů!

Když se přece jen uvolili nést zavazadla bílého lékaře, bylo to proto vždy jen na krátkou dobu, často jen na den nebo dva, a v příští osadě bylo nutno najmouti jiné. Hádky a potíže byly na denním pořádku. Někdy zachránilo situaci jen Holubovo lékařské umění, tak jako u náčelníka Moeby, jemuž ošetřil raněnou nohu a jenž se ho pak energicky zastal, když nosiči stávkovali. U Sakasipy zastrašil zas Holub vzdorující nosiče tím, že zapálil na misce trochu lihu ze své lékárny předstíraje, že to je voda. Jeho pověst velkého kouzelníka tím byla znovu potvrzena. Ale všechny potíže nebyly ničím proti překážkám, které se výpravě hromadily v cestu,

jakmile překročila řeku Zambezi 2. a 3. června roku 1886. Malarie pronásledovala Holuba i ostatní členy výpravy a cestou do Mo-Ponde se Holub jen s tíží vlekl, opíraje se o Leeba a černocha Boje.

Avšak nyní je posilovalo vědomí, že jen malý státeček Mo-Panzův je dělí od tajemného území Mašukulumbů, země, do níž ještě nepronikl žádný Evropan a jež po deset let Holuba tak zajímala a vábila — snad právě proto, že její obyvatelé měli pověst nejnebezpečnějších domorodců jižní Afriky!

Paní Růžena Holubová

Jen Serpa Pinto procestoval kraj ještě dále na sever při horním toku Zambezi a jeho pobočkách (r. 1879). Před ním dospěl Livingstone na své cestě (od r. 1858) k střednímu a dolnímu toku Zambezi a k řece Širé a prošel roku 1873 územím mezi jezery Tanganjikou a Bangveolo; Selous pak překročil Zambezi v letech 1887 a 1888.

To byly kraje, které později byly nazvány Severní a Jižní Rhodesie. V té době byly však divočinou zcela neznámou a obydlenou kmeny bělochům nepřátelskými.

Holub znal již většinu jižní Afriky na jih od řeky Zambezi; vždyť před tím zde strávil sedm let! Procestoval ji, pokud mu to poměry dovolovaly, mnoha směry a přispěl svou

hřivnou k přírodovědeckému výzkumu Afriky. Získal si již jméno cestovatele, veřejnost ho znala — zde i v Evropě. Ale to nestačilo: chtěl jako Livingstone a Stanley proniknout do oblastí, do kterých noha bělochova ještě nevkročila, do krajin, které se na mapách Afriky oné doby dosud jevily jako bílé plochy, opomíjené kresliči map nebo vyplněné pouze nejistě vytečkovanými toky řek. O zemi Mašukulumbů snil již od roku 1875 — a nyní se psal rok 1886. Vytoužený okamžik se blížil a do svého cestovního deníku si Holub zapsal slova ne právě skromná: „Nyní budu sklízeti vavřínové listy slávy.“ Byla to slova sebevědomá — a trochu předčasná.

Dr Emil Holub

Král Mo-Panza mohl první dáti Holubovi spolehlivé zprávy o Mašukulumbech, neboť byl jediným z černých vladařů na sever od Zambezi, který s nimi udržoval směnný obchod. Mezi Mašukulumby a ostatními kmeny panoval totiž stav otevřeného nebo tajného nepřátelství: všichni se Mašukulumbů báli a všichni je nenáviděli. Byl to nejobávanější kmen území, jemuž se dnes říká Severní Rhodesie.

Holubovu výpravu přivítal ostatně král Mo-Panza s velkým nadšením. Tolik si vždycky přál, aby uviděl opravdového bělocha, a nyní, když jeho vlasy zbělely stářím jako

mléko, jeho přání se konečně vyplnilo. Dokonce jich přicházelo několik a také bílá *mosari*, žena. Když uviděl, že se průvod blíží, zatleskal král radostí a pak poklekl a políbil zemi z vděčnosti, že se jeho sen vyplnil. S takovým nadšením nebyl Holub ještě nikde v Africe vítán. Mo-Panza měl k němu dlouhou řeč, v níž opakoval, jak je šťasten, že bělochy spatřil. A končil varováním: „Nechoďte k Mašukulumbům, to nejsou lidé jako vy nebo my! Vydejte se raději k východu, až se dostanete k místu, kde řeka Luenge se vlévá do Zambezi. Pak se můžete opět pustit přímo k severu, neboť jste obešli zemi Mašukulumbů, a dostanete se k jezeru Bangveolu, na něž se tážete."

Nebylo to po prvé, co Holub slyšel takové varování, ale byl odhodlán neměnit své plány. Bude prvním Evropanem, jenž vnikl do oněch krajin, dokáže něco, co se nepodařilo ani Livingstonovi, ani Selousovi. A země Mašukulumbů měla být jen první etapou. Holubovy plány zastiňovaly i nejodvážnější plány cestovatelů té doby: chtěl putovat celou Afrikou k severu, vypátrat předěl mezi povodím zambezijským a konžským, vyšetřit, kam směřuje řeka Uele v Kongu, a konečně Darfurem proniknout až do Egypta. Byla by to cesta celou Afrikou, od nejjižnějšího cípu až po nejvyšší sever. Jen v případě nepřekonatelných překážek měl v úmyslu zamířit k východnímu pobřeží Afriky, do Tanganjiky. I to by byl neobyčejný výkon. A nešlo jen o pouhé procestování Afriky: chtěl krajiny, jimiž půjde krok za krokem, prozkoumat a navrátit se pak domů s velkými sbírkami. Byl to velkorysý plán, a kdyby se byl zdařil, bylo by zůstalo jen málo bílých míst na mapě Afriky.

Mnohem později napsal Holub ve svém cestopise, že jeho plány byly skromnější: mahdistické povstání v Sudanu překazilo úmysl cestovat až do Sudanu a tak se prý stalo jeho cílem jen jezero Bangveolo, při čemž nejdůležitějším úkolem bylo prozkoumání území Mašukulumbů. Ale to napsal zřejmě jen proto, aby se zdálo, že větší část programu vykonal. Není jasné, proč by povstání v Sudanu vadilo cestě do Tanganjiky.

Ale stejně na jiném místě Holub se zapomíná a mluví o dalekém cíli na severu, a když píše o zboží, jež měl s sebou na výměnu, vykládá bodře, že zvláštním znamením bylo označeno zboží určené pro domorodce u jezera Tanganjiky, a mimo to měl pečlivě uloženo několik exemplářů koránu, „kterýž zejména mezi kmeny muhamedánskými má vysokou cenu a v nouzi i ochráncem života se stává". A tak se zdá, že v té době říše Mašukulumbů mu nebyla cílem, nýbrž branou do nových světů.

Na dvoře Mo-Panzově se Holub setkal s prvním Mašukulumbem. Sňatek je u Mašukulumbů vlastně koupí ženy a jestliže dobrý král Mo-Panza měl dobré a časté styky s tímto kmenem, bylo to proto, že jim dodával manželky. Sám je zase kupoval od kmenů, které se tak zbavovaly žen příliš ošklivých nebo svárlivých, než aby nalezly v rodné vesnici manžela. A tak se nyní objevil Mašukulumb, přinášející čtrnáct motyček, jež byly obvyklou cenou v takovém případě.

Holub si jej pozorně prohlížel. Byl to nahý černoch, jen přes záda měl pověšený kartounový šátek, jejž si právě vyměnil za kožešiny. Matokové, poddaní Mo-Panzovi, se ho báli, a tak seděl sám stranou, skromně a bez hnutí na prostranství mezi chatrčemi. Zdálo se, že nemá zájem o své okolí, ačkoliv po prvé ve svém životě měl příležitost setkat se s bělochy. Ale pojednou si Holub uvědomil, že Mašukulumb pozoruje napjatě vše, co se kolem děje, a že jeho klidný, skoro tupý výraz je jen maskou. Bylo zřejmé, že se snaží zaslechnout, co si Holubovi služebníci povídají. Občas zasvitla v jeho očích nevyslovitelná hrabivost a zloba, ale pak opět upadl ve svou dřívější zdánlivou ztrnulost. Doktor Holub se nemohl ubránit pocitu strachu a předtuše blížícího se nebezpečí.

Doba byla málo vhodná pro návštěvu země Mašukulumbů. Dříve, dokud ještě v sousední říši Marucké vládl Holubův přítel Sepopo, energický až do krutosti, byl poměr Mašukulumbů k sousedním národům lepší a Sepopův vliv byl by snad Holuba chránil. Ale Sepopo byl mrtev, zahynuv

na útěku před vlastními vzbouřenými poddanými, a jeho nástupce, Luanika, podnikl na území Mašukulumbů nájezd, jenž z nich učinil nepřátele Marucké říše. Nyní viděli Mašukulumbové v každém cizinci vyzvědače Luanikovy.

Ale doktor Holub nemohl již zpět, nemohl zradit sny svého dětství. Již jako hoch snil o velkých cestách a objevech, tužil se, aby mohl snášet námahu, cvičil se ve sběratelství. Jeho nejmilejší četbou byla Šauderova knížka „Putování do Afriky aneb Oběť lásky dětinské“. Ve třinácti letech se mu dostala do ruky kniha Livingstonova. Od té doby byly cestopisy jeho zamilovanou četbou; pilně si vydělával dáváním hodin, aby si je mohl koupit. Později mu Vojta Náprstek opatřoval literaturu o jižní Africe. Afrika byla jeho láskou.

Když mladý Holub dokončil svá studia a stal se lékařem, odmítl nabízené místo. Měl jiné plány. Přírodopisci a spisovateli Bohumilu Baušemu vyprávěl, že v té době si byl již plně vědom svého poslání. „Když ještě mlhavě tonul mně cíl cesty na mysli, byl jsem jednou přítomen provozování Fausta. Při mohutném sboru ozbrojenců v druhém jednání uzrála ve mně tak mocná touha vykonati něco pozoruhodného, že nic mne více neodstrašilo.“

A tak se tedy mladý doktor Emil Holub vypravil do Afriky, skoro bez peněz a bez znalostí řečí. Když v červenci roku 1872 opustil parník v jihoafrickém přístavě Port Elizabeth, měl jen tři a půl libry anglických peněz. Ze 300 zlatých zapůjčených holickou záložnou mu nezbývalo již nic. Ale rakouský konsul Adler se ho ujal a vymohl mu od guvernéra povolení vykonávat lékařskou praxi. Brzy byl Holub tak oblíben, že byl podán návrh, aby byl jmenován městským lékařem s velmi pěkným stálým platem. Ale odmítl: nehledal přece v Africe existenci. Nechtěl zůstat na pobřeží, v civilisaci, chtěl dále. Necítil se lékařem, nýbrž badatelem.

Do vnitrozemí se dostal brzy: stal se lékařem diamantových polí. Dostal se tam s pěti šilinky v kapse, anglicky se dosud nenaučil. Ale bylo tam dost Němců, kteří byli rádi, že je tu lékař mluvící německy, a tak měl brzy četnou klientelu,

Jeden z jeho vděčných pacientů mu daroval starý zpuchřelý stan, v němž pak doktor Holub bydlel. Sám si vařil, pral a uklízel, a každou vydělanou libru ukládal, aby měl na cestu na sever. Dokázal tak ušetřit za pět měsíců pět tisíc zlatých, jak píše hrdě příteli do vlasti. A prohlašuje: „Vše věnuji svému podniku dovnitř Afriky; ó, kéž by se povedl a já mohl stoupati výše, mohl se státi soupeřem Livingstonovým." Livingstone byl jeho vzorem od dětství a když byl nezvěstný, chtěl se Holub vypravit jej hledat. Ale brzy po odeslání dopisu, 1. května 1873, zemřel Livingstone u vsi Čitambo jižně od jezera Bangveolo.

V té době byly plány mladistvého Holuba velkolepé a někdy i poněkud fantastické. Chtěl pozvednout životní úroveň černochů tím, že je naučí používat slonů k práci a chovat pštrosy pro péra. Chtěl bojovat proti obchodu s otroky. Pro vystěhovalce z Čech, kteří se často tak těžce probíjejí v Americe, chtěl nalézti nový a lepší domov, kdesi v jižní Africe. Ale vůdčí myšlenkou mu byla výzkumná cesta na sever, do středu tajemného afrického zemědílu.

První jeho cesta, z diamantových polí na sever, trvala jen dva měsíce. Nabyl na ní zkušenosti pro cesty další a nasbíral zajímavé sbírky ethnografické a přírodopisné; posílal je k Náprstkovům a ti je uložili ve svém domě U Halánků na Betlémském náměstí. Za čas toho bylo tolik, že mohla být uspořádána první Holubova africká výstava. Byla v pražské radnici v listopadu roku 1874 a uspořádal ji Dr Otakar Nickerl.

I druhá Holubova cesta byla jen cestou průpravnou. Dostal se až do Šošongu v Bečuánském protektorátě. Ale třetí cesta měla mít již ráz odvážné expedice: chtěl se plavit po řece Zambezi proti proudu a proniknout pak až do Loandy k Portugalcům, na západním pobřeží Afriky. Na cestu si pořídil dokonce i sextant k určování zeměpisné polohy míst. Ale marně sháněl k němu příručku s tabulkami, bez kterých nebylo možno zeměpisnou polohu vypočíst.

Na této cestě poznal Holub krásné vodopády Viktoriiny,

tvořené řekou Zambezi, jež se zde vrhá do hluboké a úzké skalní rozsedliny. Ale nebyl prvním ani ne jedním z prvních bělochů, kteří je spatřili, jak se někdy u nás tvrdí. A když opustil kraj ještě trochu civilisovaný a plavil se proti proudu Zambezi, pronásledovalo ho neštěstí. Vyvrcholilo, když se jeden z jeho člunů obrátil v peřeji bokem proti proudu a počal se klonit. Veslařům se zlámala vesla, vlny naplnily loďku a ta se pak překotila. Holub, trpící právě záchvatem malarie, musil z druhého kanoe nečinně přihlížet, jak téměř všechny jeho zásoby, cenné sbírky a též cestovní deníky zmizely ve vlnách. Musil zpět.

Viktoriiny vodopády na řece Zambezi. (Foto Dr Baum)

Ale nebyla to jen tato nehoda, jež ho přiměla k návratu. Malarie z něho učinila trosku. Tehdy teprve někteří badatelé počínali tušit, že malarii přenášejí komáři. Holub sám věřil, že malarii působí hnijící látky ve vodách tropických řek, a spal vždy bez moskytové sítě. Zpět do Šešeke jej přivezli černoši polomrtvého a postavili jej u domu jeho přítele, obchodníka Westbeche. A ten jej v prvním

okamžiku nepoznal – tak byl Holub zničen nemocí a útrapami cesty!

Musil zpět na jih. Do diamantových polí se vrátil na kost vyhublý a bez haléře, ale štěstí mu přálo: přišly epidemie chorob a jeho praxe rostla. Mezi hledači diamantů byl nadbytek peněz a lékaře potřeboval skoro každý. Ale u Holuba, jenž se v tu dobu již připravoval na cestu do vlasti, nezůstaly peníze nikdy dlouho. Když pozoroval zájem veřejnosti o svou práci, uspořádal v divadle v Kimberley výstavu svých sbírek. Úspěch byl jen morální, neboť výstava skončila schodkem, a tak bylo nutno zahájit znovu praxi. A zdravotní stav se nelepšil.

V nouzi pomohl Náprstek: zaplatil výlohy spojené se zasláním přírodnin do Prahy, a ještě poslal 20 liber šterlinků na cestu. Vídeňská zeměpisná společnost poslala 40 liber, ale tyto peníze stačily právě jen na zakoupení vozu, potřebného k dopravě živých zvířat do přístavu. Zdálo se, že bude nutno pokračovat ještě nějaký čas v léčení churavých hledačů diamantů, ale pak přišla ještě další zásilka peněz: 200 zlatých poslal spolek Svatobor, 60 liber Český zemský výbor a 1000 zlatých rakouský císař. Dohromady to bylo 220 liber. Ale různé nehody, na příklad zahynutí několika tažných volů cestou, způsobily, že ani tyto peníze nestačily, a tak cestou se musil Holub usadit v Cradocku a vydělávat si na cestovní útraty.

V té době měl Holub v jižní Africe již docela dobré jméno. Ve sněmovně Kapského města byl podán návrh, aby bylo použito jeho služeb k prozkoumání krajiny mezi řekou Vaalem a Zambezi. Ale zatím Holub již sedal na loď. Věnovali mu však čtyřicet liber, a částka ta přišla mu velmi vhod.

Návrat domů byl slavný. Přivezl krásné sbírky a jeho přednášky měly úspěch. Když pak oznámil, že odjíždí na novou cestu, vzbudilo to ohlas téměř po celé Evropě. A jak by tedy mohl ustoupit nyní, když se na něho dívaly oči celého Rakousko-uherského mocnářství, ne-li celé Evropy?

Na tuto druhou cestu neodjížděl z vlasti jako neznámý

mladý lékař, ale jako cestovatel, těšící se podpory všech kruhů. Nepřijel do Afriky s třemi a půl librami. Obě anglická vydání jeho cestopisu vynesla 1,500 liber, 850 liber dal k disposici císař a stejnou částku města, učitelské ústavy a jiní. Přednášky (bylo jich asi 370) vynesly také pěkný peníz. Mnoho nejmenovaných dárců přispělo: ti všichni v něho věřili, nesměl je zklamat. A bylo by také smutné vracet se, když cesta byla zaplacena tolika útrapami a namáháním.

Dnes vede do oněch míst železnice; Holub se však dostal po dráze jen do Colesbergu při řece Oranje, daleko na jihu. Pak začala namáhavá cesta s těžkými vozy, taženými deseti až dvanácti voly, neustálý zápas s neschůdným terénem, s nemocemi lidí i zvířat. Tak táhli k severu, Holub a jeho druhové, nejdříve Kapskem, pak republikou Oranje a západním Transvaalem. V lese klamakleňanském Holub ztratil většinu volů: napásli se jedovaté byliny *machau*. Musil zde dva vozy zanechat a jen se dvěma pokračovat v cestě. Tak dorazili konečně k Zambezi a zdrželi se delší dobu v údolí řeky Čobe, v nezdravém bažinatém kraji, kde malarie zle řádila mezi členy výpravy. Jeden z nich, Špíral, tam zahynul, a ostatní se jen pomalu pozdravovali. Pak zemřel Karel Bukač, mladý Vídeňák, povoláním zámečník, a Halousku, těžce nemocného, bylo nutno poslat nazpět do vlasti. Těžce zaplatili cestu k severu, a teď, když se probili až sem, měli by se vrátit?

Vždyť je tentokrát mnohem lépe vyzbrojen, než na prvních cestách! Ve vojenském zeměpisném ústavu ve Vídni se Holub cvičil v pracích fysikálních, astronomických a topografických, a podobně doplňoval své vědomosti v přírodopisném kabinetu a v geologickém ústavu university. Na cestu mu půjčili theodolit, dva chronometry, dva aneroidy, dalekohledy a nástroj k měření magnetické deklinace. Ještě teď to bylo 90 nosičských nákladů, i se zbožím, určeným za platidlo. Jen úplnou rozkládací kovárnu zanechal na druhém břehu Zambezi a veliký železný skládací člun, který byl příliš objemný, prodal Westbechovi.

Škoda, že mouchy tsetse mu znemožnily užíti vozů tažených voly i zde, za řekou. S nosiči byly neustále mrzutosti: stávkovali, utíkali, když dostali zálohu na plat, nebo kradli svěřená zavazadla. Ale Holub byl optimista a věřil, že dále na sever to bude lepší.

Ne, nemůže se vrátit! Po takových přípravách, po tom, co zakusili cestou sem, nyní, když velkolepé objevy jsou skoro již na dosah ruky!

II

MAŠUKULUMBOVÉ

Dne 16. července 1886 opustil Holub se svou družinou sídelní město Mo-Panzovo, provázen nosiči, které mu král opatřil a kteří se zavázali, že ponesou zavazadla bělochova až do třetího okresu Mašukulumbů u řeky Luenge.

Přívětivé přijetí, jehož se jim zde dostalo, bylo brzy jen krásnou vzpomínkou v zemi, kde každý cizinec byl nepřítelem. Pochodovali husím pochodem k severu: Holub a jeho manželka, Fekete, Leeb a Osvald Söllner a devatenáct černochů najatých v Gazungule za osobní sluhy. A za nimi táhla dlouhá řada domorodců z Mo-Ponde, každý s balíkem na hlavě. Byli zde i dva oslíci, nesoucí břemena, několik koz, tři psi, Daisy, Sidamoj a Vistok, a konečně pavián Pit, kterého Holub kdysi koupil za šilink od černocha. Klusal poslušně za výpravou jako psík a byl neustále pramenem zábavy a veselí. S oblibou škádlil černochy, a když je někdy viděl stát v hustém hloučku, skočil pojednou do jejich středu, takže se s hlasitým křikem rozutekli. Tak jako domorodci, miloval *bučualu*, pivo z prosa, a někdy se řádně opil. Nyní na pochodu pobíhal brzo vpředu, brzo vzadu. Nejraději se připojoval k Osvaldu Söllnerovi. Miloval jej oddanou láskou a byl by za něho snad položil život. Ale nakonec to dopadlo opačně.

Hned druhý den překročili hranici území Mašukulumbů. Nosiči, kteří až doposud táhli nepořádně porůznu po stepi, utvořili nyní bez pobízení uzavřený šik a zůstávali v blízkosti bělochů. U nich, pod ochranou střelných zbraní, se cítili spíše v bezpečí.

Pak se setkali s prvními domorodci. Byli to čtyři Mašuku-

lumbové, zaměstnaní nařezáváním rákosu na stavbu obydlí. Byli zcela nazí, ozbrojeni oštěpy skoro tři metry dlouhými, a dívali se na průvod se stejnou nedůvěrou, s jakou cizinci pohlíželi na ně. Ale příliš překvapeni nebyli, neboť zpráva o příchodu bělochů se rychle šířila k severu.

Mladý pavián. Jeden takový pavián jménem Pit byl členem Holubovy výpravy v Africe. (Foto Dr Baum)

Nějaký čas se tak na sebe dívali — Mašukulumbové a běloši. Dotázáni na cestu, ukázali pak domorodci posuňkem směr a pojednou zmizeli tiše ve vysoké trávě.

Byli to lidé nízkého společenského postavení, a proto neměli ozdobných účesů. Brzy potom, když se přiblížili k vesnici, spatřil Holub jakýsi protáhlý a zašpičatělý předmět černé barvy, vyčnívající z trávy. Pohyboval se zvolna se strany na stranu. Nosiči prohlásili, že to je copánek, náležející zámožnému Mašukulumbovi. A hned nato vynořil se z vysoké trávy na pěšinu mladík ozdobený copánkem, trčícím ztrnule do výše. Nezastavil se však a uháněl k vesnici se zprávou, že cizinci se již blíží. Když pak výprava dorazila do osady na volné prostranství mezi chatrčemi, spatřila dav černochů, z nichž každý měl asi metr vysoký cop, čnějící kolmo vzhůru.

Byli ve vesnici M'Beza, sídelním místě náčelníka Ka-Kumamby, vládce kmene Bamala. Chatrče z kůlů, mezi něž byly nacpány svazky kukuřičných stonků, pokrytých hlínou, byly kulaté a byly sestaveny do kruhu o průměru asi dvou set metrů. Mezery mezi nimi byly vyplněny kůly, takže zbývala jen jediná mezera, tvořící vchod do vesnice.

Muži byli všichni nazí, kdežto ženy, vidouce, že jde návštěva, oblékly si zástěry z kožišin, při čemž noh těchto kožišin použily k přivázání kolem pasu. Hlavy žen byly do hola oholeny, zatím co všichni muži měli tuhé copánky — někteří delší, jiní jen třicet centimetrů dlouhé.

Osli a kozy výpravy budili velkou pozornost, neboť Mašukulumbové znali z domácích zvířat jen psy a skot. Zato skot tvořil celé jejich bohatství a stáda Mašukulumbů byla jejich láskou, pýchou a jejich hlavní starostí.

Mašukulumbové vykázali cizincům místo k táboření u velkého stromu u vesnice a rokovali pak rozčileně o dalším postupu. Zdálo se, že cizinci jsou příliš početní, než aby bylo možno je pobít, a bude tedy lépe, dovolí-li jim, aby u nich přenocovali. Mohou se při tom pokusit co nejvíce z nich vytěžit. A tak přinesli obyvatelé vesnice výpravě sušené maso, mléko a pivo na prodej.

Ale přes toto zahájení styků nenastala srdečná nálada mezi vesničany a cizinci, naopak, panovala nedůvěra a strach. Šuškalo se, že běloši jsou pod ochranou Luaniky, krále říše Marucké, a Mašukulumbové Luaniku nenáviděli. Taková pověst byla špatným doporučením. Žádný z nemocných nepřijal od Holuba léku, a tak jeho lékařské umění, jež již tolikrát pomohlo, zde nepůsobilo. Šířila se dokonce i zpráva, že to nejsou praví běloši: jsou to jen vyzvědači Marucké říše natření na bílo! Bylo povážlivé, že cizinci nekupovali slonovinu — je přece známo, že běloši tráví svůj život tím, že cestují po zemi a dávají lidem za sloní kly látky, skleněné perličky a železo. To bylo krajně podezřelé, to nemohli být praví běloši! A protože domorodci neměli dobré představy o tom, jak má pravý běloch vypadat, na-

lezla tato zpráva u mnohých víry. Tak rostla nedůvěra jako hráz mezi Holubem a domorodci. A potíže byly i jinde. Kázeň dvaceti sluhů kmene Matoka, kteří ho provázeli, utrpěla, když viděli, jak Mašukulumbové hrdě odmítají léky jejich pána. A to mělo nésti zlé ovoce.

Pocit nejistoty a nebezpečí, jenž zde vznikl, neopustil již členy výpravy až do chvíle, kdy opět opustili území Mašukulumbů. Ale přesto zatím pozorovali se zájmem život tohoto kmene, o němž se až dosud nevědělo téměř nic.

Dítě černochů kmene Bawangsele, Bečuánsko. (Foto Dr Baum)

Časně ráno je mohli pozorovat při úpravě vlasů. Mašukulumbové si promazávali svůj dlouhý vlas tukem promíšeným jakýmsi černým práškem. Podivný účes, čnějící jako štíhlý kužel kolmo vzhůru, působil, že musili nosit hlavu ztrnule a že svaly na krku a spáncích zesílily tak, že byly nápadné jako silné provazce. Ale po letech podléhaly atrofii, ochably a cop pak visel dolů. Při rychlém pohybu tahal za záhyby kůže na čele a na spáncích, a znemožňoval docela rychlý běh. Byl břemenem poměrně těžkým a nemotorným — vždyť u některých byl až 110 cm dlouhý!

Ženy stříhaly své vlasy, aby mohly manželi poskytnout materiál na vytvoření co nejdelšího copu. Ale to nestačilo, přestože obětovaly vlasy s nejrůznějších míst, a tak bylo nutno stříhat i otroky, nepřátele zabité v boji a kupovat vlasy od kmenů sousedních. Pěkný takový cop stál tolik, co statný vůl. Chudší se spokojili s účesem menším, skromnou vrkočí velikosti pěsti.

Černoušek ze vsi nedaleko Nairobi, Kenya. (Foto Dr Baum)

Zhotovení velkého účesu trvalo i měsíce, a odborný kadeřník jej budoval pomocí velké jehly a vláken z lýka. Vlákno napouštěl mazadlem z tuku, takže mělo také podobu vlasu. Pěkný účes vyžadoval mnoho práce a velkých obětí, ale byl spolu se stády skotu a sbírkou lebek zabitých nepřátel největším bohatstvím mašukulumbského občana.

Bylo zapotřebí velké opatrnosti, aby v noci při spaní účes neutrpěl, a tak spal takový domorodec tak, že uvázal konec copu k vodorovné tyčce, spočívající na dvou vidlicích na konci lůžka. Tak zabránil, aby se konec copu neulomil.

Ve srovnání s imposantní postavou mašukulumbského bojovníka byla žena tohoto kmene bytostí nenápadnou a nehezkou. Ale v době Holubovy cesty byl zde nedostatek žen, jejž Mašukulumbové velmi těžce nesli, neboť holdovali mnohoženství. Bývalo jejich obyčejem, že se snažili zabíti ve válce co nejvíce manželek nepřátel, aby tak nepřítele oslabili po stránce populační. Proto ten čilý dovoz žen z kmenů sousedních, obchod, na němž se tak čile účastnil dobrý Mo-Panza. Dokud bývaly styky se sousedy trochu lepší, vypravovali se Mašukulumbové sami dolů k řece Zambezi, kde za jednu krávu mohli koupit vhodnou manželku.

Stinnou stránkou tohoto obchodu bylo, že jim byly v prvé řadě nabídnuty ženy ošklivé nebo nepěkné povahy a to mělo po eugenické stránce nepříznivý vliv na vytváření mašukulumbského národa. Není divu, že se v Holubově cestopise znovu a znovu setkáváme se zmínkou o tom, jak jsou tito lidé nehezcí.

Špatné jméno si ostatně Mašukulumbové zachovali až dodnes. Sousedé jim zpravidla říkají Madjogojog, což prý má potupný význam, a tvrdí o nich, že jsou nejlínějším národem celé Afriky. Ale po této stránce mají v Africe mnoho soupeřů. Jsou dosud v první řadě pěstiteli dobytka, neboť v jejich zemi není moucha tsetse *(Glossina morsitans)*, jež svým bodnutím přenáší na zvířata nemoc *naganu*. Když v jižní Africe zuřila roku 1906 strašlivá epidemie dobytčího moru, byl její průběh v jejich kraji poměrně mírný. Tak jako u mnohých jiných primitivních kmenů, je i u Mašukulumbů matriarchát: majetek nenáleží muži, nýbrž ženě, a dědí jej nejstarší dcera.

Není tomu ještě tak dlouho, sotva jeden lidský věk, co země Mašukulumbů byla pro bělochy zemí zakázanou, a přece se jejich moc již rozplynula jako sníh na slunci. V březnu 1897 uplatnila zde výprava lorda Roberta Coryndona rozhodným způsobem anglický vliv a roku 1890 stalo se území na sever od Zambezi anglickou kolonií (Severní

Rhodesie). Jakmile se zde vliv Evropanů jen trochu upevnil, poddali se Mašukulumbové skoro bez boje a bez odporu. V krátké době odložili své divoké mravy spolu s podivnými účesy. Již nechodí nazí, neboť s kulturou přišel do kraje i oděv. Jen někteří běloši, staří usedlíci, se ještě pamatují na divoké Mašukulumby, kteří roku 1880 oloupili a zahnali slavného Selouse a o sedm let později „zabili rakouského cestovatele Holuba", jak se vyprávělo.

V době, kdy mezi ně Holub přišel, byli právě na vrcholu své moci. To je jistě jedním z důvodů, proč zde Holubova výprava ztroskotala.

III

MRAČNA SE STAHUJÍ

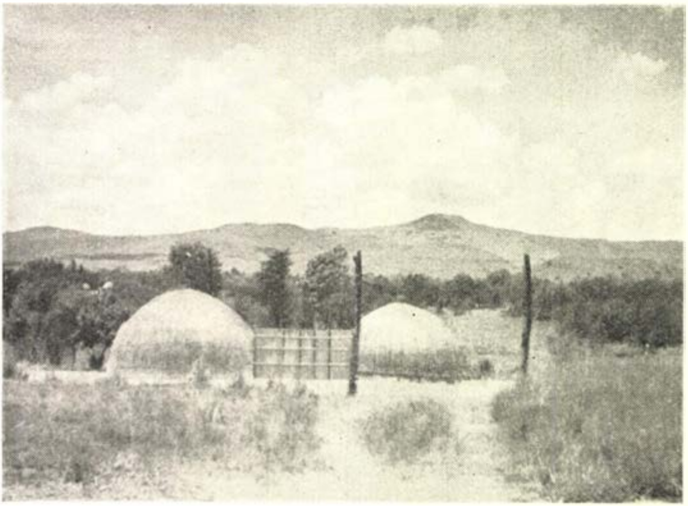
Dne 18. července se vypravili dále vysokou trávou, jež bránila rozhledu, takže nebylo vidět dále než na tři metry po obou stranách cesty. Kraj se hemžil dravou zvěří, v měkké půdě stezky byly otištěny stopy lvů a buvolů, a černí nosiči se třásli strachy.

S nosiči byla potíž. Chtěli se vrátit, neboť se báli jíti dál — Mašukulumbové je jistě zabijí pro pestrý kartoun, který nesou, nebo pro jejich lebky, které budou zdobiti vchod do vesnice. V některých osadách jim domorodci hrozili smrtí, budou-li dále bělochům sloužit: Mašukulumbové doufali, že Evropané budou nuceni najmout si je za nosiče a že jim pak bohatě zaplatí. A někteří z nich se chtěli dát najmout za nosiče jen proto, aby mohli cizince na příhodném místě přepadnout a oloupit. Nebyl to již jen kartoun smíchovské továrny, jenž je lákal: mezi domorodci se rozšířila klamná pověst, že jejich zavazadla obsahují nesčetné množství zázračných amuletů *impande*, jež chrání před nemocemi, divokou zvěří i před kulkou z pušky bělochovy. Impande není nic jiného než tak zvaná „sepiová kost“, bílý destičkovitý útvar, zbytek vápnité „skořápky“ v těle sepie. U nás dáváme „sepiovou kost“ kanárkům do klece, aby mohli krýt svou potřebu vápna; u Mašukulumbů, žijících daleko od moře a v kraji bez komunikací, byla to věc úžasné ceny. A domněnka, že takové impande skrývá Holub ve svých zavazadlech, byla největší nehodou, jež ho mohla potkat. Osud výpravy byl zpečetěn. A nyní i černí sluhové, najatí v Gazungule, kolísali. Až dosud drželi statečně se svými bílými pány, nyní však šeptali s nosiči, rokovali a šuškali.

Holub musel vynaložit všechnu energii a důvtip, aby přiměl nosiče k další cestě. Věděl, že bude zle, až bude nucen obrátit se na Mašukulumby.

20. července nosiči odmítli jíti dále. Holub prohlásil, že ví, že nakonec uposlechnou, protože jeho mocné kouzlo by je potrestalo. Pak šel napřed s ostatními Evropany. Jeho sebevědomé chování zvítězilo. Nosiči dosud ještě věřili v jeho nadpřirozenou moc, a tak vzali ještě jednou zavazadla na své hlavy a spěchali za ním. Mašukulumbové ještě nepřešli k otevřenému nepřátelství. Jednou však zapálili před nimi step, jejíž vysoká tráva byla suchá jako troud. Ale vítr hnal na štěstí plameny k západu, takže požár výpravě neuškodil. Bylo jasné, že je čekají těžké dny.

Tak dorazili do osady Bosango-Kasenga a tam se utábořili. Situace se stávala stále napjatější. Nosiči, kteří zde měli dostati zaplaceno, se bouřili a přemlouvali i sluhy. Někteří

Pohled na část osady kmene Zulu, jižní Afrika. (Foto Dr Baum)

štvali místní Mašukulumby, tvrdíce, že běloši jsou vyzvědači a že si přišli obhlédnouti stáda, jež chtějí uloupit. Holub a jeho soudruzi bděli celou noc s puškou v ruce. Byla to dlouhá noc, a takových nocí mělo být více. „Snad nikdy v celém živobytí neprahli jsme tak po východu slunce jako v oněch dnech, které jsme prožili na území mašukulumbském. Jakmile denní světlo po krajině se rozlilo, ulehčilo se nám po každé, prsa volněji oddychovala a pravice chutě se chopila karabiny přes to, že jsme v noci jen málo zdřímli; za dne možno se postaviti nepříteli na odpor tváří v tvář, avšak noc jest přece jen vpravdě nepřítelem člověka."

Náčelník vesnice dal pocítit cizincům svou nepřízeň. S dary nebyl spokojen a Holubovi vzkázal, že je dal své otrokyni, ježto jsou nedostatečné. Mimo to rána na noze, již utrpěl v boji, se zhoršila za dobu, co zde cizinci táboří, a proto se rozhodl, že osadu opustí. Ale ve skutečnosti z opatrnosti nechtěl být nablízku, až budou běloši přepadeni a až snad v boji užijí svých zázračných zbraní. A za chvíli se objevili černoši, odnášející svého náčelníka na nosítkách. Vesnici opouštěly i hloučky Mašukulumbů, kteří měli hruď, týl a paže zdobené bílou barvou. Běloši se na ně dívali se zájmem; netušili, že to je znamení války.

Večer přišli sluhové a žádali svůj plat: chtějí domů. A když jim řekl, že nezaplatí, protože nevypršela doba, na kterou byli najati, odvětili, že se tedy vrátí domů bez své mzdy. Netouží po tom, aby byli zavražděni divokými Mašukulumby. A tak opustili svého pána v hodině nebezpečenství; zůstal z nich jen jediný, Mužemani, právě ten, kterému Holub nejméně důvěřoval. Stal se jejich soudruhem v neštěstí.

To bylo zlé, neboť nyní byli odkázáni ve věci dopravy zavazadel zcela na nepřátelské Mašukulumby. „Každý z nás mimovolně chápal, že za takovýchto poměrův nebude nám již možno proniknouti daleko, a přece nikdo nepomýšlel na to, abychom se vrátili se svými nosiči na území matocké," píše Holub ve svém cestopise. Holub se snažil povzbudit své

druhy, a přes zoufalé postavení byli všichni odhodláni pokračovat v cestě k severu, hlouběji do divočiny a dále od civilisace.

Bylo to statečné rozhodnutí, ale nebylo rozumné, neboť katastrofa, jež pak přišla, přijít musila! „Jen zázrak nás mohl zachránit," píše Holub, „ale naším heslem bylo: jen dále k severu!"

Jeden z domorodců, menší náčelník, byl přívětivější než ostatní a Holub si ho postupem doby získal drobnými dárky. Nyní se na něj obrátil s žádostí o nosiče a náčelník se pokusil tedy zprostředkovat. Ale požadavky Mašukulumbů byly velmi neskromné: chtěli třikrát tolik, co nosiči dosavadní. A chtěli dostat mzdu předem a ještě nechtěli nést věci dále než do příští vesnice. Kdo ví, jaké při tom měli plány! Bylo vidět, že si dobře uvědomují, v jakém postavení se běloši octli a že jsou jim vydáni na milost a nemilost. Bez nosičů nemohla výprava z místa!

Že chtěli svůj plat napřed, odůvodňovali tím, že by jinak o něj byli domorodci v sousedství oloupeni. Neboť Mašukulumbové se nesnášeli ani mezi sebou. Z toho důvodu se také nechtěli odvážit dále než jeden den pochodu z rodné vesnice. Neradi také trávili noc mimo svůj dům, neboť žen byl nedostatek a ani nejlepšímu příteli není radno v takové věci věřit. A jako plat žádali osm metrů kartounu, tedy velmi mnoho.

Jedinou příznivou okolností byla zatím nechuť obyvatelů vesnice k otevřenému boji. Snad se nyní, po odchodu nosičů z jihu, necítili dosti silnými, aby bělochy přepadli, a snad také na ně působila síla střelných zbraní, o níž se mohli přesvědčit, když běloši lovili u svého tábora.

Dny ubíhaly v nekonečném vyjednávání a smlouvání a Holub ztrácel drahocenný čas. Ale jeden paprsek naděje přece vysvitl: náčelník jim nakloněný vyprávěl Holubovi, že na sever od území Mašukulumbů, na území Mankojů, žije muž bledé tváře jako oni, a to za průsmykem v horách, jež bylo zřetelně vidět na obzoru. Radil mu důtklivě, aby k němu pospíšili. „Mašukulumbové, žijící jižně od řeky Luenge, jsou

zlí, a já věru sám nechápu, proč jsi ty i celá tvoje družina až dosud nebyli povražděni. Avšak my jsme pouhé antilopy v poměru k našim soukmenovcům, kteří sídlí na protějším břehu řeky. Ti jsou pravé hyeny, kteří nás, svých vlastních bratrů, nešetří, jakmile se mezi nimi ukážeme. Snažte se co nejrychleji dostihnouti území mankojského, jinak jest záhuba vaše neodvratna.“

Zde tedy byla cesta z těžkého postavení, do něhož se dostali. Tam na severu zřejmě žije běloch, asi Portugalec, přišedší od Loandy a obchodující se slonovinou. Takoví obchodníci mívají četný personál a ten jim jistě snadno vypomůže s nosiči, jen jakmile se k němu dostanou.

Zatím se konečně Mašukulumbové uvolili poskytnout nosiče, a tak se zdálo, že se blíží kýžený okamžik, kdy budou moci opět pokračovat ve své cestě k severu. Ale v den, kdy bylo vše připraveno k odchodu, nastaly chvíle poplachu a rozmíšek. Zatím co dav černochů netrpělivě čekal, hubovaly a zlobily se jejich ženy, že také jim není dovoleno vydělati si něco nesením zavazadel. Některé se dokonce pokoušely zahnat muže kameny a klacky. Bylo zde asi dvě stě lidí. Holub poručil, aby všichni ustoupili, a pak se svými druhy připravil balíky a srovnal je do řady. Bylo jich 75 kusů. Ke každému přiložili dva kusy látek, jež měly býti odměnou za dopravu do příští vesnice.

Když dal Holub znamení, že je vše připraveno a že nosiči mohou nastupovat, vrhli se všichni k balíkům, nastal všeobecný shon a v nastalém zmatku ukradli někteří připravené látky a zmizeli s nimi, zatím co jiní si zase stěžovali, že nic nedostali. Prostranství bylo brzo vyplněno davem, v jehož středu se octla paní Holubová. Byla obklopena divochy, kteří jí nadávali a hrozili a jeden se již chystal strhnout jí šaty s těla, aby s nimi utekl, když jej statečně udeřila pěstí mezi oči, až zavrávoral. Pak se již objevil Holub s puškou v ruce a pažbou udělal pořádek.

Konečně nastalo trochu klidu a nové rovnání balíků a rozdílení odměn. Ale Mašukulumbové nyní prohlásili, že dnes

již nepůjdou — až prý zítra. Holub nato pohrozil, že výprava zahájí palbu proti chatrčím, a pak si konečně dali říci a vydali se se zavazadly na pochod. Ale u řeky zahodili balíky a utekli. Zůstalo jich jen několik: ostatní jsou prý unaveni, a ten den již nemohou pracovat. Holub viděl jen jediné východisko: jíti napřed v naději, že druhý den černoši opravdu se ujmou své povinnosti, jak slíbili, a přijdou za nimi se zavazadly.

Nyní byli na břehu řeky Luenge, jež na mapách Afriky mívá obyčejně jméno Kafue, a do odpoledne musili čekat na převozníky. Převážení trvalo dlouho, neboť měli jen malé člunky, vydlabané z kmenů velkých stromů. Poslední byl přepravován k druhému břehu doktor Holub. Když se chtěl vyšvihnout na břeh, zpozoroval ke svému leknutí, že je místo na protější břeh řeky dopravili postupně všechny na bažinatý ostrov. Byla to chytře vymyšlená lest. S ostrova nebylo úniku, neboť krokodili v řece by znemožnili záchranu plováním. Běloši by zde byli zahynuli hlady, a po čase by si Mašukulumbové přijeli bez nebezpečí pro jejich majetek.

Nyní s napřaženými puškami donutili převozníky, aby je přepravili až na břeh. A pak po celé hodiny musili ještě namáhavě vynášet zavazadla od vody nahoru na vyvýšené místo. Mnohá však již scházela, byla ukradena nosiči. Ale zdálo se, že energické vystupování Holubovo se neminulo s účinkem, neboť časně ráno se ku podivu objevili na protějším břehu domorodci s ostatními zavazadly a za hodinu se přepravili přes řeku. Holub si ani netroufal doufat, že přijdou.

Den 25. července byl dnem starostí, obav a těžké fysické námahy. Byl následován řadou takových těžkých dnů, řadou, jež vyvrcholila osudným 2. srpnem.

Dne 26. července vedla cesta zčásti bažinou, kterou se jen těžko prodírali, neboť byla zarostlá spletí rostlinstva. Jeden z oslů uvázl ve vodě mezi hustým porostem a trvalo hodinu, než jej Holub pracně vyprostil. Konečně po projití ještě jedné bažiny dorazili do vesnice Nikoby.

Zde nosiči odešli a Holubova družina si zbudovala tábor, chráněný ohradou z balíků. Od té doby zřizovali si takový tábor každou noc. Dosud měli sedmdesát balíků, horší to bylo později, když balíků ubývalo, a tak stěna byla stále nižší a nižší. Po obou stranách tábora zapálili dva mocné ohně, ale brzo se ukázalo, že spíše škodí, protože oslňovaly a přitom umožňovaly nepříteli pozorovati, co se v táboře děje. Bylo nutno tábořit potmě a spoléhati se na sluch a na tři psy, kteří je provázeli.

Blížila se již chvíle, kdy domorodci chtěli přejít k útoku. Druhý den, zatím co Holub vyjednával s náčelníkem, zaslechl Mužemani, jak se Mašukulumbové mezi sebou radí, že bělochy zabijí. Bylo tedy nutno mít se neustále na pozoru a neodkládat pušky ani na okamžik. Ale když se Mašukulumbové blížili k táboru, poznali, že běloši jsou připraveni, a opět ustoupili. Byli příliš zbabělí, aby útočili otevřeně.

Za chvíli přišli opět, tentokrát s úsměvem a neozbrojeni. Posadili se klidně kolem ležení, ale pojednou zpozoroval Holub, že jim malí chlapečkové potají přinášejí kopí a přistrkují opatrně odzadu. Když Mašukulumbové seznali, že běloši prohlédli jejich lest, zvedli se zklamaně a odešli do vesnice, zatím co kluci odnášeli docela otevřeně celé svazky oštěpů.

Nyní se objevily ženy domorodců, a ty přicházely s úmysly zcela mírumilovnými. Přinášely potraviny na prodej, aby získaly krásné skleněné perličky od cizinců. Ale náčelník brzo zakázal tyto obchodní styky a prohlásil, že když tedy mají běloši kouzla, chránící je před přepadením, bude aspoň nutno je vyhladovit.

Pozdě odpoledne objevili se u vesnice čtyři Mašukulumbové cizí: přicházeli, aby si vyměnili tabák za kůže antilop. Náčelník vesnice pozdě se snažil zabránit, aby přišli do styku s cizinci, a Holub měl příležitost s nimi mluvit. Dal jim něco skleněných perliček a pozval je, aby přišli opět.

Večer dva z nich opravdu přišli, ale to již byli zasvěceni do plánů obyvatel vesnice a horlivě potvrzovali, že na severu,

za průsmykem, žije u náčelníka Masangu bílý muž, jenž kupuje slonovinu za kartouny, pokrývky a skleněné perličky. Holub uvěřil jejich vyprávění a šel do nastražené léčky. A požádal je, aby mu pomohli sehnati nové nosiče.

Večer, když se setmělo, objevily se ženy opět. Přišly potají, aby to náčelník nevěděl, a přinesly mléko a sušené ryby. Pro hrst skleněných perliček se vydávaly v nebezpečí krutých trestů.

Nosiči přišli dříve než je čekali: byli to lidé, vyslaní Ňambou, náčelníkem vesnice ležící dále na sever. To byla ochota až podezřelá. I obyvatelé Nikoby si nyní vzpomněli, že také chtějí nésti zavazadla. Běloši váhali, skoro to vypadalo, jako by je chtěli Mašukulumbové cestou přepadnout. A tak nebylo ten den učiněno žádné rozhodnutí. Tu netrpěliví Mašukulumbové podnikli útok na tábor jiným způsobem: zapálili suchou trávu, pokrývající step nedaleko. Snad se domnívali, že nastane panika a že pak snadno povraždí cizince a zmocní se bohaté kořisti. Ale toho dne bylo bezvětří a nebezpečí, že plameny náhle obklopí tábor, nebylo velké. A když si divoši vzpomněli, že by mohly shořeti vzácné věci, jichž se stejně dříve nebo později zmocní, sami oheň uhasili. Tak končil rušný den.

Večer přišly za tmy opět ženy s potravinami. Holub se jich vyptával na záhadného bělocha na severu, ale ku podivu žádná o takovém cizinci nevěděla. Když odešly, bylo slyšet od vesnice velký křik — zřejmě byly přistiženy a hned na místě přísně potrestány.

27. července přišli Mašukulumbové opět a znova se nabídli, že zavazadla ponesou. Chtěli ovšem mnoho, čtyři kusy kartounu pro každého, ačkoliv měli nést jen k vesnici náčelníka Ňamby, jež nemohla být daleko. A jistě měli při tom nekalé úmysly. Ale nezbylo, než nabídku přijmout: nemohli zde sedět věčně.

Opět nastaly chvíle zmatku, starostí a zlosti. Břemena ležela připravena v trávě, na každém byl přivázán příslušný kus látky a běloši je počali přidělovati Mašukulum-

bům. Ale brzy vznikla tlačenice, neboť někteří černoši měli strach, že se na ně nedostane, nastala tahanice a rvačka. Mnozí házeli kartouny svým ženám, jež s nimi pospíchaly pryč. Konečně ve všeobecném zmatku všichni utekli, zanechavše břemena na místě. Nezbylo, než odměřovati kartouny znova.

Pojednou zpozoroval Holub, že asi dvacet Mašukulumbů utíká se svými břemeny napřed — zřejmě s úmyslem, aby je cestou ukradli. Pospíchal tedy se svou manželkou za nimi, zatím co ostatní si měli vzít na starost zbývající nosiče. Tak dorazili zanedlouho do vesnice náčelníka Ňamby. Zde shodili Mašukulumbové své náklady na zem, rozřízli je svými oštěpy a jali se z nich vytahovati kartouny i šaty a házeti chlapcům, kteří z vesnice sem přispěchali s košíky.

Tento otevřený útok na jeho majetek nemohl být pro Emila Holuba velkým překvapením; vždyť od první chvíle, kdy překročili území Mašukulumbů, musilo mu býti jasno, v jakém nebezpečí se nalézá on i ostatní členové výpravy. Mračna na obzoru se kupila již dost dlouho, nyní prostě udeřil první blesk a zazněl rachot hromu. Proč se nevrátil nazpět, dokud byl ještě čas, a proč se nepokusil dostat se na sever územím méně nebezpečným, tak jak mu to radil král Mo-Panza? „Již u řeky Zambezi,“ píše Holub, „radili nám, abychom se vrátili, ale čím více se množily starosti, tím více jsem byl odhodlán neustoupit, nýbrž nastoupiti dědictví Livingstona a Serpa Pinty.“ A jinde praví, že jej země Mašukulumbů lákala kouzlem, jakým na každého pravého badatele účinkuje země úplně neznámá. „Seznati poměry Mašukulumbů, vědecky je pozorovati a vyplniti opět bílý prostor na mapě Afriky, toť bylo úkolem podniku mého.“ Jeho velkolepý sen, procestovat celou Afriku od Kapu až po Středozemní moře, se postupem doby scvrknul na prozkoumání země Mašukulumbů — a teď by se měl zříci i tohoto úkolu?

Snad vzpomínal Holub v těchto chvílích na slavné cestovatele, kteří mu byli vzorem a o kterých jejich životopisci tak pěkně říkali, že neměli slova „nemožno“ ve svém slovníku.

Ale zde Holub snílek nedovolil Holubu zkušenému cestovateli uvědomit si zvláštní situaci, v níž se nalézal. Slavní cestovatelé oněch dob pronikali do Afriky buď s velkým ozbrojeným průvodem, jako Stanley, provázený několika sty vojáků, nebo samojediní a bez zavazadel, jež by vzbuzovala sklon k hrabivosti lidí. Holub chystal se vniknout do kraje nebezpečného bělochům bez vojenské ochrany, ale se zavazadly, která v očích domorodců představovala bohatství přímo pohádkové. Představme si, že by chtěl v době středověku cestovati Evropou Turek, Saracén nebo příslušník jiného nenáviděného plemene s množstvím drahocenného zboží, ale bez vojenského průvodu a bez ochrany knížat a králů! Nedařilo by se mu asi o mnoho lépe než Holubovi.

Holub se měl vrátit, jakmile pozoroval nepřátelské chování Mašukulumbů. Viděl přece zřetelně, jak neudržitelný je stav věcí. Potácel se z jednoho dobrodružství do druhého, a to bylo špatným znamením — dobrý cestovatel nemá dobrodružství, ta jsou vždy příznakem špatné organisace nebo chybného plánu. Snad to nebyla ani přílišná odvaha, jež mu bránila vrátit se, snad to byl spíše nedostatek odvahy smířit se s neúspěchem. A tento nedostatek odvahy zaplatil velmi draho.

IV

CESTA DO GALULONGY

Vraťme se opět k Holubovi, stojícímu s puškou v ruce u davu domorodců, kteří přinesli zavazadla až sem, k vesnici. Mašukulumbové vytahovali z balíků drahocenné látky, nestarajíce se mnoho o bělochy: co činit, má zahájit palbu a počíti tak boj, jehož výsledek by byl nejistý? S druhé strany, od vesnice, se blížila četa ozbrojených černochů se zřejmým úmyslem účastnit se drancování. Počet nepřátel tak rostl, střeliva nebylo mnoho, a byli zde jen dva, on a jeho žena, Růžena Holubová, jež nyní kryla jeho záda s kulovnicí v ruce.

„Pohleď tamto," vydechla pojednou paní Holubová, bledá jako smrt. Doktor Holub se podíval a bylo mu nějak podivně, když spatřil podivné ozdoby na stromě, u něhož stáli. Byl to suchý strom bez kůry, černoši jej sem zřejmě přenesli. Každá z jeho krátkých větví byla ozdobena lidskou lebkou, památkou to na cizince, kteří se odvážili na území Mašukulumbů a byli jimi zákeřně zavražděni. Takovým způsobem vítají zde vetřelce, kteří chtějí proniknouti jejich územím.

V této chvíli si manželé Holubovi uvědomili, že jejich život visí na vlásku. „Jediná ochrana naše spočívá pouze v nás, v naší zmužilosti, v naší síle a ve střelné zbrani," píše Holub.

Ale konečně se objevují i druzí členové výpravy: Jánoš, Leeb, Osvald, černí sluhové a pak mašukulumbští nosiči, pokud cestou neutekli. Byla s nimi cestou sem těžká práce. Rozdrobili se v malé hloučky, aby dozor byl těžší, a při každé příležitosti se pokoušeli rozkrást svěřená zavazadla. Některým

se to podařilo, jiní pustili uloupené zboží, když jim kulky z pušek bělochů zahvízdaly kolem uší.

Nyní, když dorazili ostatní běloši, nastalo zlepšení. Lidé z vesnice, spěchající, aby se zúčastnili loupení, se zastrašeni opět vzdálili, a nosiči, když si uvědomili, že na ně míří několik pušek, nechali balíky na pokoji a postrašeni usedli poněkud schlíple pod statnou akacii. Ale zběžná prohlídka ukázala, že z dvaceti balíků jich dvanáct scházelo. Tři byly vyloupeny a vycpány suchou trávou, aby běloši nepoznali, co se stalo. K otevřené vzpouře byl jen krok — bylo nutno rázně zakročit.

Holub a jeho lidé se zmocnili tří Mašukulumbů, kteří se nejvíce provinili, a odvedli je slavnostně do vesnice k Ňambovi, aby byli příkladně potrestáni a aby ukradený majetek byl bělochům vrácen.

Ňambo, nejmocnější mezi Mašukulumby, vládce nad dvaceti vesnicemi, je přijal v kruhu svých rádců a dvořanů. Bělochova obžaloba vyvolala u něho značnou veselost. Jakpak by ne — vždyť vyloupení bělochových zavazadel provedli jeho poddaní na jeho rozkaz! Nařídil svým lidem, aby cizincům sloužili za nosiče a aby je při tom okradli, a teď by je měl soudit? Smál se srdečně, a s ním jeho dvořané. Holub ztrácel trpělivost a tušil již, jak se věci mají. Obvinil náčelníka přímo, že je spoluvinníkem, a že v jeho chýších je ukryto uloupené zboží. Nyní nařídil Ňambo Holubovi přísně, aby jeho tři poddané propustil.

Nezbylo, než uposlechnout, přívětivě se tvářit, zapomenout na to, co se stalo, a ještě dát náčelníkovi dary. Neboť bez Ňambova svolení a bez nosičů nemohl by Holub pokračovat v cestě.

Ňambo byl ochoten uvažovat o zapůjčení nosičů. Ano, dá bělochovi potřebný počet lidí k disposici, ale ne dnes — až zítra. Holub naléhal, ale marně. Zatím se kolem kupilo stále více bojovníků; nevypadalo to pěkně a Holub se raději vzdálil. Odešel nazpět k akacii, a zde se svými druhy zbudoval hradbu z balíků, jak v poslední době měli v obyčeji.

Byla to jen slabá ochrana, ale cítili se za ní přece jen spíše v bezpečí.

Ale Ňambo se přece jen rozpomněl na pravidla pohostinství a poslal Holubovi dar, džbán mléka se vzkazem: „Jste velmi umdleni po cestě a na obličeji vašem vyvstal pot! Občerstvěte se. Mléko je chladné a doušek z této nádoby vás osvěží!“

Zdálo se tedy, že náčelník lituje svého nepřívětivého chování k cizincům, kteří snad přece jen vzbudili jeho sympatie. Divné jen bylo, že poslal mléko v poškozeném džbánu, to neodpovídalo pravidlům místního dobrého tónu. I barva mléka byla divná — Holubovi se zdálo, že je nazelenalá. Náhle jej napadlo, že je snad otrávené. Nepili je, jen Vistok, pes Leebův, slízal trošku mléka, jež se vylilo na zem. Zanedlouho ochuravěl a druhý den zemřel v křečích. Potvrdil tak Holubovo podezření. —

Nyní tedy tábořil Holub se ženou a třemi bělochy za hradbou z balíků kartounu a jiného zboží. Domorodky jim přinášely na prodej mléko a kuřata, hladem tedy netrpěli. Neustále však mohli pozorovat Mašukulumby, spěchající po dvou nebo po třech na všechny strany. Byli to poslové náčelníka Ňamby, vyslaní, aby svolali bojovníky hlídající stáda skotu a roztroušené po okolí. Tedy jakási mobilisace. Co asi přinesou příští dny?

Jen Pit, krotký pavián Holubův, neměl starostí a vesele pobíhal po vesnici, škádlil černochy a prolézal jejich sýpky. Domorodci ještě nikdy neviděli krotkého paviána a s veselím přihlíželi jeho počínání. Ale pak se Pit vyšplhal na žerď před chatrčí náčelníkovou a na nádobu, upevněnou na jejím vrcholku. Byla to posvátná kalebasa, nadaná kouzelnou mocí, a Mašukulumbové přiběhli pro Mužemaniho, aby Pita odvedl. Pak přinesli posvátnou nádobu: Pit ji rozbil, a nyní chtěli odškodnění. Holub zaplatil po delším smlouvání dvěma metry kartounu. Nádoba vypadala jako džbán s víčkem, na němž byl upevněn křížek.

Tak míjel čas — dlouhé čekání, jež nechávalo hodně času

na přemýšlení. Holub viděl jen jediné východisko z nebezpečného postavení: proniknouti dále na sever, k Portugalci, jenž žije v horách a jenž jim pomůže. Netušil, že Portugalec neexistuje, že je jen výmyslem Mašukulumbů, kteří chtějí bělochy vlákat hlouběji do své země.

Nejvyšší vrchol Afriky, Kilimandžaro 6010 m. Podle prodejné fotografie.

Navečer usedl k jejich táborovému ohni černoch z kmene Mankojů. Holub mu důvěřoval: nebyl to přece Mašukulumb! Ano, černoch znal bělocha žijícího na sever odtud a byl ochoten mu doručiti dopis. Holub se zaradoval. Odměnil jej bohatě, napsal psaní a podstrčil mu je tak, aby toho nikdo nepozoroval. Ještě ten večer odevzdal Mankoja dopis Ňambovi, a ten jej spálil, neboť umění psáti náleží k černým kouzlům, v nichž bílí cizinci jsou tak zběhlí. Tak byl dopis učiněn neškodným. Ale tehdy to Holub ještě nevěděl.

Následujícího dne poslal Holub Ňambovi dar se žádostí

o nosiče, ale marně. Konečně třetího dne odpoledne se objevil náčelník se svým průvodem a sdělil, že nosičů neposkytne: dar byl příliš nepatrný. „A co zboží, jež mi ukradli tvoji nosiči?“ „To jsem nevzal tobě, nýbrž nosičům. Můžeš být rád, že jsem je potrestal!“ Vyjednávání uvízlo na mrtvém bodě.

Zbývala jen naděje v Portugalce. Jistě má četné služebnictvo, jak je u Evropanů v nitru Afriky zvykem, a snad vypomůže s nosiči. Na severu mohli zřetelně vidět horský hřbet, jen asi třicet kilometrů vzdálený, a zřetelný byl i průsmyk, kterým prý vede cesta k Portugalci. Holub se rozhodl, že se tam vypraví sám za noci a přivede pomoc. Vezme si s sebou jen psíka Daisy, aby jej upozornil na dravou zvěř nebo na osadu, ke které by se přiblížili. Ostatní zatím počkají zde, u zavazadel. Cesta nepotrvá dlouho, snad dva dny, půjde-li celou noc, a tak se brzy vrátí s pomocí.

Ale pak se musil zatím vzdát svého plánu a zůstat v ležení. Noc byla příliš tmavá, a pak bylo zřejmé, že se bojovníci shromažďují a že Ňambo zamýšlí v noci podniknout na tábor útok. A bylo lépe, že se Holub nevydal sám k severu, byl by asi zabloudil a zahynul v bludišti bažin, o nichž neměl v té době tušení.

Byla to zlá noc. Vál prudký studený vítr a noc byla chladná, tak jak to bývá v této části Afriky, kde většina kraje je více než tisíc metrů nad mořem. Vytí šakalů a hlas hyen, podobný šílenému chechtotu, budil je ze spánku. Z vesnice Mašukulumbů zazníval sem lomoz: bylo zřejmé, že nikdo nespí.

Pojednou lomoz ustal, a po chvíli zmlkly i hyeny, zaplašeny zřejmě lidmi. Pak bylo slyšet kroky velkého davu. Nepřítel se blížil, ale temnota byla taková, že nebylo vidět ani na deset metrů, a ta odsuzovala k nečinnosti.

Náhle na jihu, asi kilometr od nich, vzplál ohníček a v několika okamžicích rozhořel se v mocný požár. Snad některý z černých pastýřů neuhasil navečer svůj oheň a doutnající plameny rozdmychány větrem znovu oživly. Suchá tráva stepi se rozhořela jako troud a jasný svit ohně ozářil vesnici

i celé okolí tábora. Nebezpečí náhlého přepadení bylo zažehnáno. Skupinky bojovníků, vyhýbající se otevřenému boji s bělochy, ustupovaly opatrně nazpět k vesnici. Viděly, že běloši nespí, a že je očekávají se zbraní v ruce. A záhadných zbraní cizinců se Mašukulumbové báli.

Nějaký čas zaznívala ještě od vesnice směsice hlasů. Pak pomalu tichla a hyeny, plížící se kolem osady, začaly se opět ozývat, neklamný důkaz, že v okolí tábora je opět klid. Pro tu noc bylo vyhráno. Požár však zuřil dál, a postupoval krajem. Tábora bělochů ušetřil jen proto, že tráva zde byla skorem dohola udupána a spasena.

Obyvatelé tábora, zbudovaného z balíků kartounu a pytlů se skleněnými perličkami, spali však jen málo. Jistě přemítali, zdali se jim podaří dostat se ze země Mašukulumbů, jejíž obyvatelé se proti nim spikli.

Ráno přišel náčelník s velkým průvodem jako by se nebylo v noci nic přihodilo, a nastalo nové vyjednávání. Holub chtěl najmout nosiče alespoň do příští vesnice, ale Ňambovy požadavky byly nesmírné a stále rostly. Postupně vymámil z Holuba tři kilogramy drahocenných modrých jabloneckých perel — které tu měly cenu šesti volů. Pro každého nosiče chtěl Ňambo čtyři metry látky smíchovské kartounky. Ale černoši ani s tím nebyli spokojeni: ještě měl přidat každému modrý kartoun a kapesníky. Holub by byl již na jejich požadavky přistoupil, ale nemohl tak lehkomyslně ubírati ze svého majetku již teď, téměř na počátku cesty. Do Egypta bylo stále ještě velmi daleko! A tak se vyjednávání nakonec rozbilo.

Nyní zbývala již jen poslední naděje — Portugalec, jenž neexistoval. A tak se Holub vypravil k severu, provázen manželkou, věrným černochem Mužemanim, dvěma oslíky se zavazadly, kozou a malým psíkem. Kráčeli k severu, přímo k průsmyku, jejž viděli jako zářez v modravém obrysu hor; tam bydlí běloch, jenž jim pomůže. Netušili, že za vysokou trávou se skrývají bezedné močály; touha po setkání s Portugalcem je poháněla.

Bylo to namáhavější, než mysleli. Brodili se bažinami stále hlubšími, oslíci zůstávali vězet v bahně a bylo nutno jim pomáhat. Brzy byli všichni vysíleni. Doktor Holub pracoval zoufale, ale vyčerpal své síly tak, že se mu udělalo nevolno a musil usednout v mělké vodě. Teprve za chvíli se jeho manželka ohlédla, vrátila se a pomohla mu na nohy. Nakonec nesl Holub zavazadlo jednoho osla, jeho žena sedlo a zemdlený oslík mohl kráčet močálem volně.

Plasmodia malarie jsou ošemetná „zvířátka": čekají jen na příležitost, až malarik podlehne nastuzení nebo velké námaze, aby se mohla vrhnout na jeho krvinky a započít své ničivé dílo. U Holuba, ploužícího se za ostatními močálem, nastalo onoho osudného večera snad obojí. Pojednou jím lomcovala horečka a cítil se sláb jako nikdy předtím. Podal manželce pušky, jež nesl, aby je dopravila k nejbližší stavbě termitů, jedinému suchému místu v tomto kraji močálů. Pak se zhroutil. Když se paní Holubová vrátila, ležel opět ve vodě; s námahou jej dovlekla s pomocí Mužemaniho ke stavbě termitů. Zde se Holub opět zhroutil.

Dýchal ztěžka, zdálo se mu, že zápach vystupující z bažiny ho dusí. Byl přesvědčen, že jeho konec se blíží, a tu uchopil ruku své Růženy a prosil ji za odpuštění, že ji vystavil hrůzám a nebezpečím této cesty, „pokud je zavinil". A pak se s ní rozloučil v domnění, že přišla poslední chvíle jeho života.

Nevím, byla-li to první chvíle, kdy si Holub uvědomil, že pro Evropanku není místa ve výpravě ubírající se do divočiny střední Afriky. Kdesi se zmiňuje o tom, že při odjezdu z vlasti mu bylo mnohými lidmi vyčítáno, že bere svou manželku do země s nepříznivým podnebím. „Odpověď moje, daná na takové námitky, zakládala se na zkušenostech, nabytých na první cestě, že totiž evropské ženy nepodléhají zimnici tak snadno jako mužové a že záchvaty u nich nikdy nejsou tak silny." Ve skutečnosti ovšem malarie je ženám stejně nebezpečná jako mužům. A pak: zimnice přece není jediné nebezpečí, které na člověka v Africe číhá! I v Africe lidé Ho-

luba varovali. Ještě v Gazungule varoval misionář Coillard Holuba, před cestou na sever, která je pro ženu příliš nebezpečná, a nabídl, aby paní Holubová počkala v Šešeke u jeho rodiny. Ale paní Holubová odmítla a Holub nepovažoval za nutné ji přemlouvat. A tak se stalo, že ve chvíli, kdy Ňambo na oko vyjednával s Holubem přátelsky o propůjčení nosičů, chlubil se po straně, že cizinci budou zavražděni, ale bílá žena bude zařazena mezi jeho manželky.

Nikdo z velkých cestovatelů nebyl provázen na nebezpečných výpravách manželkou. Výjimky daly jim za pravdu. Doktor Krapf, jenž prvý z Evropanů spatřil největší horu Afriky, Kilima-Ndžaro, vzal s sebou manželku i dceru do vnitra východní Afriky, a pohřbil je obě hned za Mombasou. Podnebí tropů, nemilosrdné k bělochům, je ještě krutější k běloškám. A v oné době, kdy Afrika byla ještě temným, nepoznaným zemědílem, bylo zde také nebezpečí se strany domorodců. To měl Holub, jenž přece nebyl v Africe po prvé, vědět. Ale zde vidíme opět typický rys jeho povahy: nedostatek smyslu pro praktické potřeby života. Byl snílkem a nechtěl činit ústupků, přizpůsobovat se, slevovat. Ale život nemá rád snílků.

Růžena Holubová snášela všechny útrapy cesty lépe, než bychom čekali od děvčete z městské vídeňské společnosti a od dítěte doby, která ještě neuznávala nutnost sportu pro ženy.

Doktor Emil Holub se neoženil s českou dívkou, se kterou se zasnoubil před první africkou cestou a která na něho sedm let trpělivě čekala. Mnozí mu to měli tenkrát za zlé a snad i to ho odcizilo pražskému prostředí. Ale Praha se k němu chovala nějak chladně. Holub marně žádal v Praze o skladiště, v němž by mohl uložit své početné sbírky. Pochodil teprve, když se obrátil na císaře, jenž mu dal k disposici zámek Wieselburg u Vídně. A když pak chystal novou cestu, dalo mu ministerstvo obchodu k disposici velké místnosti v rotundě Prátru. Zde se seznámil s dcerou inspektora práterských budov, Růženou Hofovou.

Oženil se s ní, tehdy osmnáctiletou, 2. listopadu 1883 a 18.

téhož měsíce odjížděli již do Afriky. Růžena Hofová se mu stala dobrým soudruhem a snášela s ním dobré i zlé, světskou slávu, hrůzy v zemi Mašukulumbů i věčnou bídu v posledních letech jeho života. Naučila se stahovat ptačí kožky, chytat motýly, provádět měření, a jejím úkolem byly na cestách nákupy potravin. Byla trpělivá, statečná a energická. Když jednou na začátku cesty hořela step v blízkosti tábora a černoši, příliš líní než aby hasili, tvrdili, že není nebezpečí, uřízla si důkladný prut a hnala černochy do práce. Zachránila tak za nepřítomnosti ostatních členů výpravy zavazadla, jež by se jinak určitě stala obětí plamenů.

Hrozné útrapy, jež později zničily jejího manžela i všech šest členů výpravy, ji nepodlomily. Muži umírali jeden po druhém a poslední z nich, Leeb, zemřel brzy po Holubovi. Růžena je přežila všechny o celá desítiletí a dožila se požehnaného věku.

V

SMRT OSVALDA SÖLLNERA

Ale pokračujme opět v svém vypravování, které jsme vložkou o paní Růženě, statečné družce Holubově, poněkud přerušili.

Zatím co Holub ležel bez vlády a jako umírající na pahorku zbudovaném termity, vyšplhala se Růžena Holubová na vrcholek termití stavby a ke své radosti spatřila tři domorodce, pasoucí nedaleko velké stádo skotu. Byli to Mašukulumbové, ale byli beze zbraně a nechovali se nepřátelsky, neboť nevěděli, co se dělo v posledních dnech a co se chystalo proti cizincům.

Nejdříve naznačili cizincům posuňky, aby posečkali a neodvažovali se dále do bažiny, a pak se k nim opatrně přiblížili. Dostali hned darem po kapesníku a s radostí pomohli: jeden vzal paní Holubovou na ramena a dva nesli doktora Holuba. Tak se dostali do mělké vody a konečně i na pevnou půdu na břehu močálu. Zatím co běloši odpočívali, vrátili se ještě pro oslův náklad a pro kozu. Nyní kráčeli všichni po půdě poměrně schůdné, a sotva ušli pět set kroků, spatřili vesnici Galulongu a také věrného Leeba, stojícího u dvaceti balíků. Jejich soudruzi sem dorazili dříve než oni!

Leeb přinášel neveselé zprávy. Když Holub odešel, slevil král Ňambo ze svých požadavků a poskytl nosiče za honorář jedné pokrývky, a tak se výprava pustila za manžely Holubovými, ovšem po jiné, lepší cestě. Ale sotva se vydali na pochod, začalo opět vykrádání balíků. Někteří nosiči se dali na oko na útěk, ale zatím, co je běloši sledovali, rozřízli ti, kteří zůstali na pěšině, zavazadla jim svěřená, vykradli jejich obsah a předali jej ženám, čekajícím u cesty. Vaky pak na-

plnili trávou. A nakonec i tito nosiči zahodili svá břemena a utekli. Jen dík krajní pozornosti se podařilo přivést několik nosičů i s balíky až sem.

Fekete a Osvald se objevili až navečer. Všichni nosiči, až na pět, se jim na dané znamení rozutekli i s náklady. Ti, kteří odnesli bedny s vědeckými nástroji, byli zklamáni, a zahodili je — a tak se podařilo zachránit alespoň čtyři zavazadla. To bylo vše. Fekete šel pak do Galulongy, sehnal pět nosičů a zbytek věcí dostal do bezpečí. Ale ani tito nosiči nebyli o nic lepší a některá zavazadla otevřeli a vykradli. Tak zmizely mimo jiné i pokrývky paní Holubové.

To byla velká pohroma, ale v této chvíli, kdy si uvědomili, že z jejich majetku zbývají již jen pouhé zbytky, usmálo se na ně štěstí: objevilo se několik černochů, a když se přiblížili, poznali z nich osm z oněch devatenácti sluhů, kteří je kdysi tak zbaběle opustili. Vyprávěli jim, že se vrátili k Mo-Panzovi, králi kmene Matoka, ale ten jim zle vyčinil. Nařídil jim, že se musí vrátit ke svým bílým pánům, jinak je dá popravit. A tak osm z nich uposlechlo a pustilo se za Holubem a jeho družinou.

Doktor Holub se tvářil přísně, vždyť jej tehdy zrádně opustili, ale v srdci plesal. To byla záchrana v nejhorší nouzi! Přijal je na milost a manželce nařídil, aby, jakoby bez jeho vědomí, jim dala několik metrů kartounu, aby si za ně mohli koupiti oštěpy — Mašukulumbové jim totiž všechno vzali.

Nyní se Holub rozhodl, že ještě v noci vyrazí k Portugalci, a to s manželkou, Leebem, a sedmi sluhy. Fekete, Osvald a černoši Mapani a Mužemani měli zůstati v táboře. Doufal, že se k nim vrátí ještě před příští nocí.

Zatím se v okolí tábora tvořily hloučky domorodců a jeden z Mašukulumbů, kteří jim pomohli z bažiny, přišel bělochy varovat, že je na ně chystán útok. Náčelník vydal rozkaz, že potraviny jim smějí být prodávány již jen jeden den. Bylo usneseno, že hlavy bělochů budou nabodnuty na kůly po obou stranách vchodu do osady Galalungy. Bílou ženu chtěl náčelník zajmouti živou. To vše utvrdilo Holuba v úmyslu

pokusit se stůj co stůj o setkání se záhadným Portugalcem.

Tábor ještě opevnili hroudami ze starých rozhrabaných termitích staveb a pak stanovili odchod na jednu hodinu v noci. Všichni na chvíli ještě ulehli, jen Holub nespal. Konečně přišla chvíle rychlého loučení, potom potichu vyklouzli z ležení a pospíchali směrem, kde si předtím ve dne vyhlédli stezku.

Ale nebyla to zřejmě pravá cesta: končila v močále. Nezbylo, než se vrátit a na termití stavbě očekávat svítání. Bylo příliš temno, než aby bylo možno se orientovat.

Holub opět bděl, zatím co ostatní spali. Nemohl usnout, a od té chvíle, kdy noční temnota mu dovolovala dostatek času, aby mohl přemítati o zoufalé situaci, do níž se dostali, zůstala mu neúprosná nespavost: až do své smrti nespal nikdy víc než čtyři hodiny, a ani ty ne skutečně hlubokým spánkem bez přerušování. A paní Holubová byla po léta trápena sny, ve kterých se jí zdálo, že černoši vraždí jejího manžela, sny, z nichž se probouzela s poděšeným křikem.

Konečně svítalo. Brzy po rozednění nalezli cestu vedoucí k severu. Šlo to velmi pomalu. Stezka vedla většinou bažinou, takže se někdy brodili až po prsa ve vodě. V měkkém lepkavém bahně ztratili střevíce, a když tuto ztrátu objevili, bylo pozdě — již je nenalezli. Ostré hrany rákosí a trny palem je zraňovaly a brzy jim otékaly nohy. Zmocňovala se jich únava, i černoši zůstávali pozadu. Stále pomaleji se vlekli močálem, stále častěji a déle odpočívali, až konečně asi po šesti hodinách se dostali na pevnější půdu, kde krajina, pokrytá skupinami stromů, se podobala parku. Velké stromovité pryšce vyhlížely jako obrovské svícny.

Pak přišli k vesnici černochů tvořené kulatými chatrčemi, jejichž vrcholky zdobily lebky buvolů, zeber a lvů. Za osadou se dělila cesta na více než dvacet pěšin. Obyvatelé vesnice s podivem zírali na cizince. Nebyli ve spojení s lidmi Ňambovými, neměli zlých úmyslů, ale chvíli trvalo, než se vzpamatovali ze svého údivu — ještě nikdy neviděli bílého člověka.

Začalo dlouhé vyptávání. Ku podivu: zde, skoro u cíle, nevěděli domorodci nic o člověku podobnému jim, jenž by bydlil u Mankojů za průsmykem. A tak si konečně Holub uvědomil trpkou pravdu, že v kraji není jiných bělochů a že portugalský obchodník byl jen výplodem fantasie Mašukulumbů, kteří je chtěli vlákat co nejdále do vnitra a pokud možno i rozdělit.

Co teď? Holub se rozhodl, že stejně půjde dál: v příští vesnici jsou černoši kmene Mankoja. To nejsou Mašukulumbové, a tak bude snazší s nimi jednat. Snad se dají najmout za nosiče. A náčelník vesnice mu dal po kratším vyjednávání tři průvodce, aby je k Mankojům dovedli.

Sotva ušli malý kus cesty k severu, zmocnil se Holuba nepokoj, jakési tušení, jaké někdy míval na cestách, když se blížilo nebezpečí. Pojednou se mu zdál jeho plán najmout nosiče na severu málo nadějným. A průvodcům nedůvěřoval. Udeřil na ně přísně, a ti, zastrašeni zbraněmi, jež znali jen z doslechu, se přiznali, že je nevedou k Mankojům, nýbrž k bratru jejich náčelníka. Mašukulumbové chtěli zřejmě zdržet bělochy od návratu, snad již i obyvatelé této poslední vesnice si uvědomili, že tajemní cizinci by mohli být dobrou kořistí. A tak dal Holub povel k návratu ve chvíli, kdy byli od pohoří vzdáleni jen asi třináct kilometrů. Ale nyní měl jen jedinou myšlenku: rychle zpět, než Mašukulumbové přepadnou ležení v Galulonze!

Ve vesnici se opět zastavili: chtěli si koupit mléko a ošetřit poraněné nohy. Ale již nebyli tak přívětivě přijati jako předtím, a pocit bezpečnosti scházel. Pozorovali nezvyklý ruch a přebíhání — jistě je chtějí černoši přepadnout, až se budou vraceti močálem. Pospíšili si tedy na zpáteční cestu a žízeň konejšili vodou bažiny.

Nyní byla chůze utrpením, a jen myšlenka, že je nutno dorazit k táboru dříve, než jej Mašukulumbové přepadnou, je poháněla kupředu. Konečně se objevily kuželovité slaměné střechy chatrčí vesnice Galulongy.

Již zbývalo jen přebrodit se posledním hlubokým mo-

čálem, když se něco zabělalo mezi rákosím; pak spatřili několik postav, skrývajících se v houštině palachu. Byli to Fekete, Mapani a Mužemani. Fekete byl bos, bez kabátu, v roztrhaných šatech a zakrvácen. Měl jen svou pušku. Přinášel zlou zvěst: „Všechno je ztraceno, ležení vydrancováno a Osvald smrtelně zraněn!“ Stalo se, čeho se Holub obával. Zatím co je domorodci vylákali na marnou cestu k severu, přepadli tábor.

Holub rozestavil hlídky na okolní stavby termitů a pak vyslechl Feketovo vyprávění.

Toho dne ráno vyhnal Mužemani jako obyčejně osly a kozy na pastvu, a když se přitom přiblížil k vesnici, zpozoroval, že domorodci konají přípravy k útoku na tábor. Mašukulumbové byli by jej snad zabili, ale tu jeden z nich si povšiml, že Mužemani nemá přední zuby, a tak se jej zastal: „Scházejí mu přední zuby jako nám, je stejného kmene!“ A Mužemani, kterého zachránil obyčej vyrazit dospívajícím hochům přední zuby, zvyk v Africe velmi rozšířený, pospíchal rychle s kozami do tábora, aby své pány varoval. Ale zdá se, že jeho varování vyznělo naprázdno.

S Mužemanim přišel do tábora i hlouček Mašukulumbů, zdánlivě bez zlého úmyslu. Pět z nich se přiblížilo k paviánu Pitovi a jalo se jej škádlit. Fekete právě šil podle Holubova rozkazu pytle a byl obrácen zády ke vchodu do ležení; je vidět, že Mužemaniho varování nebral vážně. Pojednou jej vyrušil z práce Osvald, jenž se dotkl jeho ramene a pravil: „Jsem raněn, doprav mě do bezpečí!“

Fekete myslil, že žertuje, ale bledý obličej Osvaldův a roztrhaná košile, zbrocená krví, poučily jej o jiném. Co se přihodilo? „Řeknu ti to cestou,“ řekl Osvald, „nyní pojď, půjdeme za doktorem.“ A vzal pušku a belhal se k bažině. Jeho zranění bylo velmi těžké a zle pykal za svoji neopatrnost. Šel okřiknout Mašukulumby, trápící opici, a svou pušku zanechal v koutě ležení: to dodalo divochům odvahy a tak mu zasadili těžká zranění oštěpy.

Ve chvíli, kdy se blížili hustému rákosí u močálu, zazněl

pokřik z vesnice a spatřili davy černochů, běžících k táboru. Okamžik Fekete váhal, nemá-li se vrátit a ležení hájit, ale volání Mapaniho a Mužemaniho upozornilo jej opět na Osvalda, jenž klesl k zemi. Zvedli jej a odnesli do rákosí, zatím co Mašukulumbové vzali hradbu kolem ležení útokem a zaplavili tábor.

Všechno bylo ztraceno: výzbroj, stan, vědecké nástroje a všechny Holubovy deníky, celkem 32 knih, dva tisíce hustě popsaných stránek, sedm set náčrtků, výklady ke sběrům, pečlivě prováděná měření u Viktoriiných vodopádů, záznamy meteorologické, lékařská pozorování, atd. Fekete měl na sobě jen to, co měl, když spěchal podpírati raněného Osvalda — nebyl ani obut. Nejvíce sklíčila Holuba ztráta deníků. Byl zoufalý, a psal o tom beznadějně: „Ztrácím celou svoji objevitelskou slávu, ba i právo mluviti o své těžké cestě v Evropě." Zde opravdu musíme Holubovi činit výčitku, že neposlal své deníky nebo jejich opisy do vlasti: měl k tomu dobrou příležitost, když poslal domů Halousku a svěřil mu i četné sběry. Je divné, že nezmoudřel po ztrátě deníků za osudné plavby po Zambezi v době svého prvního pobytu v jižní Africe.

Zatím však Osvald umíral. Holub poslal Feketa a Leeba do rákosí, aby se podívali, zdali ještě žije, a ti se vrátili se zprávou, že jeho života je nakrátce. Ale jak dlouho ještě potom žil, nevíme. Později se dostali Mašukulumbové mezi bělochy a břeh močálu a tak jej Holub již nespatřil. Zdá se, že v tu dobu byl ještě na živu, alespoň Holub píše, že nemohl pomýšlet na jeho zachránění neb aspoň pohřbení.

Teprve po více než čtyřech měsících přišla Holubovi zpráva od krále Mo-Panzy o Osvaldově konci. Mašukulumbové se neodvážili k raněnému bělochovi, až supové, kroužící nad mrtvolou, ohlásili jeho smrt. Pak si rozdělili jeho šaty, uřízli mu hlavu a zavěsili ji na větvi uschlého stromu u vchodu do vesnice Galulongy. Tak se stal Osvald Söllner obětí své důvěřivosti a své sympatie k černochům, kterých se vždy zastával a o kterých vždy míval nejlepší mínění.

Ale přišla chvíle, kdy Mašukulumbové dospěli k přesvědčení, že Holub je mocný čaroděj, jenž dovede zle trestat své nepřátele. Neboť nemoc a smrt zavítaly do Galulongy a lidé umírali po tuctech. A není žádné pochyby o tom, proč. Při drancování tábora se pustili nejen do zásob potravin, ale i do léků. Snad v nich viděli lahůdky nebo mocná kouzla, jež jim zajistí štěstí a zdraví. Nalezli tinkturu belladonnae, dávivý ořech, opiové kapky, digitalis, morfium, opium, santonin, a o to vše se rvali jako o vzácný poklad. Největší poptávka byla po obsahu velké cínové láhve, obsahující arsenik na trávení koží. Bylo ho šest kilogramů, a v několika minutách to bylo snědeno: považovali arsenik za vzácný elixír. Ale následky byly strašné a tak byl ubohý Osvald pomstěn.

Osvald, plným jménem Osvald Söllner, byl povoláním řezník. Pocházel z Vídně. Na výpravě byl hlavně kuchařem, a pokud cestovali s volskými potahy, i kočím. Pomáhal při preparaci velkých živočichů a při chytání zvířat. Každý z Holubových průvodců se vyznal v nějakém řemesle. Fekete Jánoš, Maďar z Csongradu, poddůstojník od pionýrů, se uplatňoval jako tesař, kolář a pomáhal také jako kočí a preparátor. Byl nejlepším lovcem v družině. Hynek Leeb z Harmansdorfu v Dolních Rakousích byl povoláním zahradník; na vojně byl u sanitního oddílu. Pomáhal mimo jiné Holubovi i při lékařském ošetření domorodců. Antonín Halouska, Moravan z Rajhradu, kterého Dr Holub poslal těžce nemocného zpět do vlasti, se uplatňoval jako kovář a puškař. Byl nejlepším Holubovým pomocníkem. Josef Špíral, Čech ze Šťáhlav, bývalý zákopník, jenž pomáhal hlavně při sbírání přírodnin, zemřel dříve, než se výprava vydala k Mašukulumbům. Z šesti bílých průvodců se vrátili jen tři do vlasti.

Tyto služebníky si vybral před odjezdem Holub z více než sedmi set nabídek. Kdekdo chtěl jet s Holubem do Afriky. Při výběru se Holub řídil dvěma pravidly: žadatel musil ovládat nějaké řemeslo, jež by se na výpravě uplatnilo, a musil být vojákem nebo poddůstojníkem rakouské armády. Byl přesvědčen, že tím bude dána záruka pro kázeň, jež na ta-

kové výpravě je nezbytností. Výcvik lidí, které si vybral, byl pak ještě doplněn ve skladu zákopníků v Klosterneuburku a v arsenále ve Vídni. Na lodi cestou do Kapského Města je Holub zaučoval ve sbírání, preparaci přírodnin a podobně.

Skupina domorodých dětí ve vesnici u Kanye, Bečuánsko. (Foto Dr Baum)

Holub píše, že byl se svými sluhy velmi spokojen, ale přece není jisto, zdali volil dobře. Bývá zvykem, že za členy takové výpravy bývají voleni vědci rozličných skupin, a ti pak ve své lásce k vědě rádi na sebe vezmou hrubé práce, pokud to okolnosti vyžadují. Jaké ovoce by byla výprava přinesla, i přes nezdar u Mašukulumbů, kdyby byl Holub vzal s sebou šest badatelů z různých oborů, po případě malíře nebo fotografa! Ale zdá se, že Holub nechtěl spolupracovníky, chtěl jen sluhy. Nechtěl se s nikým dělit o své vavříny a neuvědomil si, že úspěch těchto badatelů by byl i úspěchem vůdce výpravy.

Holub chtěl být neomezeným pánem. Vycítíme to místy z líčení jeho cesty, kdy na příklad na jednom místě praví: „Svolal jsem jakousi válečnou radu, kteréžto počínání však jinak nepokládám na výpravách za výhodné a jenom velmi zřídka jsem ho užíval." Pak ovšem bylo výhodou, když jeho štáb tvořili sluhové, navyklí spíše bezpodmínečné poslušnosti, než samostatnému jednání. Ale v tragických chvílích u Galulongy to bylo spíše na škodu. Jistě by nebyli Mašukulumbové dobyli tak snadno tábora, kdyby byl hájen osobami duchapřítomnějšími. Všimněme si toho podrobněji: v posledních dnech vždy některý z bělochů stál na stráži. Nikdo neodkládal pušku z ruky, ani při jídle. Ale ve chvíli, kdy posádka tábora se zmenšila na dva bělochy a dva černochy a když byli varováni, že divoši podniknou útok, nechají jednoho z černochů odejít s kozami na pastvu, Fekete se dá do spravování pytlů, aniž se stará o okolí, a když několik ozbrojených Mašukulumbů přijde až k táboru a zpupně se zde chová, jde je Osvald napomenout s holýma rukama, nechav kulovnici kdesi ležet! A když již dojde k tragickému konfliktu, vlekou raněného Osvalda na břeh bažiny, kde přece jsou ještě horší podmínky pro obranu než v opevněném táboře, třeba s hradbami jen z balíků kartounu. Raněného Osvalda nutkal úlek a zděšení k bezhlavému útěku, ale Fekete neměl ztratit hlavu. Snad byli Holubovi sluhové věrní a pracovití, ale nedostatek iniciativy zavinil zde katastrofu.

Nezdar výpravy do země Mašukulumbů zavinila tedy do jisté míry Holubova řevnivost. Zdá se, že mu také znemožnila spolupracovat s Pacltem, jenž mu svými bohatými zkušenostmi mohl dobře pomoci.

Čeňku Pacltovi bylo šedesát let, když se s ním Holub setkal v Kimberley roku 1872. V té době měl Paclt za sebou již pestrou životní dráhu: byl mydlářským dělníkem, brusičem drahokamů, vojákem, farmářem, zlakotopem a hledačem diamantů. Procestoval pět dílů světa. Holubovi bylo dvacet pět let, byl po prvé ve světě a nováčkem v Africe. Byl by uvítal, kdyby jej Paclt doprovázel, ale ne jako spolupracov-

ník, nýbrž jako služebník. Nechtěl se s ním dělit o úspěch. Tak jejich přátelství ochladlo, až je vystřídala nakonec nenávist. Holub o něm píše, aniž jej jmenuje jménem, ve svém prvním cestopise takto: „Ačkoliv pak v chování měl se ke mně velmi přátelsky, tož strojil za mými zády lstivé a nectné úklady a provozoval tak déle dvou let dvojí hru, až mně listy z vlasti protřely oči.“ A Paclt zase píše, že „později však upřímné přátelství naše ochabovalo a se uvolňovalo, až i v lhostejnost přešlo. Nebylť jsem při svém zaměstnání s to všem jeho žádostem vyhověti.“ Paclt totiž z počátku pro Holuba vařil i pral. Jinde zas Paclt píše: „Nejednou snažil se přiměti mne, abych se zúčastnil jeho výzkumné výpravy do vnitra země. Předložil mně návrh písemné smlouvy, již za tou příčinou sestavil, a vyložil mi podrobnosti svého plánu. Mínění naše v lecčems se nesrovnávala, on však nedbaje rad, stál na svém. Zkušenost jej cestou zajisté poučí, že v některých věcech byl na omylu.“

Mluví-li Holub o „nectných úkladech“, má snad na mysli Pacltovu kritiku, snad dobře míněnou, obsaženou v dopisech posílaných do Čech. Snad byli u nás i lidé, kteří měli zájem na tom, aby zde kalili vodu. Byla to však škoda, že Holub a Paclt si nerozuměli. Byli by se krásně doplňovali: Holub, nepraktický snílek, nadšený pro vědu, a Paclt, starý zkušený praktik, pro něhož divočina byla druhým domovem. Osud tomu chtěl jinak.

VI

Ú T Ě K

Jedna útěcha Holubovi zbývala: měli své pušky, nebyli bezbranní. Snad by se mohli i pokusit dobýt znovu ztracené ležení. A tak šli a zoufalství jim dodávalo odvahy.

Mašukulumbové byli tak překvapeni návratem bělochů, že ustoupili. Neznali ještě dobře moc jejich zbraní a snad ji i přeceňovali. Opět vidíme, že při trochu obezřetnosti a energickém vystupování mohly se věci vyvíjet docela jinak.

Když se Mašukulumbové vzdálili k vesnici, vešel Holub se svými druhy do vydrancovaného tábora. První jejich myšlenka byla, že snad zachrání část svých zavazadel, ale mnoho toho nenalezli — drancujícím černochům ušlo jen málo věcí. Mezi trávou leželo několik svíček, několik bot, krabička s padesáti náboji a pět deníků. Kozy a oslíci byli mrtví nebo dodělávali s oštěpy Mašukulumbů v těle. Nyní se pustili běloši odvážně ještě směrem k vesnici, v naději, že snad naleznou některou věc pohozenou černochy, a skutečně! Posbírali devět deníků, zahozených asi Mašukulumby jako věc bez ceny, boty, psací papír, mapu cesty a různé drobnosti. Ale nyní se nepřítel opět vracel a tak bylo nutno zahájit ústup.

Zástupy Mašukulumbů se dostaly mezi ležení a rákosový porost, v němž ležel Osvald, a tímto okamžikem mizí raněný soudruh z Holubova líčení. Holub se nezmiňuje o tom, zdali Osvalda ošetřil, než se vrátili k táboru. Teď bylo již pozdě a nezbývalo než ustupovat k jihu.

Ještě jim zbývalo pět balíků kartounu, jež nesli před tím s sebou na cestě k „Portugalci". Tři balíky zanechali v ležení v naději, že se Mašukulumbové pozdrží, až uvidí tak pěknou

kořist, a dva vzali s sebou. Ale musili i tyto dva balíky zanechat cestou ležet — jejich černoši, vysílení a s nohama bolavýma, je nemohli dále nést.

Hned z počátku měli v cestě bažinu — bylo nutno jí projíti

Typ jihoafrických menších řek — Sloní řeka (Olifant River). (Foto Dr Baum)

dříve, než je Mašukulumbové dohoní. Pro boj byla pro ně místem příliš nepříznivým. Někteří z útočníků se zdrželi v ležení a rvali se o látky, ale ostatní pokračovali v pronásledování. Byl to nerovný boj: běloši byli unaveni, nevyspalí, hladoví a kulhali, jejich nepřátelé byli statní a odpočatí. Jen lepší zbraně byly v prospěch bělochů.

Když dorazili k místu, kde bažina začínala, byli již obklopeni půlkruhem Mašukulumbů. Kdyby došlo k boji v bažině, znemožňující rychlé manévrování a neposkytující krytu, byli by ztraceni, a tak dal Holub povel ke střelbě.

Mašukulumbové již nevěřili, že běloši jsou schopni odporu, neboť až dosud se vyhýbal Holub prolévání krve, a tak

je náhlá salva překvapila. Několik jich bylo raněno. Ostatní se zastavili: někteří pospíchali k raněným druhům, zatím co jiní hrozili bělochům s vrcholků termitích staveb.

Uprchlíci využili zmatku v řadách nepřátel a spěchali bažinou k jihu. Zde čekali jiní Mašukulumbové, ukryti v rákosí, ale rachot výstřelů je polekal a neodvažovali se útočit. Volali alespoň na černé služebníky Holubovy, aby povraždili své pány. Ale sluhové Evropanů s opovržením odmítli; byli příliš rozhořčeni smrtí Osvaldovou, jenž býval u černochů velmi oblíben. Byl dobrosrdečné povahy, jak to u řezníků bývá, a jako kuchař výpravy měl leckdy příležitost přistrčit černochům dobré sousto. A proto nyní Mašukulumby nenáviděli. —

Tak přebrodili močál kráčejíce až po krk vodou a dorazili šťastně na druhý břeh. Zde byla planina, posetá kopkami termitů, podoby drobných pahorků rezavé barvy. Za některými se skrývali Mašukulumbové, ale neodvažovali se útočit. Nevěděli dobře, co se stalo: slyšeli rány a viděli, že se sem všichni běloši dostali bažinou, aniž jim v tom mohli jejich soukmenovci zabránit. To budilo dojem, že jsou cizinci přece jen mocnější než se předtím domnívali.

Zatím tedy bylo vyhráno. Jen bolavé nohy se teď, když duševní napětí trochu povolilo, opět hlásily, a uprchlíci jeden po druhém usedali, aby si vytahali trny palem z chodidel a ochladili rány mokrou trávou. Ale nesměli ztrácet čas, neboť se musili dostat co nejdříve přes řeku Luenge.

Paní Holubová kráčela statečně v čele malého hloučku. Předtím si obula holínky, jež nalezla ve vydrancovaném táboře, ale nohy jí příliš otekly, a tak musila boty opět zout — a to nebyla snadná práce. Bosa pokračovala v cestě. Černoši byli již tak vysíleni, že nechtěli nést ani drahocenné Holubovy deníky a třikrát je položili na zem. Nakonec je musil střídavě nést Holub s Leebem a Feketem.

Pavián Pit je až dosud provázel. Mašukulumbové jej proklálí kopím, ale jeho zranění nebylo vážné. Vytrhl si oštěp sám z rány a nyní poslušně klusal za ostatními. Ale ztrátou

krve příliš zeslábl, nestačil ostatním a nikdo neměl tolik sil, aby jej nesl. Bylo nebezpečí, že jeho naříkavé štěkání upozorní na ně Mašukulumby, a tak jej Holub zastřelil.

Brzy přišli na rozsáhlou rovinu černé barvy: byla to step, jež lehla popelem oné noci, kdy se Mašukulumbové po prvé chystali je přepadnout. Místo trávy bylo zde jen nízké strniště, pokryté popelem — nejhorší terén pro člověka, jenž se teprve učí chodit bos! Jen Leeb byl obut. Měl tak zvané veldschoonen, bačkory, jaké si zhotovují burští farmáři a jež se spíše hodí jen za domácí střevíce. Leeb tedy nemohl ani vyšlapávati cestu ostatním. A nebylo to strniště jako u nás, byly to ohořelé zdřevnatělé stonky trávy na prst tlusté a tak blízko sebe, že nebylo možno se jim vyhýbat. Nyní měli jíti tímto krajem v době, kdy by se se svýma bolavýma nohama sotva vlekli i po parketách, v žáru tropického slunce, polomrtví hladem a sklíčeni neštěstím, jež je postihlo!

Při každém kroku vznikaly nové ranky a trhlinky na oteklých nohách a popel, jenž do nich vnikal, ještě zvyšoval bolest. Nejvíce trpěla Růžena Holubová. Doktor Holub roztrhal svůj kabát na kusy, aby si alespoň mohli rány trochu čistit. K bolesti se brzy přidružila i žízeň a prudké paprsky afrického slunce vyvolávaly příznaky úžehu. Počaly se projevovat duševní poruchy. Někteří se potáceli kupředu mlčky se ztrnulým pohledem, jiní se zase neustále smáli.

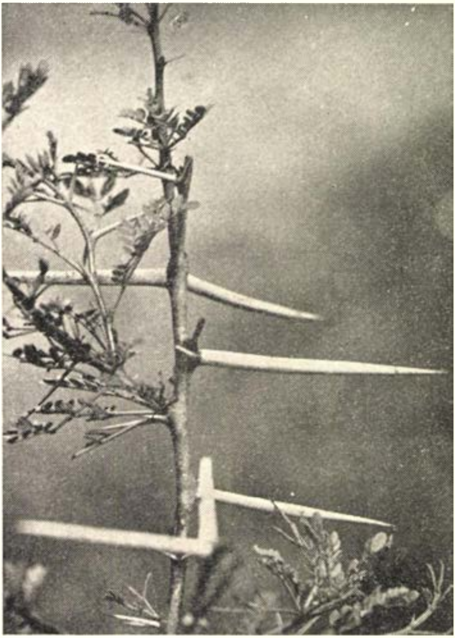
Po čase se jich zmocnila lhostejnost. Myšlenka, že je snad Mašukulumbové dohoní a pobijí, ztrácela na hrůze, a naopak se stávala útěchou. Smrt by byla vysvobozením. Bylo třeba velkého ovládání, aby ten, jenž klesl, opět vstal.

Ale každá minuta byla drahá: musili se dostat k řece Luenge ještě večer, dříve než napadne Mašukulumby, aby střežili čluny nebo dopravili je na druhý břeh. Odříznou-li jim tak cestu do civilisovaných krajin, jsou ztraceni!

Ve chvíli největší nouze spatřil Holub černého krkavce s bílou hrudí zapadnout mezi trávu. Snad je tam voda, snad se pták přilétl napít. Když se k tomu místu dobelhali, nalezli skutečně vodu a i když to byla jen malá mělká louže, teplá

a bahnitá, zachránila jim přece jen život. Chvíli u ní zůstali, napili se a umyli; to je občerstvilo, a tak se zase vlekli dále.

Kolem čtvrté hodiny odpoledne se dostali k místu, kam stepní požár již nezasáhl, a pak šli po měkké trávě, mladé a jemné, po níž se jim šlo jako po polštáři. Navečer tak dorazili k zátočině řeky Luenge a zde se ukryli, aby počkali, až se sešeří. Teprve potom se plížili ke břehu, k místu, kde se před tím přes řeku přepravili. Řeka Luenge čili Kafue je zde široká asi jako Vltava v Praze. Zatím co se jeden z černochů šel podívat po člunu, hledali ostatní v kukuřičném poli, zdali nenaleznou opomenutý klas, kterým by utišili svůj hlad. Nalezli jen zbytek dýně, poloshnilou slupku, již pečlivě rozdělili mezi sebe.

Větévky akacii i s velikými trny jsou hlavní potravou afrického nosorožce. (Foto Dr Baum)

Zatím objevili na ostrůvku nedaleko břehu malý člun. Ten značil záchranu, ale nebylo lehké dostat se k němu — řeka se hemžila krokodily. Konečně se dva z černochů rozhodli, že se pokusí k ostrůvku doplavat, a Holub jim slíbil

za odměnu tři krásné pokrývky, které dostanou, až budou za Zambezi. Ale sotva vstoupili do vody, prohlásil jeden z nich, že šlápl na krokodila, a oba utekli na břeh. Nyní již nechtěl nikdo dát svůj život v sázku. Má se o to pokusit Holub sám? Ale když zahyne, zahynou asi i ostatní, nemajíce vůdce. Dlouho spouštěl marně stavidla své výmluvnosti; teprve když nabídl pušku za odměnu, přihlásil se Monohela, černoch kmene Maruce.

S napětím očekávali ostatní na břehu — jejich životy visely na vlásku, zároveň s životem černocha Monohely. Sotva vklouzl tiše do vody, klesli běloši na kolena a vysílali vroucnou modlitbu ke hvězdám. A po jejich příkladu poklekli i černoši. Za chvíli doplaval Monohela šťastně k ostrůvku a brzy přijel s člunkem ke břehu.

Baobab, *Adansonia digitata* L., s charakteristickým silným kmenem. Je význačným stromem suchých afrických krajin. Jeho dlouze stopkaté, melounům podobné plody obsahují dužninu, která výborně zahání žízeň. Tyto stromy dosahují vysokého stáří, až několika tisíc let. (Foto Dr Baum)

Byla to maličká kanoe, sotva dva a půl metru dlouhá a velmi vratká; byla zhruba vytesaná z kmene stromu. Pro

dvě osoby nestačila a když se Fekete a Leeb chtěli přeplavit k protějšímu břehu, překotila se a bylo štěstím, že oba spadli do mělké vody. Potřebovali větší člun a jeden ze sluhů, Mapani, se vypravil v kanoi ke protějšímu břehu a tam nalezl lepší plavidlo ukryté v rákosí.

Nyní mohli počíti s přepravováním na druhý břeh. Nejdříve se postupně odváželi po jednom na ostrůvek uprostřed řeky, ale pak se přihnala bouře, prudký vítr vybičoval hladinu řeky Luenge ve vysoké vlny a na další cestu nebylo ani pomyšlení. S napětím očekávali, kdy bouře poleví. Mají-li se zachránit, je nutno, aby se všichni přeplavili ještě za tmy a před svítáním se dostali za bažiny na druhém břehu. Bude také nutno ještě obejít ves Bosango a teprve pak budou v bezpečí. Objeví-li je nepřátelé dříve, budou ztraceni. Obyvatelé vesnice Bosango je nesmějí spatřit, aby se Mašukulumbové nedověděli, že uprchlíci jsou na jižním břehu řeky.

Hodiny míjely. Vichřice stále ještě zuřila a nezdálo se, že by se hladina řeky uklidňovala; déle však již čekat nemohli — musí na druhou stranu, děj se co děj.

První jel Mapani s Monohelou, jenž měl pak jako maják ukazovat s pochodní v ruce, kde přistat. Mapani se šťastně vrátil, ale prohlásil, že se na příští plavbě člun jistě překotí. Nyní usedl do loďky Holub, rozloučiv se nejdříve se ženou a s ostatními. Aby těžiště bylo co nejníže, ulehl na dno. Vlny se tříštily o nízký okraj kanoe, jež se pomalu plnila vodou, ale přece přistali šťastně u protějšího břehu a doktor Holub dal znamení pochodní, že to dobře dopadlo.

Opět se Mapani plavil nazpět a Holub přecházel nepokojně po břehu. Noc byla zcela tmavá a tak nemohl vidět, co se děje na ostrůvku. Slyšel jen burácení vichřice a štěkání zeber, větřících člověka. Konečně se ozvalo opět šplýchání vesel a objevila se lodička s Mapanim a paní Holubovou. Tak se postupně převáželi ostatní, a ježto se bouře mezitím ztišila, šlo to hladce a bez nehody. Kolem třetí hodiny ranní byli všichni opět pohromadě.

Na další cestě pochodovali zase po stepi, kterou prošel

požár. Rány na chodidlech, zpola zacelené, se rozdíraly opět ostrými pahýly spálené trávy. Byla ještě hluboká tma a vedení převzali černoši, kteří vedeni jakýmsi šestým smyslem rozpoznali pěšinu, třeba po ní šli předtím jen jednou. Tak kulhal hlouček bělochů, provázen černými služebníky, bez oddechu k jihu, pokud jim to bolavé nohy dovolovaly.

Teprve před svítáním se na chvíli utábořili. Všichni usnuli ihned, byli krajně vyčerpáni, jen Holub a Leeb hlídali. Pojednou se ozvalo kokrhání kohouta — ves domorodců byla tedy nedaleko. Zde nemohli zůstat! A tak Holub vzbudil ihned své druhy a znovu se vydali na pochod.

Nyní byli v krajině hustě obydlené a často se musili vracet, když stezka ústila u skupiny chatrčí. Jednou se plížili po rukou i nohou kolem chaloupky, kterou nemohli dobře obejít, a to jen když se z ní ozýval rozhovor a bylo tedy menší nebezpečí, že budou zpozorováni. Jakmile rozhovor přestal, lehli si na zem a čekali.

Občas musili proti své vůli na chvíli odpočívat, protože únavou nemohli dále. Jednou objevili malou tůňku, u níž mohli uhasit žízeň. Ale únava, vysílení a zoufalství rostly.

Právě když procházeli palmovým hájem u Kaboromandy, obývané Mašukulumby zvlášť nebezpečnými, zhroutila se Růžena Holubová: nemohla již dále, bolesti v nohách byly nesnesitelné. Byla se svými silami u konce. Myslila, že umírá, a žádala, aby se ostatní sami zachránili a ponechali ji osudu. Prosila jen, aby jí ponechali její kulovnici: ví, co má v krajním případě učinit.

Holub roztrhal svou kazajku a košili a obvázal jí nohy. Navrch ještě otočil palmové listy místo sandálů. Pak ji s Feketem zpola podpírali, zpola vedli. Když se pak dostali do údolí, pokrytého měkkou trávou, šlo to lépe, i když každých sto kroků musili odpočívat. Navečer se ochladilo a pak mohla dokonce jíti sama, bez pomoci.

Za nočního chladu přestávala být chůze utrpením, ale hlad je zato zle trápil. Jejich černoši se rozptýlili do okolí a hledali plody a jedlá semena. Vždy po půl kilometru byla

zastávka: pak černoši přikulhali, přinášejíce svým bílým pánům něco z toho, co nalezli. Nedostatek potravy je zeslabil a v místech, kde terén byl méně schůdný, lezli po čtyřech.

Když se konečně utábořili, pokoušeli se zhotovit z ostnatých větví ohradu na ochranu před zvěří, ale nedostávalo se jim sil. Nyní je trápila zima, ale byli tak unaveni, že usnuli všichni — i ti, kteří měli hlídat.

Studená noc působila blahodárně na jejich oteklé nohy, ale vstávání bylo těžké a bez pomoci černochů nebyli by se postavili na nohy. A pak uviděli kolem tábora stopy velkého lva, jenž je asi v noci zvědavě obcházel. Snad nebyl hladov a proto jich ušetřil.

Tak pochodovali asi půl druhé hodiny, když spatřili pět chatrčí. Byla to ves Motokoro a zde se již nebáli. Byli v převaze, a hlavně domorodci zde asi neslyšeli o jejich útěku. Vešli tedy směle do vesnice a za šátek, jejž Leeb nosil na krku, koupili od obyvatel asi tři litry burských oříšků. Kousek za vsí si je rozdělili a hladově se do nich pustili.

V těchto těžkých chvílích neztrácel Holub odvahu a chladnou krev a byl skutečným vůdcem výpravy jak se sluší a patří. Statečně přemáhal svou bolest, duševní i tělesnou. Ale ony strašlivé dny ústupu ze země Mašukulumbů podryly navždy jeho zdraví. Když se vrátil do vlasti, byl ubohým vrakem, troskou, týranou rozličnými neduhy.

Když Holub zemřel dne 21. února 1902, teprve čtyřiapadesátiletý, byla za hlavní příčinu jeho předčasné smrti považována malarie. Býval jí na cestách často sužován; a není divu, neboť nespal pod moskytovou sítí a chininu užíval teprve, když se dostavily záchvaty. Zanedbával tedy dva hlavní body obrany proti malarii, tak jak je dnešní lékařská věda předpisuje. Malarii připisoval Holub vznik ischiasu a interkostální neuralgie, jež mu působily velké bolesti. Také pharyngitida ho trápila. Podobně považoval malarii za původce úporného střevního kataru, kterým trpěl až do konce života; ale to snad byla spíše chronická tropická dysenterie. Hodně trpěl reumatismem, což nás neudiví při drsném ži-

votě, jejž vedl. Ani srdce neměl v pořádku, a to již na počátku své velké cesty, a trampoty, které musel snášet, byly mu proto dvojnásob utrpením. Na sklonku života přidružila se k tomu ještě flegmona, hnisavý zánět vazivových tkání těla. Trpěl bolestmi v prsou a křečemi žaludku a poslední jeho chvíle byly ztrpčeny krutými bolestmi.

Ale snad to nebyla jen malarie, jež ho zahubila — malarie, útrapy cest a vražedné podnebí Afriky. Snad ho zabilo také velké zklamání, vědomí, třeba klamné, že z velké cesty, tak slavnostně započaté, se vrací s nezdarem. Ve chvíli, kdy si uvědomil, že nenastoupí dědictví Livingstonovo, jak doufal, zřítil se celý jeho svět. Snad ho přece jen vlastně zahubili Mašukulumbové onoho tragického dne, kdy hnali jej i jeho družinu nazpět k jihu, bez zavazadel, jako žebráky. Mnohý z nás se ve svém životě setká s Mašukulumby, ale zpravidla to přežije. Holub to nepřežil.

Když se vrátil domů, mluvil ještě nějaký čas o nové cestě. Snad tomu sám nevěřil. Chtěl odjet roku 1898, pak koncem roku 1899. Příznivou a čestnou nabídku belgického krále Leopolda, aby vstoupil do jeho služeb a prozkoumal Kongo, odmítl. Pak přestal mluvit o zamýšlené cestě; snad cítil, že jeho konec je blízký.

Želízko píše, že konec Holubův urychlil i hmotný nedostatek. Teprve měsíc před jeho smrtí mu císař udělil roční pensi 5 000 korun. Holub se nemohl odhodlat k tomu, aby zahájil lékařskou praxi: raději trpěl bídu. Jediným příjmem byly honoráře za přednášky. Nabídku, aby se stal lékařem v jižní Africe, odmítl. Snad nechtěl být ničím jiným než cestovatelem, a snad raději zemřel, než aby činil ústupky. V kterémsi dopise Želízkovi si Holub liboval, že jeho paní odjela jako společnice nějaké baronky do Švýcar, takže tam stráví několik příjemných týdnů, aniž by je to co stálo. Byly-li nějaké přebytky peněz, věnoval je Holub na preparaci sbírek, určených pro školy.

Holub zemřel ve Vídni a městská rada vídeňská mu věnovala čestný hrob na ústředním hřbitově. Jeho přátelé mu zde

postavili 11. června 1904 pěkný pomník. Jedna z ulic nedaleko nábřeží nese jeho jméno. Na rodném domě Holubově v Holicích je nyní pamětní deska a jiná pamětní deska je na domě v Nerudově ulici v Praze, kde Holub bydlil jako student a snil o tom, jak nastoupí dědictví Livingstonovo.

Dva roky po Holubově smrti byla dostavěna železnice až k řece Zambezi; netrvalo dlouho a vedla ještě dále na sever až do jižního cípu Belgického Konga. Turistický ruch rozvíjel se v místech, kam doktor Holub dospěl po sterých námahách a nebezpečích. Snad mu alespoň jeho předčasná smrt ušetřila toto zklamání!

VII

PO DRUHÉ U MO-PANZY

Bylo to skrovné jídlo po tak dlouhé době hladu, jen hrst oříšků pro každého z nich, ale byl to přece jen pokrm. Manželé Holubovi vzali svůj díl a šli napřed, zatím co ostatní ještě otáleli u ohnišť vesnice. Snadno je dohoní, neboť paní Holubová mohla jít jen pomalu.

Chvíli to šlo, ale pak vedla cesta přes strniště, jež bylo ještě před krátkou dobou kukuřičným polem. Rány na nohou se znovu otevřely a silně krvácely. Když se Holub podíval na Růženu, viděl, že jí po tváři kanou slzy.

V té chvíli míjeli právě chatrč, před kterou kolem ohniště seděli v kruhu domorodců tři černoši kmene Matoka, kteří kdysi Holuba zrádně opustili, štvali Mašukulumby proti němu a přemluvili devatenáct ostatních služebníků, aby své bílé pány rovněž zradili. Teď na ně tupě zírali, zejména na Evropanku. Holub stěží potlačil svůj hněv a musil se ovládat, aby je nezastřelil.

Pojednou se Matokové zvedli. Položili oštěpy a šli po stopách paní Holubové — a teď teprve viděl doktor Holub, že v písku zanechává krvavé stopy.

Nyní usedli černoši před ní a tleskali, jak bývá obyčejem při audienci před náčelníkem. A prohlásili, že litují neštěstí, jež jejich pány potkalo, a že jsou ochotni bílou paní nést.

Holub jim nevěřil; kulhali dále a teprve dole u říčky se zastavili, aby si oříšky upekli na ohni. Zde je Matokové opět dohonili. Dva Mašukulumbové z vesnice pospíchají prý do Kaboromandy, aby prozradili, kde se běloši nalézají. Musí rychle pryč, a proto je nutné, aby bělošku nesli.

Teprve nyní jim Holub uvěřil, avšak namítal, že nemá

zhola nic, čím by je za jejich službu odměnil. Ale černoši prohlásili, že nechtějí odměny: ponesou bílou paní až za hranice země Mašukulumbů.

Matokové se pustili ihned do práce. Uřízli stromek a získali tak tyč, pod níž upevnili volskou kůži, jež jednomu

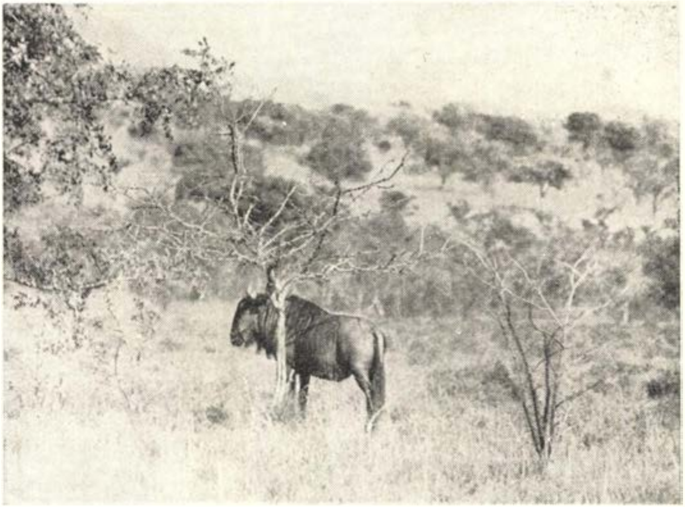
Domorodci na trhu u Mbeya, jižní Afrika. (Foto Dr Baum)

z nich sloužila v noci za pokrývku. Do ní položili Růženu Holubovou a dva ji nesli tak rychle, že jim doktor Holub sotva stačil. Třetí Matoka nesl jejich zbraně, potraviny a hrnec na vaření.

I na Holuba se usmálo štěstí. Jeden z Matoků měl vysokou botu: dostal ji kdysi darem od uprchlého Holubova sluhy. Nyní ji dostal Holub zpět, a tak mohl míti střídavě jednu nohu obutou. Druhá noha se zatím musila spokojit s obvazy.

Tak dorazili na okraj lesíku na planině nad údolím, protékaným říčkou. Zde byla podle sdělení domorodců hranice území Mašukulumbů. Pro jistotu šli však ještě dále a teprve

pěkný kus za říčkou se utábořili. Nyní byli již opravdu v bezpečí: věc skoro nemožná se jim zdařila, unikli krutým Mašukulumbům! Holub o tom píše: „Kterak nám bylo možno

Pakůň, *Gorgon taurinus* L., na stepi. (Foto Dr Baum)

vykonati vše, co jsme provedli, nebylo ani nám samým jasno a sotva kdy se nám stane pochopitelným.“

Nyní se již nemusili skrývat a nebylo třeba bát se vystřelit, a tak mohli ukončit svůj třídenní půst. Zvěře tu bylo dost a v údolí mezi skupinami stromů se páslo stádo pakoňů. Holub se k nim opatrně plížil, kryje se za stavbami termitů. Tentokrát nesměl chybit, a tak se snažil dostati se k nim co nejblíže. Snad v této chvíli mu prolétla hlavou vzpomínka, jak svědomitě se cvičíval ve střelbě na havranech u Pátku, než prvně odjel do jižní Afriky. Konečně složil pakoně dobrou ranou a s radostí pospíchal za ostatními, kteří zatím připra-

vovali tábor. Mapani s několika ostatními černochy byl vyslán, aby uloveného pakoně dopravil do tábora, a služebníci se ochotně rozběhli, povzbuzováni k ještě většímu spěchu ostatními členy vyhladovělé družiny. Tři dny již byli bez řádného jídla a teď konečně si to měli vynahradit!

Za chvíli se již maso peklo na řeřavých uhlících ohniště a bylo ještě zpola syrové, když se do něho pustili. Ale byl to starý býk, hodně tuhý, a maso jim leželo dlouho v žaludku.

Zatím Matokové vyhrabali hlubokou jámu v zemi, nějakou dobu v ní udržovali oheň a pak do ní vložili pakoňovu hlavu. Jámu přikryli popelem a na něm udržovali po celou noc mírný oheň. Ráno dostali běloši hlavu k snídani a nemohli si ji dost vynachválit. Škoda, že pakůň měl hlavu jen jednu! Ostatní maso snědli černoši, které příroda vypravila lepšími žaludky.

Ráno se chystali pokračovat v cestě, ale ani paní Holubová, ani Fekete nebyli schopni kroku. Nezbylo, než učiniti tento den dnem odpočinku. Bylo tomu tak dobře, neboť ani ostatní běloši nebyli na tom o mnoho lépe. Holub a Leeb měli horečku, a nikdo z bělochů nemohl se postavit bez cizí pomoci na nohy. I černoši seděli celý den u říčky a chladili své bolavé nohy v jejích vlnách. Mapani použil volného času a zhotovil Feketemu i Holubovi sandály z kůže pakoně. Ale jen Fekete jim uvykl — Holub chodil raději bos nebo s nohama zabalenýma v hadry, když bota, kterou dostal, vypověděla službu. Avšak den oddechu jim přece pomohl; posílil je nejen odpočinek a potrava, ale i vědomí, že jsou konečně v bezpečí.

Dne 7. srpna dorazili šťastně do Mo-Ponde, sídelního města Mo-Panzova, z něhož ještě před nedávnem vyšli s takovými nadějemi k severu. Doufali, že si zde odpočinou několik dní, neboť za prvního pobytu byl jim Mo-Panza velmi nakloněn. Ale poměry se změnily v jejich neprospěch. Král podléhal nyní vlivu svého bratra, a ten byl proti nim zaujat. Byli velmi chladně přijati a nebýt spřáteleného náčelníka, neměli by ani potravy. Byli rádi, když dostali alespoň dvacet

kilogramů kukuřice, dřevěnou lžíci a starý hrnec, aby si mohli uvařiti zvěřinu, kterou cestou uloví.

V Mo-Ponde se setkali s ostatními černými služebníky, kteří je kdysi zrádně opustili. Nyní byli ochotni vrátit se ke svým pánům. Byli vlastně příčinou jejich neštěstí, neboť s tak početnou družinou nebylo by třeba se tak báti Mašukulumbů. Z nouze by se byli snad na čas obešli i bez nosičů, ale nebylo radno je nyní trestat a odmítnout, když znovu nabízeli své služby. Doktor Holub jim tedy odpustil, až na Boje, jenž byl hlavním vinníkem a kdysi přemluvil ostatní, aby utekli. Holub mu vzkázal, aby mu nechodil na oči, nebo mu prožene hlavou kulku. A pak je přijal opět všechny do svých služeb až do doby, kdy dorazí k Zambezi.

Všichni tito černoši měli boty, jež jim kdysi Holub daroval; nyní je vrátili a tak se mohli běloši opět obout. Nebylo to však snadné pro četné boláky a rány, a tak v místech, kde to nejvíce bolelo, vyřezali do své obuvi jakási okénka. Jen jeden pár vydržel cestu až k ústí řeky Čobe, a ten si Holub přivezl na památku do Čech.

Nejzajímavější konec měly sandály z pakoní kůže, které Feketemu zhotovil Mapani. Jednoho dne ráno zjistil Fekete, že mu jeden schází: v noci mu spadly s nohy, na jednom spal, a ten zde byl, ale druhý chyběl. Protože se v noci toulala velká hyena kolem chatrčí, škádlili jej druzí, že mu asi sandál odnesla.

Příští noci byl poplach. Hyena vnikla do ležení a Fekete, jenž náhodou nespal, ji poranil. Holub ji pak dobil oštěpem. Nastala vřava, neboť obyvatelé vesnice se domnívali, že je přepadli Mašukulumbové, a nějaký čas to trvalo, než se opět rozhostil klid. Ráno Holub pitval hyenu z vědeckého zájmu a skutečně nalezl v jejím žaludku ztracený střevíc, roztrhaný na čtyři kusy. A tak musil Mapani zhotovit sandál nový.

Když opět opustili Mo-Ponde, byli provázeni dvaceti čtyřmi černochy. Navečer, když se utábořili, objevilo se ještě šestnáct domorodců s tvrzením, že je posílá Mo-Panza a že mají sloužit za průvodce. Mimo to prý mají v úmyslu po-

ohlédnouti se dole na jihu po nějaké práci u bělochů. Provázeli je tak celý příští den, ale Holub jim nedůvěřoval. Neměli s sebou potravin na tak dlouhou cestu, a tak měl podezření, že je ve skutečnosti poslal bratr králův, aby v příhodném okamžiku, snad za noci, bělochy povraždili a zmocnili se jejich zbraní. Druhý den k večeru jim proto rozkázal, aby rozbili svůj tábor na jiném místě — nechce je již více vidět. Černoši tedy odešli, a tím okamžikem zmizelo poslední nebezpečí, jež hrozilo Holubově družině se strany lidí.

Jak se změnil tento kraj od dob Holubových! Tam, kde byl poslední Holubův tábor v zemi Mašukulumbů a kde zahynul Osvald, asi dvacet kilometrů na sever od řeky Kafue čili Luenge, je dnes Lusaka, město, v němž žije přes tisíc bělochů a jež má moderní školy, čtyři hotely, kostely a tenisová a golfová hřiště. Dne 31. května 1931 byla zvolena hlavním městem Severní Rhodesie místo dosavadního sídla úřadů, Livingstonu, ležícího příliš na jihu, mimo hustě obydlený kraj. Na letišti Lusaky přistávají nyní pravidelně letadla, spojující jižní Afriku s Evropou. A řeka Luenge, přes kterou

Osada Kanya, Bečuánsko. V popředí kaktusy. (Foto Dr Baum)

se kdysi Holub a jeho druzi přeplavovali za bouře a s nebezpečím života, jest překlenuta velikým mostem, dostavěným roku 1934.

Kraj, kterým Holubova družina prchala k jihu, již dávno není divočinou. Mírné podnebí ve výšce 1.400 m nad mořem láká evropské přistěhovalce a umělé zavodňování v okolí Lusaky umožňuje jim pěstování pšenice ve velkém. Daří se tu však i kukuřici, tabáku a burským oříškům, a skot prospívá výtečně. Jestliže byli kdysi Holubovi osli a kozy Mašukulumbům něčím neobyčejným, přivykli dnes domorodci již úplně pohledu na veliké traktory, kypřící půdu, jež kdysi byla stepí. Holub upozornil ve svých spisech na pravděpodobný výskyt zlata v království Mo-Panzy: dnes jsou v tomto kraji zlaté doly, a též v samém okolí Lusaky bylo zlato nalezeno.

Byl to vlastně jediný člověk, jenž přivodil tuto obrovskou změnu, Cecil Rhodes, o němž se říkávalo, že stojí-li na Mysu Dobré naděje, padá jeho stín přes Zambezi. Ten urychlil pacifikaci Rhodesie. Obával se, že Transvaal, tehdy nezávislý burský stát, obsadí zemi Mašonů a že Německo vnikne z Jihozápadní Afriky do oblasti, jež se nyní nazývá Severní Rhodesií. Vyslal tedy roku 1890 oddíl pěti set mužů pod vedením několika důstojníků a slavného Selousa přes Bečuánsko k severu a po několika potyčkách s domorodci získal tak 800.000 čtverečních mil pro Britské imperium. Jen Matabelové se odvážili houževnatého odporu, ale poddali se brzy, když zemřel jejich král, slavný Lo Bengula. A dnes*) žijí krotce v reservacích nebo pracují v dolech bělochů.

Cecil Rhodes, nejzajímavější postava dějin jižní Afriky, je podivným protějškem k našemu Holubovi, jehož byl vrstevníkem. Holub byl idealista, ochotný obětovat vše vědě, nepraktický snílek. Rhodes byl silný jedinec, jehož jedinou sympatickou stránkou bylo jeho planoucí vlastenectví,

*) t. j. r. 1938 — pozn. red.

a jenž nebyl vybíravý ve svých prostředcích, šel-li za svým cílem. Holub přijel do Afriky jako lékař, Rhodes jako nemocný, jenž v teplém a suchém podnebí hledal úlevu pro své choré plíce. Ale nenalezl zde jen zdraví, nýbrž i bohatství. Hledal s úspěchem diamanty a první finanční úspěchy dovolily mu uplatnit jeho iniciativu a organisační vlohy. Zachránil diamantová pole u Kimberley před katastrofou z nadprodukce, zúčastnil se při zahájení provozu na zlatých polích Witwatersrandu a založil ovocné plantáže u Mysu Dobré naděje. Ale obrovské jmění, jež vyzískal skoro bez námahy vykořisťováním domorodého obyvatelstva, mělo mu být jen prostředkem k dosažení velkých cílů. Již jako student založil v Anglii tajný spolek, jenž měl za cíl přivést celý svět pod žezlo Britannie; nyní v Africe nabývaly jeho sny konkretnějšího rázu. V té době byly na severu až do říční oblasti Zambezi jen domorodé státy a státečky, z nichž nejdůležitější byla říše Matabelů a Mašonů. Rhodes neznal tyto kraje z vlastního názoru, a nečetní Evropané, kteří pronikli na sever od Zambezi, byli většinou dobrodruzi, lovci a obchodníci a nedovedli mnoho užitečného říci. Jak vhod přišly Rhodesovi cenné poznatky Holubovy a jaký vliv asi mělo sdělení doktora Holuba, že v zemi Mašonů se nachází aluviální zlato!

Když Rhodesovi vojáci podrobili toto velké území, nespravovala je Anglie z počátku přímo jako kolonii, ale svěřila je obchodní společnosti, tak zvané *Chartered Company*. Dnes*) jsou Rhodesie anglickými koloniemi a tvoří důležité články v řetězu britských držav od jižního cípu Afriky až po Sudan. Obě Rhodesie pak umožnily Angličanům ovládnout i Transvaalskou a Oranžskou republiku, sevřené nyní se všech stran.

Holub přispěl tak bezděčně k rozšíření anglického panství. Jeho výzkumy přispěly také k tomu, že tisíce Evropanů a mezi nimi i něco Čechů nalezlo tehdy obživu a dobře pla-

*) t. j. r. 1938 — pozn. red.

cená místa v dolech na zlato, chrom, asbest, měď a zinek, že ustaly boje mezi kmeny i vesnicemi a že lidé zde cestují nyní tak bezpečně jako v Evropě. Ale Holub, vracející se k jihu, nic takového netušil.

VIII

HOLUB SBĚRATEL

Přišel jedenáctý srpen, další den v řetězu namáhavé a vysilující cesty. Vyznačoval se především tím, že paní Holubová měla silnou horečku. Ale nesměla ulehnout — musila za ostatními, a musila pěšky, neboť Matokové, kteří ji před tím nesli, neprovázeli je tak daleko k jihu.

Opět trpěli nedostatkem potravy. Černoši si chytali žáby, ale bělochům se taková potrava ošklivila. Zato druhého dne zastřelil Boj zebru k velkému nadšení všech. Dosyta se najedli a za zbývající maso si mohli vyměnit v blízké vsi mléko, mouku a boby. Paní Holubová dostala zde darem malou dřevěnou stoličku a Holub odměnil domorodce mosazným pouzdrem vypáleného náboje. To byl vítaný dárek — černoši si z takových pouzder vyrábějí tabatěrky na šňupavý tabák.

Území Mašukulumbů bylo již daleko za nimi. Místy byli domorodci velmi pohostinní a přinášeli jim proso, burské oříšky, kukuřici, kuřata, mléko a rozmanité lesní plody. Ale běloši nyní zle trpěli malarií. Měli ji všichni — přinesli si ji asi z bažinatých krajin země Mašukulumbů. Zásoby chininu byly již téměř vyčerpány. Proto i nyní, kdy již netrpěli takovou nouzí, nebylo pochodování slastí a Holubovi se občas stalo, že musil usednout u cesty a mohl se pak zvednout jen s pomocí druhých. Ale nejhůře bylo přece jen jeho manželce a pak Leebovi: u těch záchvaty horečky trvaly až osm hodin a bývaly provázeny potížemi dýchání a takovou zesláblostí, že se chvílemi zdálo, že je nutno se připravit na nejhorší.

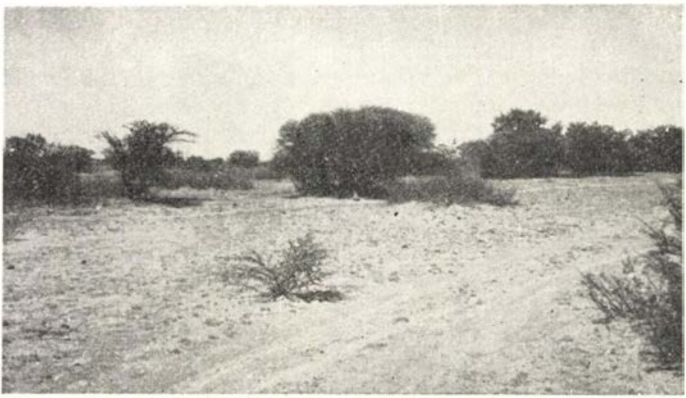
Doktor Holub manželku podpíral, pokud mohl, ale pěšina byla úzká a proto musil jíti trávou. To mu při jeho ranách a

špatné obuvi způsobovalo nesnesitelné bolesti, jež jen s námahou před ní skrýval. Ale i v těchto těžkých dobách pracoval opět na doplnění svých sbírek, sbíral rostliny, střílel zvířata a kupoval od domorodců kůže a lebky zvěře za prázdná pouzdra nábojů.

Posilovalo je vědomí, že se blíží k místu, kde řeka Čobe ústí do Zambezi. Tam, v Gazungule, je krám, kde budou moci znova obnovit své zásoby a po evropsku se obléci. Ale černoši jim říkali, že majitel krámu, Westbech, člověk Holubovi velmi nakloněný, je nepřítomen, meškaje na lovecké výpravě. Zastupoval jej jakýsi pan Waren, člověk v kraji málo oblíbený.

Jednou putovali tak celý den, aniž přišli na vodu, a když se večer utábořili, zbylo na každého z nich jen několik doušků této vzácné tekutiny. Když tři černoši, Mapani, Maruma a domorodec, jemuž Holub dal jméno „Kabrňák“, viděli, jak běloši trpí žízní, vytratili se potají a šli hledat vodu. Věděli, že by je Holub za noci nepustil, neboť z dálky zněl lví řev.

Byl to smutný tábor, neboť pro žízeň nemohli spolknout

„Silnice“ v krajině u Kanye, Bečuánsko. (Foto Dr Baum)

ani sousto potravy. Lhostejně nechali vyhasnout oheň a nikdo nemluvil. Pojednou zaslechli zaharašení suchých větví a všichni se chopili zbraní; byli to však jen věrní sluhové, vracející se s vodou, kterou šťastně nalezli. Ihned rozdělali oheň, uvařili v hrnci, jejž dostali od Mo-Panzy, polévku ze zvěřiny pro bělochy, a potom se vařilo ještě dvakrát pro černochy. Pomalu se již rozednívalo, když hody končily.

Ve vesnici Ki-a-Ňama jim domorodci řekli, že do Mo-Sinkobo je jen pět nebo šest hodin cesty. Tak málo! V jejich vzpomínkách to bylo již na okraji civilisace. Domorodci naznačovali, ukazujíce nízko nad obzor, že možno tam doraziti dříve, než slunce zapadne. A tak se Holubovi, přes to, že byli již hodně vysíleni, vydali ihned na další cestu. Zapomněli, že nemohou pochodovat tak rychle, jako zdraví silní černoši.

Přišla noc, a ještě byli daleko od svého cíle. Růžena Holubová se opírala těžce o svého manžela; sotva šla, a on sám se jen ztěžka vlekl na svých bolavých nohou. Znovu a znovu musili odpočívat u cesty. Měli potravu, ale byli příliš vysíleni, než aby mohli něčeho požíti. Lomcovala jimi horečka, paní Holubová monotonně vzlykala, a tak táhli africkou nocí. Pojednou doktor Holub pocítil, že její ruce jsou studené jako led, zdálo se, že se zhroutí. Žádný z černochů neměl tolik síly, aby ji mohl nésti. Ale nějak se přece jen potáceli kupředu, i když každý kilometr šli hodinu. Konečně se dovlekli do vsi. Bylo již pozdě v noci, ale jejich černoši je předešli a kdekdo byl vzhůru. Připravili jim již lůžka, večeři a poslední kousek cesty je podpírali.

V Mo-Sinkobu zůstali den, aby se vzpamatovali; byli úplně vysíleni a paní Holubová ležela v těžkých horečkách. Když se 20. srpna vydali na další cestu, bylo černým sluhům již lépe a tak mohli těžce nemocnou paní Růženu alespoň část cesty nésti.

Nyní se již blížili kraji zpola civilisovanému. Potkávali je domorodci, kterým běloch již nebyl něčím nezvyklým a zá-

hadným, ale přesto na ně zírali s úžasem: ještě nikdy neviděli bělochy ve stavu tak zbědovaném! Tito Evropané byli vyhublí, s obličeji popelavé barvy malariků, oblečeni v hadry, jež ani nezakrývaly jejich nahotu, a jejich nohy byly pokryty ranami a boláky.

Dne 23. srpna dorazil Holub s ostatními o 11. hodině dopoledne k řece Zambezi, na jejímž druhém břehu byla *faktorie* (obchod) pánů Westbeche a Warena. Jmenovala se Gazungula podle velkého košatého stromu gazungulského na břehu. Byli plni nadějí, když se v těchto místech přepravovali 3. června k severu. Nyní s tlukoucím srdcem zrychlili krok: zde žijí Evropané a na druhé straně řeky je civilisace, právo a jiné vymoženosti kultury.

Ale uvítání, kterého se jim dostalo, bylo velmi chladné. Když vystřelili několikrát na znamení, přeplavil se konečně pan Waren k druhému břehu v železném člunu, který mu Holub kdysi prodal. Byl sice zděšen, když uviděl jak jsou vyhublí a ubozí, a byl ochoten celou výpravu přeplaviti přes Zambezi, ale poskytnout jim nechtěl nic. Nedal jim ani tři gramy chininu, o které jej Holub žádal a na kterém závisely jejich životy. A pokud má zboží na skladě, mohl by prý je přenechat jen po dohodě se svým společníkem, právě nepřítomným. Růžena Holubová se rozplakala, když uslyšela tato necitelná slova.

Snad se obchodník bál, že cizinci, jejichž cesta skončila nezdarem, mu nebudou moci nikdy zaplatit, ale i pak bylo jeho jednání neomluvitelné. Holub by byl nejraději ihned odešel a pokračoval v cestě k jihu, ale z ohledu na nemocnou manželku tak nemohl učinit. Konečně po dlouhém vyjednávání se Waren uvolil poskytnout aspoň čtyři ubohé pokrývky, železný hrnec, čtyři plechové talíře a příbory, jednu jehlu, nitě, dva kilogramy hrubého střelného prachu a čtyři libry olova. Odmítal však rozhodně prodat na úvěr ovci nebo kozu a jen po velkém přemlouvání přenechal jim na úvěr 75 kilogramů prosa v ceně asi dvou liber šterlinků.

Nyní nastala doba čekání. Bylo nutno počkat, až se zlepší

jejich zdravotní stav, až si opatří více zásob a až získají vůz, jenž by je dopravil k jihu.

Pomalu se lepšily poměry, v nichž žili. Holub poslal posly ke známým: k Blockleymu do Panda-ma-Tenky, k misionáři Coillardovi do Šešeke a k jiným. Ti mu vypomohli, jak mohli. Paní Blockleyová poslala dokonce své sváteční šaty, a tak se mohla Růžena Holubová konečně řádně obléci. Jen sůl, mouka a léky stále ještě scházely, a proto čekala Holubova družina s napětím na čtyři černochy, poslané do Šekeše. Čekali dlouho. Pak se poslové vrátili jen se šesti gramy chininu a kartounovým oblekem pro paní Holubovou. Holubův přítel, duchovní Coillard, se totiž odstěhoval ke kmeni Baroce, a svému nástupci zanechal jen málo léků, takže ten nemohl poslat více.

Holub také doufal, že obdrží kartoun, aby si mohl za něj koupit od černochů kozy na polévku pro nemocné, ale tato naděje zklamala. Jejich postavení bylo tedy velmi neutěšené. Ale když bylo zoufalství největší, vrátil se Westbech, jenž ihned přerušil lovecký výlet, když mu posel přinesl zprávu o Holubově návratu. Nyní nastal obrat. Srdečně se s nimi uvítal, a nyní pan Waren jim musil přenechat to, co potřebovali, zejména náboje, aby mohli lovit pro maso. Pouze vůz s voly jim zatím Westbech nemohl zapůjčit; mohl tak učinit až později, na počátku doby dešťů.

Nyní mohl Holub poslat Feketeho na lov, a po dva měsíce byl mladý Maďar v divočině a posílal maso ulovených zvířat do Gazunguly po černoších. Jídla měli tedy nyní dost, i když jim k tomu scházela sůl. Holub si vypůjčil pilu a koupil sekyru, a pak s pomocí Jonáše, Mužemaniho a Kabrňáka postavil domek z tyčí a kůlů, svázaných lýkem akacií a krytý rákosem. Bydlili pak docela pohodlně. Veliká pevná bedna, kterou zde předtím zanechali, jim sloužila za stůl. Jakmile doktor Holub opět zesílil a mohl vycházet, věnoval se opět pilně své sběratelské práci.

29. srpna bylo zatmění slunce. Mezi černochy vyvolalo velké zděšení — viděli v něm zlé znamení. Kmen Maruce

prorokoval, že znamená hněv boží: bohové jsou pohoršeni, že zlí Mašukulumbové se tak špatně zachovali k výpravě Holubově. Jistě je stihne trest v podobě loupežného nájezdu krále Luaniky-Leboše na jejich území!

Život v Gazungule se stal docela snesitelným: měli nyní dost jídla, poměrné pohodlí a zajímavou práci. Kdyby jen nebylo nemocí! Dosud má tato krajina po této stránce špatné jméno, i když zde zatím vyrostla pěkná osada Kazungula. Nejvíce churavěli paní Holubová a Leeb, jenž pod vlivem své choroby propadal zádumčivosti. Objevovala se i úplavice, a léků nebylo. Holub byl týrán především malarií, k níž se přidružovaly tak strašné bolesti hlavy, že se mu někdy zdálo, že přijde o rozum. Často se stalo, že ho na sběratelské vycházce přepadl záchvat malarie, a pak se doplížil v horečce a s velkými obtížemi domů. Jeho manželka nějaký čas trpěla malarií do té míry, že ztrácel naději, že ji dopraví domů živou.

Jednou měl Leeb nepříjemné setkání s levhartem. Poranil jej výstřelem, a když sledoval jeho stopu, vyřítil se na něj levhart pojednou odzadu a skočil na něho. Marně se ho snažil Leeb shodit: zuřivá šelma ho pokousala na rukou a třikrát se pokusila prokousnout mu hlavu, ale na štěstí její zuby po každé sklouzly. Teprve když černoch Maruma přiskočil a několikrát vrazil kopí do těla zvířete, levhart seskočil a zmizel.

Dva Leebovy prsty zůstaly chromé a rány na hlavě se dlouho nehojily, neboť Holub neměl desinfekčních prostředků. Teprve po čase se mu podařilo připravit si lék z rostlin, obsahujících tříslo, a těmi rány úplně zahojit.

Lépe dopadlo Holubovo dobrodružství, když padl do pasti, nastražené na antilopy *kudu*. Měla podobu jámy, kryté trávou, se zašpičatělými kůly z tvrdého dřeva na dně. Na štěstí se Holub zachytil při pádu okraje, takže nedopadl na dno, kde by se byl na kůly nabodl.

20. listopadu přišli dva poslové od krále Mo-Panzy se zprávou, jak krutě pykali Mašukulumbové za vyplenění Ho-

lubova tábora u Galulongy a jak churavěli a umírali, když si byli pochutnali na vzácných lahůdkách, zanechaných v ležení. Někteří zdatní bojovníci jsou dosud nemocni, a proto poslali Mašukulumbové bělochovy věci králi Mo-Panzovi s prosbou, aby je bílému čaroději vrátil a požádal jej, aby je přestal pronásledovat svou pomstou. Ale král Mo-Panza ve spravedlivém hněvu chytil hůl, nabil poslům z Galulongy a pak jim nařídil, aby odešli domů a bělochovy věci opět odnesli zpět. Král se těchto kouzelných věcí příliš bál, a tak zůstala nevyužita krásná příležitost, aby Holub získal nazpět své ztracené deníky.

V této době věnoval se doktor Holub především střílení ptáků a získal tak sbírku, čítající na pět set kusů. Vstával časně ráno a až do východu slunce zapisoval příhody z doby, o které ztratil záznamy, dokud ještě měl vše v čerstvé paměti. Pak odcházel na lov. Zde v Gazungule objevil četné

Skupina antilop kudu, *Tragelaphus kudu* Gr. (Foto Dr Baum)

dosud neznámé druhy zvířat i rostlin. Brzy byli všichni, i paní Holubová, pilně zaměstnáni konservováním a balením sběrů přesto, že je dosud týrala malarie. Zajímavý objev učinili, když Leeb nalezl v kulovitém hnízdu snovače netopýra. Prohledávali pak pilně hnízda těchto ptáčků a objevili tak čtyři druhy netopýrů v četných exemplářích. Holub píše o tomto období: „Po tři měsíce zápasili jsme všichni se smrtí, která nás několikráte tu jako malarie, tam jako úplavice ohrožovala, a k tomu přidružilo se ještě těžké poranění Leebovo levhartem. Nemajíce léků ani soli, byli jsme u výživě své odkázáni mnohdy jen na suchou zvěřinu, šatstvo a prádlo naše bylo tak chatrno, že sotva krylo nahotu naši, a při tom trýznily nás bez přestání vzpomínky na pohromu v území mašukulumbském. Avšak v neblahých poměrech těchto povzbuzovala nás myšlenka, že možno aspoň něco zachrániti, že netřeba, abychom vrátili se do vlasti s prázdnýma rukama jako „nešťastní cestovatelé po Africe“; proto namáhali jsme se ze všech sil, abychom z černé pevniny vytěžili pro vědu ještě tolik, co vůbec bylo lze získati, a úspěchy v tomto směru nabyté povzbuzovaly nás k další práci i tehdy, když jsme nemocmi a útrapami byli zkrušeni a spíše kostlivcům nežli živým lidem se podobali. Jestliže pak ten neb onen člen družiny naší byl po některý den prost záchvatů zimničných, oddechl si opět jako znovuzrozený a koje se nadějemi v lepší budoucnost, věnoval se zase svému povolání.“

Také Feketovy lovy obohatily sběry a většina velkých zvířat Národního musea v Praze, darovaných Holubem, byla ulovena Feketem. Nosorožce však vlastně ulovil matocký sluha Boj. Dva černoši kmene Mašupia jej upozornili na nosorožcovy stopy. Rozběhl se s ostatními za ním a zastihl ho spícího. Boj nebyl velký hrdina a pro jistotu vylezl na strom a teprve z bezpečné výše zahájil palbu. Zasáhl nosorožce čtyřmi ranami a když je Fekete dohonil, mohl jen dáti dodělávajícímu nosorožci ránu z milosti.

Snad Holubova cesta neumožnila zakreslit na mapu Afriky nová pohoří a nová jezera. Ale po jiné stránce byla

velkým úspěchem, neboť jeho zásluhou postoupil přírodovědecký výzkum jižní Afriky mílovými kroky. A měřítkem jeho úspěchů a toho, co v Africe vykonal, byly výstavy, jež uspořádal po svém návratu domů.

Tyto výstavy měly ukázat, co Holub v Africe dokázal; proto si je připravoval velmi pečlivě. Velkou vídeňskou výstavu z roku 1891 chystal Holub čtyři roky a uspořádal ji skutečně velmi velkoryse. Diváci zde uzřeli celá stáda mistrně vycpaných antilop a jiných zvířat v biologických skupinách, bohaté sbírky lebek, anatomických preparátů, rostlin, semen, domorodých léčiv, hornin a zkamenělin. Byly zde i figuriny, provedené sochařem Klocem, představující domorodce různých kmenů při práci, lovu a boji. Byl zde krutý král Sepopo se svým dvorem, ženy domorodců připravující pivo, vesnice marucká, matocká, bečuánská a sídlo krále Mo-Panzy, ležení Holubovo u Zambezi a velké množství ethnografických předmětů, jako zbraně a různé nástroje.

Typické černošské chýše, vlevo kurník pro drůbež. (Foto Dr Baum)

Hodnota vystavených předmětů byla tehdy odhadnuta na 600.000 korun a 175.637 lidí si ji přišlo prohlédnout. Ale vstupné nestačilo na krytí výdajů spojených s preparací, zhotovením skříní atd., a výstava skončila schodkem přesto, že císař na ni věnoval 5.000 zlatých, město Vídeň 3.000, nejmenovaná dáma 2.000 a různí příznivci 13.000 zlatých. Zbytek snažil se Holub krýt výnosem z přednášek a své spisovatelské činnosti.

Roku 1892 byla výstava přestěhována do Prahy a vyplnila zde Průmyslový palác a bývalou Uměleckou a Retrospektivní budovu na výstavišti. Přišlo se na ni podívat 188.416 platících osob, ale to opět nestačilo na krytí výdajů, a tak proti 53.509 zlatým příjmů stály výdaje 125.000 zlatých. Zdá se, že u nás nebyl dostatečný zájem, alespoň Želízko kdysi napsal, že výstavu navštívil několikrát a že vždy bloudil takřka sám jejími liduprázdnými prostorami.

Kdyby se bylo podařilo Holubovi zachovat tyto sbírky v celistvosti, bylo by vzniklo jihoafrické museum mezinárodního významu, ale poměry tomu nepřály. V tehdejším Zemském museu nenalezl pochopení, spíše závist a nedůvěru. Když mu nabídl veškeré své sběry, odmítli je z důvodů malicherných a osobních*). Největší vinu snad měl profesor Antonín Frič, jenž má jinak zásluhy o vývoj české přírodovědy; Holubovi však nepřál. Museum si tedy vybralo jen některé věci: nosorožce, antilopu kudu, takara, karakala, hyenu, bagola a některá menší zvířata. I tento ubohý fragment byl tehdy odhadnut na 13.000 zlatých, snad čtvrt milionu našich korun. Většinu hmyzu, nasbíraného Holubem, získal známý entomolog a příznivec musea Dr Ot. Nickerl, který pak sbírku odkázal Národnímu museu.**) Asi 700

*) Šlo tu ovšem o velký počet stejných druhů, pro jejichž umístění nebylo ve staré budově musejní ani dostatek místa. Srov., co k věci poznamenává O. Štěpánek v Čas. Nár. mus., Přírod. oddíl, sv. 121. 207—208 (pozn. recensentova).

**) Sbírka se dostala do musea v r. 1923. Viz „Dr Emil Holub, africký cestovatel". Uspořádal Jindř. Dlouhý. Edice Náprstkova musea, Praha 1947, str. 104 (pozn. recensentova).

kusů ethnografických předmětů je v Náprstkově museu; tehdy jejich cena byla odhadována na 12.000 zlatých, ale od té doby velmi vzrostla, protože to jsou výrobky domorodců, kteří se brzy po Holubově cestě dostali pod vliv evropské civilisace a takové předměty již dávno nezhotovují. Knihov-

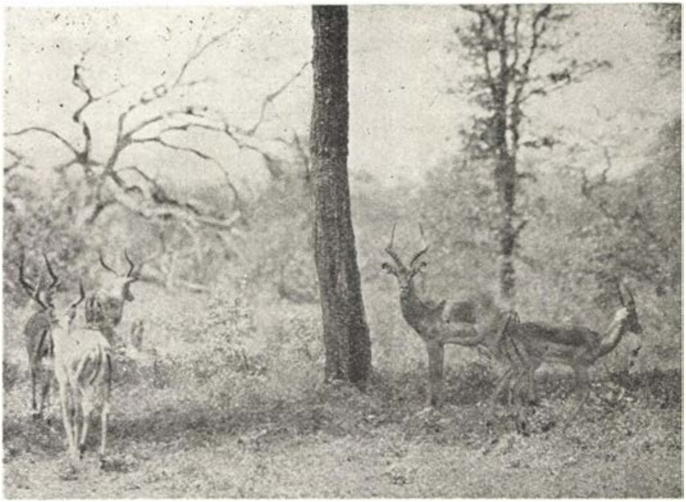
Záběr z cesty Dr Bauma Krugerovým národním parkem v jižní Africe. Tak asi vypadal prales v jižní Africe v dobách Holubových. Na obrázku jsou zachyceny antilopy sasaby *(Damaliscus lunatus)* — jedny z nejrychlejších antilop. (Foto Dr Baum)

ně Náprstkova musea daroval Holub i četné knihy, mapy a deníky.

To ovšem byl stále jen nepatrný zlomek. Co s ostatním? Mohl část prodat, ale odmítl, i když mu byly nabízeny částky opravdu úctyhodné. Místo toho poděloval rozličná musea i ústavy. 37 museí v Evropě a 3 v Americe, mimo to 411 rozličných veřejných ústavů dostalo od něho dary, takže se s jeho sbírkami sejdeme na příklad v Paříži, Římě, Bruselu,

Leydenu, Kodani, Stockholmu, Berlíně, Leningradě, Drážďanech, Jeně, Stuttgartu, Mnichově, Budapešti, Lisabonu, Madridu, Turině, Sofii, Bělehradě, Bukurešti, Athénách a Filadelfii.

Byla to škoda, že jeho sbírky byly tak rozděleny, ale ne-

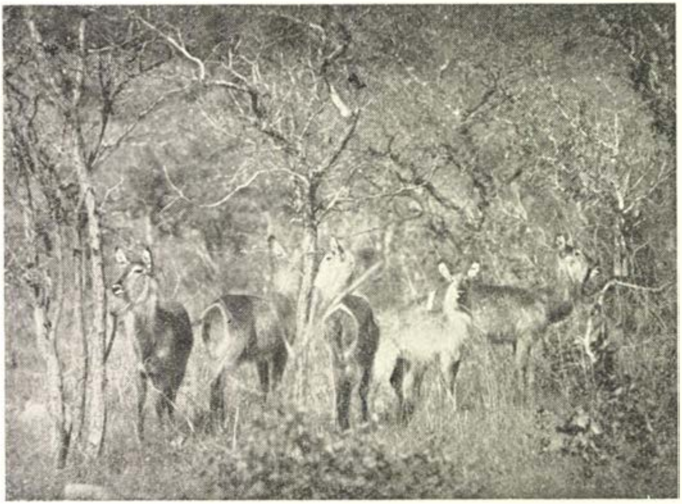

Stádo antilop impala *(Aepyceros melampus)* na kraji lesa. Jižní Afrika. (Foto Dr Baum)

byla to škoda neodčinitelná; v oněch museích jsou stejně přístupny odborníkům a zájemcům. Ale Holub začal podělovat i školy. Začal s tím hned po návratu a po čase se to u něho stalo jakousi vášní. Daroval tak sbírky velké ceny asi dvěma stům českých a moravských škol, a to v místech, kde měl přednášky. Věnoval tomu všechen svůj čas a všechny své prostředky, i výnos svých přednášek, jež bývaly dobře navštěvovány. A platil i dovozné a jiné útraty, takže průměrně na tyto dary vynaložil měsíčně na 1.400 korun. Některé školy se mu odměňovaly zasláním jiných sbírek, a ty si Holub opět

neponechal a daroval je škole jiné. Měl svůj povoz s koňmi, určený především k rozvážení takových sbírek na nádraží. Jednou odhadoval, že ho toto zasílání stálo až dosud na 70.000 zlatých, vlastní hodnotu sběrů nečítaje.

Tak rozdával po léta Holub horlivě obecným školám a dával jim pro přírodopisné kabinety unikáty — věci, které by Britské museum platilo zlatem. Neuvědomil si, že pro českou venkovskou školu má obyčejný vycpaný zajíc, veverka nebo krysa větší význam než vzácný exemplář promyky, náležející snad druhu dosud ještě neobjevenému. Často to byly veliké kusy, pro které ve škole ani nebylo místa, takže vzácný živočich byl uložen na půdě nebo ve sklepě. Byl bez ceny jak pro učitele, tak pro žactvo, a jediný, kdo se zaradoval, byla armáda molů a jiného hmyzu, jež zahájila brzy nadšené hody; dnes jsou z těchto vzácných vycpanin jen tu a tam nevzhledné zbytky. I vzácné, jistě zčásti ještě nepopsané brouky roz-

Laně vodušky *(Cobus ellipsiprymnus)* v jihoafrické krajině. (Foto Dr Baum)

dával venkovským učitelům. Tak se snažil Holub ve své dobrosrdečnosti a nerozvážnosti zničit vlastní dílo. Z valné části se mu to podařilo. Byla to tragedie, a to tragedie jistě mnohem větší, než když ho Mašukulumbové hnali od Galulongy nazpět k Zambezi.

IX

NÁVRAT

Po pobytu trvajícím třináct neděl opustil Holub a jeho družina 29. listopadu Gazungulu; Westbech jim konečně zapůjčil vůz a spřežení volů k cestě na jih.

Vydávali se na cestu asi se smíšenými pocity. Jejich cesta Afrikou do Egypta skončila neúspěchem a tragické události v zemi Mašukulumbů byly ještě v jejich živé paměti. Ale nevraceli se s prázdnýma rukama a myšlenka, že strastiplnému životu bude brzy konec, je jistě posilovala a konejšila. Jejich nálada se lepšila, přes to, že byli sešlí a vyhublí.

Nebyla to příjemná cesta. Putovali v noci, aby jejich tahouni spíše ušli mouchám a naganě. Hned první noc zůstali vězet s vozem v bažině a při pokusech vytlačit vůz nastydl se Holub tak, že se malarie i reumatismus vrátily. Teprve po pěti dnech měl zase tolik sil, že si mohl opět činiti zápisky do deníku. Ale malarie jej neopustila. Horečky ho trápily denně a k nim se přidružila úplavice. Srdce, příliš namáhané útrapami cesty, podléhalo častým záchvatům. Ale odpočívat nemohl, neboť vůz zůstával znovu a znovu vězet v bahně. Většina černochů pomáhala Feketemu při lovu, Leeb se ještě neuzdravil z ran, jež mu zasadil levhart, a tak pomáhal Holubovi jen Kabrňák, jenž si tak zasloužil svůj čestný titul.

Jediný oblek, který Holub měl, byl příliš malý, přestože jej paní Holubová nastavila kousky stanové látky. Když promokl, vlezl Holub do vozu a jeho manželka zatím sušila oblek u ohně. Ale plachta kryjící vůz, zhotovená ze starého stanu a příliš vetchá, nechránila před deštěm. Když bylo pěkné počasí, bylo ve voze horko jako v peci, a Holub pak

trpěl dvojnásob asthmatickými záchvaty. Přišly doby, kdy tak zeslábl, že ho jeho manželka podpírala tak, jako dříve on ji.

Přitom bylo stále jasnější, že voli táhnoucí vůz byli přece

Krajina u Kanye, Bečuánsko. (Foto R. Baumová)

jen bodnuti mouchami tsetse: to znamenalo, že jsou odsouzeni k pomalému umírání. Podaří se mu dostat sbírky do civilisovaných krajů? Myšlenka, že je ztratí, byla hrozná.

Tak se dostali do Panda-ma-Tenky. Tam zanechali větší předměty, jako kůže ssavců a výrobky domorodců, aby byly za nimi poslány později, a ve voze si ponechali jen drobnější a choulostivější předměty. A bylo štěstí, že vozu tak ulehčili, protože další cesta byla ještě horší. Doba dešťů změnila půdu v úžlabinách mezi návršími v bezedný močál. Vůz se bořil, drhl spodkem o zemi, kola obalená blátem se netočila, ale orala půdu. Volům se dařilo stále hůř a sami někdy uvízli tak, že je musili vykopávat!

Počínaje 4. lednem 1887, ujeli každý den jen půl kilometru a 8. ledna uvízli nadobro. Nedalo se nic dělat. Poslali pro

pomoc do Šošongu, královského sídla, v němž žilo i několik bělochů, a čekali.

Na tomto místě vězeli do 25. ledna, v kraji zamořeném miliardami komárů. Dva voli byli již mrtvi. Černoši snědli jejich maso, aniž sami onemocněli. Holub vystavěl chýši pro manželku, jež denně trpěla malarií, bolestmi hlavy a křečemi ve svalech lýtka.

Po sedmnácti dnech se vydali na další cestu, neboť zbývající voli si trochu odpočinuli. Holub počítal, že pomoc by již mohla být blízko; a skutečně se setkali 27. ledna se spřežením několika párů volů, provázeným černými služebníky, ale ti nebyli určeni pro něho, nýbrž pro ochodníka Frye, jenž je nedávno dohonil. Holub byl zoufalý: bez pomoci se daleko nedostanou. Budou věčně vězet v této pustině, jež se změnila v močál? Ale ve chvíli největší tísně mu vypomohl Fry několika páry volů, a tak mohli zas dál. A misionář Hephrun mu poslal ze Šošongu dvanáct gramů chininu — královský to dar pro nešťastnou družinu malariků!

Zase to šlo několik dní pomalu k jihu. Pak na jižním okraji roviny Makveské uvízli opět, neboť smrt zle řádila mezi tahouny. Na štěstí nabídl Fry, že manželé Holubovi mohou jeti s ním, a tak zanechal doktor Holub své druhy u vozu a s manželkou pospíchal napřed do Šošongu, aby tam co nejrychleji obstaral nové spřežení.

Fekete i Leeb souhlasili s tímto východiskem, jediným, které jim zbývalo, ale mnoho vytrpěli, zatím co čekali na přípřež. Vozová plachta, roztrhaná cestou trny stromů, neskýtala již ochrany, malarie je soužila, a k tomu je opustil zrádný Boj, jenž je měl zásobovat zvěřinou. A tak zakusili mnoho hladu.

Zatím Holub s manželkou dorazili dne 11. února do Šošongu, sedm set kilometrů od Gazunguly. V té době byl Šošong nejsevernější výspou evropské civilisace v těchto krajinách. Byla to jen nepatrná osada, ale, jak praví Holub, „což jest Šošong, když jej pozorujeme z některého města evropského, a čím se stává, když na něj hledíme tak, jako

jsme hleděli my na útěku z končin severozambezijských!“ Ostatně ani dnes není Šošong velkoměstem, neboť jeho obyvatelstvo tvoří jen 500 černochů. Khama, král kmene Bamangvatů, zvolil si totiž později za sídelní město Palapye a ještě později se přestěhoval do Serowe.

Příchod Holubův vzbudil všeobecný rozruch: byly přece zprávy, že byl s celou družinou zavražděn Mašukulumby! Tato pověst se ostatně udržela v Africe do dnešního dne, a ještě roku 1938 zmínil se kterýsi jihoafrický deník při líčení cesty Rhodesií o tom, že slavný cestovatel a lovec Selous se marně pokoušel proniknouti do země Mašukulumbů, a že „rakouský cestovatel Holub tam byl zavražděn“.

Evropská kolonie šošongská přijala manžely Holubovy velmi laskavě a také Khama, moudrý král kmene Bamangvatů, je obdaroval. Znal Holuba již delší dobu, již z doby jeho prvního pobytu v Africe, a nyní znovu a znovu žádal, aby mu vyprávěl o svých dobrodružstvích v daleké zemi na severu.

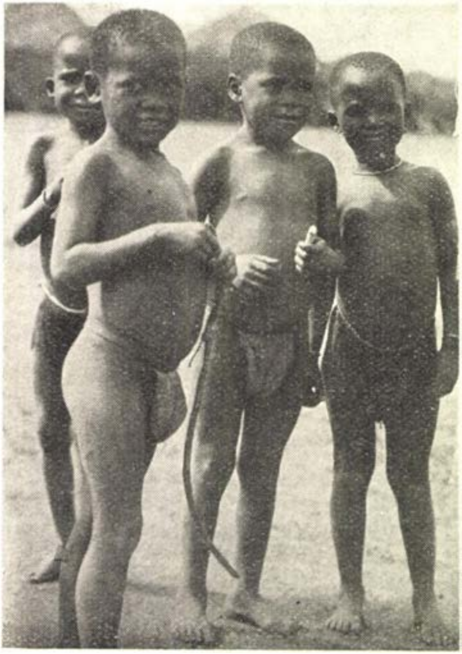
Khama byl snad nejlepší král, jakého kdy jižní Afrika poznala. Vládl moudře a spravedlivě. V jeho říši nesměly býti prodávány lihoviny, jež zahubily již tolik černošských kmenů. Teprve když mnohem později zbudovali Angličané železnici jeho říší k severu, dovolil, aby Evropanům směl být čepován alkohol v nádražních bufetech. O ryzím charakteru Khamově svědčí, že neměl Holubovi nijak za zlé, že s jeho bratrem, Khamanem, jenž věčně proti němu strojil intriky, uzavřel smlouvu o dodávání zvěře pro sbírky. Khama byl také mezi těmi, kteří zrazovali Holuba před cestou k Mašukulumbům, zejména vzhledem k tomu, že je provázen manželkou.

Khama přežil o hodně Holuba: zemřel roku 1923 v požehnaném věku 93 let.

Doktor Holub a jeho manželka byli nyní hosty u Evropanů v Šošongu. Obchodníci jim ochotně poskytli úvěr a král Khama zapůjčil voly, aby vůz, zanechaný na planině Makveské, mohl být přivezen, a s ním i ostatní členové družiny.

Králův bratr pak poslal jiný vůz do Panda-ma-Tenky, aby přivezl Holubovy sbírky tam zanechané.

Všichni byli ještě nemocní a život Leebův visel nějaký čas na vlásku, ale dík lékům, lepším poměrům a zdravému podnebí v Šošongu se pozdravovali. Holub se mohl opět věnovat lékařské praxi a splatit tak králi i laskavým Evropanům, co pro ně učinili. S uspokojením píše, že má mnohé úspěchy u černochů i bělochů.

Černošští chlapci u Kanye, Bečuánsko.
(Foto R. Baumová)

Právě v době, kdy se Holub zdržoval v Šošongu, rozšířily se zprávy o neuvěřitelně bohatých zlatých polích, objevených nedaleko Pretorie v Transvaalu.

Evropanů v jižní Africe se zmocňovala zlatá horečka. Brzy rostlo na zlatých polích nové město, Johannesburg, jež dnes je městem mrakodrapů a se svým půl milionem obyvatel se stalo druhým městem Afriky po Káhiře. Holub se zmiňuje ve svém spise o vzniku těchto zlatých polí, jež měla takový vliv na další osudy jižní Afriky, jen zcela stručně. Nemohl tušit, jakou obrovskou důležitost budou mít.

Brzy potom, co Holub opustil Šošong, prošel tudy slavný lovec Selous. Holub litoval, že se s ním nesetkal. Selous byl přinucen Mašukulumby k návratu ještě dříve než se dostal k řece Luenge. Holub k tomu dokládá, že Selous utrpěl ještě citelnější ztráty než on, ale to snad ani není možné. Také Selous přežil Holuba o mnoho let a padl jako dobrovolník (r. 1916) v první světové válce u Behobeho ve východní Africe, ve věku pětašedesáti let.

Děti domorodců u Nyocy ve východní Africe.
(Foto Dr Baum)

V Šošongu opustili Holuba jeho černí služebníci. Učinili tak částečně ze strachu: Holub často mluvil o tom, že by vzal dva z nich s sebou do vlasti, aby pomáhali při stavbě chatrčí na zamýšlené výstavě, ale černoši měli před plavbou po moři velký strach. Snad se domnívali, že je bude Holub nutit, a tak si dali vyplatiti mzdu v pokrývkách a skleněných perličkách a zmizeli, neznámo kam.

Jakýsi pan Clark pozval Holuba, aby s ním cestoval k jihu.

Holub rád přijal, a tak 8. března opustili Šošong. Nyní jeli krajem, kde již poměrně často potkávali jiné bělochy a kde zvěř, neustále pronásledována, byla již poměrně vzácná.

Až dosud byl Holub v nejistotě, jakým způsobem splatí dluhy, jež byl nucen učinit v Gazungule a Šošongu. Ale když se zastavil u misionářů v Linokaně, kde dnes je černošská reservace, dostal 26. dubna krásnou zprávu z vlasti, že je na cestě 15.000 zlatých. Posílal je *Výbor pro podporu Dr Holuba*, jenž se ustavil ve Vídni, jakmile přišly první zprávy o Holubově neštěstí v zemi Mašukulumbů. Byly to zprávy velmi neurčité, budící dojem, že Holub je v horším postavení než byl ve skutečnosti, a nejen v Rakousku, ale i ve státech sousedních bylo pro něj horlivě sbíráno. Výsledek byl velmi pěkný, a tak s další poštou přišla zpráva, že částka, vybraná v jeho prospěch ještě vzrostla, takže mu bylo umožněno věnovat se ještě cestou domů plně badatelské činnosti. I v Linokaně Holub pilně sbíral a mezi jiným přivezl z tohoto kraje cibulky vzácných rostlin. Doma ve Vídni jich pak vypěstoval přes tisíc.

Dále na jih, v Kimberley, zdržel se Holub čtrnáct dní a pilně se věnoval studiu proslavených místních diamantových dolů. Kdysi před lety zde žil jako lékař mezi hledači diamantů, ale od těch dob se leccos změnilo. Nyní bylo Kimberley na vrcholku slávy. Světový trh nebyl tehdy ještě přesycen a lidé měli větší zájem o brilianty než dnes. To byly doby, kdy jediný důl, dnes již opuštěný, zaměstnával na dvanáct tisíc lidí! Ale později zlato diamanty zastínilo — zlato netrpívá krisí.

V Kimberley se setkal Holub s Beitem, jenž spolu s Barnatem a Rhodesem ovládl diamantový obchod a jenž po své smrti zanechal nadaci 2,700.000 liber pro podporu vzdělání, hygieny a dopravnictví v jižní Africe. Holub od něho dostal pěkné ukázky hornin. Setkal se také s mnohými osobami, které léčil v době svého prvního pobytu na diamantových polích v letech 1872 až 1878. Nyní byl již osobou všeobecně známou a váženou a cestovatelskou kapacitou světového

jména. V Kimberley uspořádal výstavu v místním divadle, která jej ještě více proslavila. Ale hmotný její výsledek byl takový, jako u většiny Holubových výstav: skončila schodkem tak velkým, že Holub byl nucen opět vydělávat jako lékař, aby měl peníze na cestu domů.

Později strávil Holub delší dobu v Kapském Městě a na výletech do okolí doplnil ještě své sbírky. Pak nastoupil s manželkou a oběma druhy cestu do Evropy na palubě lodi Tartar.

Po osmnácti dnech opustili loď na počátku září v Southamptonu a po kratším pobytu v Anglii odjeli do Vídně. Byli slavnostně přijati — nejdříve v Hamburku, cestou, a pak na severozápadním nádraží ve Vídni. Nějakou dobu vyhříval se pak Holub na výsluní slávy. Mýlil se, když se před tím obával, že z věnce slávy nezbylo nic, protože nemohl uskutečnit své velkorysé plány. Veřejnost, a jistě plným právem, ctila

Kapské Město, v pozadí známá Stolová hora. (Foto Dr Baum, 1938)

v něm jeho statečnost, která se nelekala překážek, a trpělivost, s jakou snášel příkoří.

I cizina se k němu chovala uznale. Dr Jindřich Dlouhý uvádí dopis anglického guvernéra v Kapsku,*) jenž píše

Celkový pohled na Kapské Město se Stolové hory. (Foto Dr Baum, 1938)

v dopise universitnímu profesorovi Hochstetterovi, že Holub je v Africe velmi vážen a že je plně důvěřováno přesnosti jeho pozorování a věrnosti jeho zpráv. Sám Darwin napsal Holubovi velmi lichotivý dopis. Holub dostal četná vyznamenání, celkem 40: od císaře rakouského, krále belgického, francouzské republiky atd. Byl jmenován čestným členem četných vědeckých spolků. Rodné město Holice jej jmenovalo čestným občanem. Anglická vláda mu poslala pochvalný dekret. Několikrát byl hostem u belgického krále Leopolda II., jenž se s ním radil o některých problémech koloni-

*) J. Dlouhý, „Dr Emil Holub, člověk a cestovatel". V Holicích 1940, 45 (pozn. recensentova).

sačních. Washingtonská zeměpisná společnost jej pozvala k přednáškám do Spojených států. Byl tam v letech 1894 až 1895 a přednášel anglicky, německy a česky v New Yorku, Milwaukee, Nové Praze (v Minnesotě), Omaze, Hobokenu a Saint Paulu.

Největší ohlas měly ovšem Holubovy přednášky u nás. Dlouhý pobyt v cizině způsobil, že se nedovedl v mateřštině vždy hladce a elegantně vyjádřit, a snad mu i vadilo, že studoval gymnasium německy, ale obsahově byly jeho přednášky velmi cenné a zajímavé. Jeho zjev byl sympatický: byl statné postavy, hlas měl příjemný a nevyhýbal se při řeči dramatickým gestům. Také německy přednášel dobře, i když s českým přízvukem. Jeho spisy nalezly velké obliby a celý náklad byl vyprodán.

Ale brzy se objevily i stíny. Holub měl mnoho nepřátel, a to zejména v Praze. Slyšeli jsme již o jeho poměru k profesoru Antonínu Fričovi, jenž mu nebyl nakloněn a nepříznivě kritisoval výsledky Holubových cest. Přetřásaly se jeho spory s Pacltem. V Africe Westbech a obchodník se slonovinou Andersen uveřejnili nějaké klepy o Holubovi v tamním tisku. U nás se poukazovalo i na úzké vztahy Holubovy k Vídni, a zapomínalo se, že Praha sama byla vinna, že se Holub přiklonil k Vídni a že se po léta v Praze neukázal. Avšak i ve Vídni se vyskytly hlasy Holubovi nepřátelské a pochybující o výsledcích jeho cest; později napsal Otto Stoesl kýčařský humoristický román „Dcera černošského krále", v němž v hrdinovi snadno poznáme doktora Holuba. V románě je velmi podlým způsobem zesměšňován. Do Afriky se vydává prý jen proto, aby si nemusil vzíti snoubenku, kterou nemiluje, jeho spisy píše vlastně jakýsi sluha a celá jeho sláva je jen výsledkem náhod a bez jakýchkoli jeho zásluh. V Praze zas zesměšňovali Holuba v kabaretech. Jestliže někdy jeho obdivovatelé trochu přestřelili, starali se nyní závistníci o to, aby vzali Holubovi vavříny, které mu plným právem patřily.

Holub byl tímto osočováním roztrpčen. Když se v Praze

počalo mluviti o tom, že by měl býti jmenován profesorem zeměpisu na universitě, prohlásil rozladěn, že by profesuru nepřijal.

Svět šel dál svým během, jiné záležitosti zatlačily do pozadí zájem, který vzbudila jeho cesta, a Holub tím více pociťoval hořkost zklamání. Nějaký čas se ještě těšil myšlenkou na novou, třetí cestu, a kul nové plány, ale pak se těchto plánů vzdal — snad jako lékař dobře věděl, že mu není souzeno, aby se ještě jednou do Afriky podíval. Zbývala mu jen trpká resignace, domněnka, že osud se k němu zachoval macešsky. Na své poslední cestě nevykonal to, co zamýšlel, a sbírky, ovoce jeho píle, byly roztroušeny na — pěti stech osmdesáti šesti místech. Kdesi píše: „Zklamání jsme poznali zajisté všichni bez výjimky, já však setkával jsem se s ním snad častěji než jiní. Znalť jsem je již ve svém útlém mládí, v počátcích na svých „výzkumných cestách" po Středohoří a v údolí Oharky, za svých universitních studií v Praze, ze začátku a průběhu svého podniku." Roku 1901 končí dopis Želízkovi těmito slovy: „S nejsrdečnějším pozdravem a přeje Vám nejlepšího zdraví, abyste ušetřen byl ve Vašem životě takového zakončení, jak já je byl seznal." Podobného rázu jsou některé jeho jiné dopisy: „Zaplakal jsem nad svým osudem, kdyby mne nebyly ty neustálé svízele již na duši i na těle otupily. Tak mrzut nikdy jsem nebyl, jako nyní. Šťastní lidé, již při katastrofách uchváceni bývají náhlou smrtí; proč mně to nebylo dopřáno? Dopřáno za jiné, již neradi opouštějí tento svět, tento svět plný svízelů, žalů, starostí a trýzní krutých duše i těla!"

„Jak tvrdý, nesrdečný je svět! Lidé říkají, že svět je kulatý, já říkám, že jest hranatý."

Ke zklamání přistoupily ještě starosti finanční. Pokud přednášky vynášely pěkný peníz, věnoval Holub vše, co nepotřeboval pro svůj skromný život, na vypravení sbírek pro školy. Sám měl malé potřeby: nepil, nekouřil, do společnosti nechodil. Zábavou mu byla jen práce: pracoval často od čtyř hodin ráno do půlnoci. Jeho manželka statečně s ním snášela

dobré i zlé. Výhodnou nabídku společnosti pro dobývání diamantů musil prý odmítnout pro oční chorobu.

Stále více sužovaly Holuba choroby, které si přivodil na cestách; 16. srpna 1901 ulehl a již nepovstal. Když se začátkem roku dověděl císař, jak špatně se Holubovi daří, dal mu vyplácet doživotní pensi 5.000 korun ročně. Ale podpora přišla příliš pozdě a Holub se z ní těšil již jen dva měsíce.

Takový byl podvečer Holubova života. Byl ve znamení zklamání a zatrpklé resignace a řetěz utrpení, jenž začal u Galulongy, skončil až na vídeňském Ústředním hřbitově.

X

KRITICKÉ ZHODNOCENÍ DR EMILA HOLUBA

Zdá se, že tomu je již velmi dávno, co Holub cestoval, jezdil a přednášel po vlastech českých a zemřel zklamán a nešťasten. Dnešní generace neví o něm nic. Pro starší je tak trochu záhadou: byl vědcem, slavným cestovatelem a pýchou českého národa, nebo podivínským snílkem, kterému nedopatřením uvěřila romanticky založená generace na sklonku minulého století? Pokusme se tuto otázku rozluštit.

Největší zásluhy si Holub nesporně dobyl svou sběratelskou činností. Zde mohl uplatnit své nadšení a svou píli, jež se nelekala překážek, útrap a nebezpečí. Již jako student pilně sbíral starožitnosti a materiál geologický. Úžasnou energii vyvíjel nejen na cestách, ale i po návratu z cest. Pracoval často až 18 hodin denně.

Na svých cestách věnoval se hodně ornithologii — studiu ptactva. Společně s Augustem von Pelzeln vydal dílo „*Beiträge zur Ornithologie Südafrikas*" (ve Vídni 1882), a to na základě sbírky, kterou přivezl po prvé z Afriky domů. Kniha má 380 stránek. Pelzeln pojednává o systematice a převzal úlohu popsání ptáků, kdežto Holub předkládá svá četná pozorování o životě afrických ptáků, a také pojednání o anatomii a zvláště osteologii některých z nich. Dva z popsaných ptáků jsou nové druhy Holubem objevené: *Drymoica holubi* a *Lanius pyrrhostictus.* Ze ssavců nese Holubovo jméno druh šakala, žijící v hornatých krajinách východní Afriky, *Canis holubi*, z brouků *Callichroma holubi*, žijící u řeky Zambezi.

Holub přivezl domů i několik živých zvířat. Dva hnědé orly s hadilovem dostala londýnská zoologická zahrada, ko-

runní princ Rudolf, jenž se zabýval ornithologií a tragicky brzy potom skončil, dostal dva pávy a dva rajské jeřáby a krotkého paviána. Jednoho takového jeřába dostalo také město Praha; býval chován u rybníčku ve Vrchlického sadech a dobře se mu tu dařilo. Žil zde kolik let a u obecenstva byl oblíben pro svou krásu a krotkost. Mimo to dostala Praha od Holuba supa a pražská Fysiokratická společnost zanzibarskou opici.

Holubovy sběry zpracovali odborníci: profesor Steindachner, baron von Thümen, profesor Neumeyer, profesor Zittel, Sir Joseph Hooker, Dr Nickerl, ředitel Dohrn. Kobylky zpracoval Dr Bauer a Dr Kraus, mořské houby Dr Tбаránek.

I o geologii a paleontologii se Holub poctivě zasloužil. Objevil zajímavou křídovou faunu v uitenhagenské formaci s dvěma novými druhy. Učinil také zajímavé nálezy praplazů *Dicynodontů* z triasu.

Po návratu si zbudoval skleník, v němž vypěstoval na tisíc rostlin z hlíz, přivezených z jižní Afriky.

Veliký význam má i materiál ethnografický, který nasbíral, nástroje a jiné výrobky domorodců, namnoze z krajů, které za málo let podlehly kultuře, takže Holub zachránil nám věci dnes již nenahraditelné. Byl na ně velmi hrdý a připisoval jim velkou cenu; je jisté, že tyto sbírky byly skutečně velmi hodnotné, a je jen škoda, že se rozptýlily po četných museích.

Zvláštní zásluhu má Holub, že přivezl a učinil odborníkům přístupny zajímavé rytiny jihoafrických Křováků. Jsou to obrazce vyryté do povrchu balvanů a vyplněné často barvou. Svědčí o vysokém uměleckém nadání tohoto primitivního národa, dnes vlastně již vymřelého. Jeví podivuhodnou příbuznost a podobnost s kresbami primitivních lidí na stěnách jeskyň ve Španělsku a v jižní Francii. Frobenius odhaduje jejich stáří alespoň na 8.000 let př. n. l., ale jiní badatelé je považují za mnohem mladší. Bývají na nich zobrazena obyčejně různá zvířata, někdy i lidé. Holub se za-

býval sbíráním těchto rytin velmi horlivě, ačkoliv odlamování jich s dioritových a diabasových balvanů nebylo hračkou a ostré střepiny, jež při tom odskakovaly, poraňovaly ruce i obličej. Na druhou cestu vzal s sebou pevné sáňky, aby si ulehčil dopravu, ale v té době narážel již na odpor obyvatel, neboť lidé, kteří až dosud neměli zájmu o tyto rytiny, dívali se s nelibostí na vyvážení jich ze země, a činnost Holubova byla kritisována místním tiskem. Roku 1884 zakázala vláda jejich vývoz. Některé z rytin, přivezených Holubem, jsou uloženy v Náprstkově museu.

Holub měl v úmyslu uveřejnit o těchto rytinách monografii s četnými obrazy, ale smrt mu to znemožnila. Jeho myšlenku později uskutečnil J. V. Želízko, jehož práce, provázená 28 tabulemi, vyšla roku 1925 u Brockhause v Lipsku.*)

Menší štěstí měl Holub jako kartograf. Jména, jež dával horám a řekám, se většinou neujala. Rokli Holickou, nazvanou tak podle jeho rodného města, bychom dnes marně na mapě Afriky hledali. Srovnáme-li jeho mapu Viktoriiných vodopádů s mapou moderní, vidíme, že ani jeden z jeho názvů ostrovů a ostrůvků na Zambezi se nevžil, přes to, že je pojmenoval podle členů anglického královského rodu. To však je pochopitelné — nebyl zde první a jeho mapy nemohly budit takový zájem, jako kdyby byl prošel území zcela neprobádaná. Jeho údaje o poloze míst nebyly zcela přesné. Píše o tom: „Téhož dne porouchal také jeden z nosičů svisný kruh na přístroji vyměřovacím, když jsem se byl na chvíli vzdálil, abych manželce podal léku. Poněvadž pak následkem toho porouchání jevila se v údajích stálá a nezměněná odchylka, doufám, že chyba tato při stanovení přesných čísel nebude činiti velkých obtíží". A ovšem leccos z takových záznamů Holubových vzalo za své u Galulongy.

Ve své snaze vykonat co nejvíce práce upadal Holub do chyby v takovém případě velmi časté: předsevzal si příliš

*) S názvem „Felsgravierungen der südafrikanischen Buschmänner" (pozn. recensentova).

velký program. Místo, aby se specialisoval na určitý obor, snažil se pracovat v oborech příliš četných. Následek byl, že jeho vědomosti často nestačily: snažil se být zoologem, botanikem, geologem, zeměpiscem, mineralogem, ethnologem, archeologem, meteorologem atd. Proto tolik chyb v jeho knihách. Tak na př. ve svých cestopisech mluví o tukanech, pásovcích a koroptvích, ačkoliv tato zvířata v Africe nežijí.

V posledních letech svého života se stal vášnivým filatelistou, tak jako by se tímto způsobem snažil pokračovat ve své sběratelské činnosti. Tak jako všemu v životě, tak i filatelii se věnoval cele a bez výhrady. Bauše o tom napsal: „Libůstek sběratelských se Holub vzdáti nemohl, i když nemocí poután byl na lůžko. Mimo řády sbíral poštovní známky a stal se horlivým filatelistou s celou vášní amatéra. S nejhorším nepřítelem by se byl smířil, mohl-li dosíci od něho vzácnou známku, která mu ještě chyběla. Ceny sbírek podléhají ovšem módní zálibě, nicméně páčil si Holub cenu své sbírky na 40.000 zlatých.“ Stal se odborníkem a byl často tázán na radu sběrateli.

Vedle sběratelské činnosti je zde i Holubova činnost literární. Bývá někdy podceňována. Kdysi jsem se tázal ředitele musea v Grahamstownu v jižní Africe, zná-li jméno doktora Holuba. „Ano, zajisté,“ řekl bez váhání, „z jeho spisů čerpáme důležité zprávy o kmenech, které se zatím rozpadly nebo podlehly civilisaci.“ Právě kmeny, které Holub ve svých knihách podrobně líčí, jako Maruce, Matoka, Mašukulumbové a jiné, změnily se velice ve svůj neprospěch za několik málo let, která následovala po příchodu bělochů. Zejména v případě Mašukulumbů je Holub hlavní autoritou vedle E. W. Smitha a A. N. Dala. Zde je tedy druhá nesporná zásluha Holubova.

Že jeho spisy nebyly zcela bez vady, nemůžeme popřít. Někdy vadila Holubovi nedostatečná průprava, jindy zase nedostatek soudnosti. Sám byl naprosto pravdomluvný a spolehlivý, ale příliš ochotně věřil jiným. Tak v cestopise „Druhá cesta atd.“, v II. díle na str. 496 dovíme se o lvu a lvici, kteří

si za noci pochutnávali na salátě na zahradě v Panda-ma-Tence, a v německém vydání (str. 462) je zmínka o hrochu, jenž se před lovci utekl na strom. Podobně předkládá ve svých spisech některé naivní povídačky o hadech, které slyšel od Burů. Často viděl romantiku i tam, kde nebyla. Při popisu cesty tropickým pralesem, prvým, který spatřil, cestou z Mo-Monkvemba do Mo-Ponde, píše (II, 166): „Bohužel, že každý prales je pravým eldorádem šelem, takže jsme musili šetřiti opatrnosti co největší, abychom cestu pralesem obnášející jen dva kilometry, přešli bez úrazu." Ve skutečnosti není v jihoafrickém pralese šelmy, jež by před člověkem neprchala, a jsou-li z tohoto pravidla výjimky, jsou velmi vzácné. A běloch, ozbrojený kulovnicí, se tím spíše nemusí ničeho obávat. Proto musíme považovat za špičku namířenou proti Holubovi, píše-li Paclt: „Cestovat ve zdejších krajinách až po Zambezi není za dnešní doby nic neobyčejného nebo vzácného, ani tak dalece odvážného. V každé větší osadě je nějaký kupec, všude jsou misionářské stanice všeho druhu vyznání, kmeny kaferské jsou civilisovány a bezpečno všude jako v Kapské kolonii. U bohatých pánů kimberleyských není neobyčejno konati se svými paními cestu pro zábavu k slapům Viktoriiným v řece Zambezi. Severně od řeky Zambezi je ovšem jinak."

I pokud se spisovatelské činnosti týče, pouštěl se Holub na pole mu neznámá. Vydal spisek o kolonisaci Afriky, „Francouzové v Tunisu" v Praze 1882, ve prospěch nové výpravy Dr E. Holuba, ačkoliv nikdy v severní Africe nebyl. Zapomíná, že v Tunisu jsou zcela jiné poměry než v Transvaalu, na opačném konci Afriky, a navrhuje na příklad, aby tam bylo používáno „jihoafrických vozů obrovských, které jsouce taženy silnou volskou přípřeží snesou veliká břemena". Jak by nedostatek vody působil na voly a hluboký písek na vůz, neříká. I jeho sympatie k černochům se braly podivnými cestami: chtěl pozvednout jejich blahobyt zavedením krotkých slonů nebo chovem pštrosů. Chtěl také obrátiti do Bečuánska proud našich vystěhovalců, směřujících zatím do

Ameriky, zapomínaje, že země, kde domorodci pracují za hrst skleněných korálků nebo za kousek špatné látky, není vhodným krajem pro chudého vystěhovalce, jenž si musí hledat obživu prací svých rukou a jenž by při tom špatně snášel těžkou práci v africkém podnebí — o malarii, dysenterii, spavé nemoci a naganě ani nemluvě.

Je zvláštní, že Holub, jenž přece od malička se chystal stát se africkým cestovatelem, zanedbal úplně přípravu jazykovou. Odjížděl do Afriky, aniž uměl anglicky, a jistě i z toho důvodu byly jeho počátky tak krušné. Nebylo snadné zahájit lékařskou praxi při neznalosti místních jazyků, angličtiny a burské holandštiny. Jistě i tehdy bylo v Praze dost příležitostí naučit se angličtině. Zde je podobnost s cestovatelem Vojtěchem, jenž se nemohl domluvit s admirálem Byrdem, když mu přišel nabídnout své služby. Ani později, přes dlouhá léta, strávená mezi Angličany, se Holub nenaučil bezvadně anglicky, a anglické věty v jeho spisech mají četné chyby pravopisné i stylistické. Jeho články pro jihoafrické listy opravovala mu ředitelka leydenburské dívčí školy. Předtím mu byla učitelkou jakási Mathilda v Kimberley, „ctihodná osoba, které jsem nekonečnými díky zavázán za rozmanitou pomoc, zvláště však za dokonalé vzdělání v jazyku anglickém."

První své literární příspěvky otiskoval Holub ve *Světozoru* a *České Včele*, později psal do různých jihoafrických časopisů, do pražské *Politiky*, *Posla z Prahy*, *Mitteilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien*, *Neue Illustrierte Zeitung*, *Proceedings of the Royal Geographical Society* v Londýně, *Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin.* V letech 1880 až 1881 vydal svůj cestopis *Sedm let v jižní Africe*, a to česky a německy, později v anglickém a francouzském překladu. České vydání upravil profesor Metelka, ale i tak cítíme, že po dlouhém pobytu v cizině se nedovedl Holub vždy dosti hladce vyjádřit. Kniha vzbudila velký zájem a také v cizině byla příznivě přijata. Podle Baušeho psal o ní největší anglický list Times dne 18. dubna 1881: „Jižní Afrika je sice

dostatečně procestována, a mnoho o ní vzorně napsal Livingstone, avšak nikdo neprovedl zde výzkum tak podrobný a úplný. Autor neobmezuje se na pole jednotlivé, ale zaznamenává vše, co mu do cesty přijde, okem rozeného pozorovatele a cvičeného přírodozpytce. Nic neujde bdělému jeho oku... Jediné dílo, jež možno v tomto ohledu s Holubovým srovnávati, jest Darwinova klasická *Cesta přírodozpytce kolem světa*". To jsou velmi lichotivá slova v deníku, jenž referoval nestranně a neváhal otisknout i referát nepříznivý. V Anglii vyšel ostatně Holubův cestopis i ve druhém vydání.

Mašukulumbský náčelník Ňambo. Ukázka Holubovy kresby z jeho knihy „Druhá cesta po jižní Africe", II. díl str. 332 (v německém vydání str. 312).

Slabou stránkou Holubových cestopisů jsou ilustrace. Holub nefotografoval. Zamýšlel sice po prvním návratu

z Afriky vyzbrojit se příště fotografickými přístroji, ale neučinil tak. A jakou obrovskou cenu by měly snímky ze života domorodců z krajin na sever od Zambezi z té doby a jakou hodnotu by měly pak Holubovy cestopisy! Tehdy již fotografické umění nebylo v plenkách, a vynález suchých desek roku 1871 umožňoval docela pohodlnou práci. Jak krásné a cenné obrázky přivezl ze svých cest Vráz! Zatím Holub se spokojil s pouhými náčrtky, podle nichž pak vídeňský umělec zhotovil dřevoryty. Výsledky byly velmi ubohé. Holub sám nebyl velký umělec, a rytec zas kreslil věci, které nikdy neviděl, a také vkládal do obrazů příliš mnoho své fantasie. Proto mnohé obrázky v Holubových cestopisech působí přímo směšně, zvláště na odborníka. Umělce, jenž dřevoryty zhotovoval, ani nenapadlo, že by se černoch lišil od bělocha ještě něčím jiným než temnou pletí a že na příklad lýtko Mašukulumba má docela jiný tvar než lýtko Evropana. Na mnohých obrázcích mají proto domorodci zcela evropské rysy: všimněme si na příklad obrázku Mašukulumba na stránce 304 druhého dílu „Druhé cesty"! Zvířata zde nepochodila o nic lépe. Podíváme-li se na příklad na obrázek slonů na začátku prvního dílu spisu „Sedm let" (str. 27), vidíme, že umělec asi nikdy živého slona neviděl, a bylo by marné hledati na slonech typické rysy afrického druhu; nejspíš ještě připomínají slony na některých hracích kartách. Podobně stromovité pryšce na stránce 35 vypadají jako všechno, jen ne jako stromovité pryšce — dřevorytec zřejmě neporozuměl neumělé Holubově skizze. Blesky na obrázcích (str. 161) vypadají tak, jako se kreslívaly za starých časů, jako klikatá čára, ne tak jak je známe na základě snímků dnes, jako plán řeky s četnými přítoky a zákruty. Na stránce 460 (II. dílu) vidíme Holubovo krotké lvíče. Umělec je znázornil jako dospělého lva s krásnou hřívou, ovšem ve zmenšeném vydání. Kdyby se byl vyskytl koloušek, byl by jej asi znázornil s pěknými parohy!

Jednu výhodu ovšem měly dřevoryty před fotografií: bylo snadné přidělat Mašukulumbům jakési plavky, ačkoliv

Holub výslovně praví, že u tohoto kmene muži chodí zcela nazí. Mravnosti bylo tak učiněno zadost. Při líčení obtížného přechodu přes řeku Navieti dodává Holub bodře: „Snažil jsem se výjev ten znázorniti čtenáři vyobrazením na str. 137, avšak doložiti dlužno, že řeka byla mnohem hlubší, já pak musil jsem ji nakresliti značně mělčí, aby pochod dobře mohl býti zobrazen.“*) Fotografický přístroj by ovšem v takovém případě nebyl tak povolný.

Holub měl dobré jméno jako znalec jihoafrických poměrů. Jak již řečeno, býval často žádán belgickým králem Leopoldem o radu. Podobně býval často tázán o názor diplomaty a zástupci tisku. Když vypukla burská válka, předpovídal správně, že Burové podlehnou, ale že válka bude ukončena až po dlouhém boji. Angličané mu měli tento názor za zlé a Holub o tom psal Želízkovi: „...tím více Angličané se na mne zlobí, že můj úsudek v této válce po prvé jde proti anglickým náhledům, a ukamenují mne, až opět do nějaké anglické zaoceánské oblasti zavítám.“ Je vidět, že bylo Holubovi křivděno, když byl podezříván, že stranicky nadržuje Angličanům pro hmotné výhody, jež mu poskytovali, jako na př. slevu jízdného na lodi. Ale Angličané jej podporovali prostě proto, že si vážili jeho práce. Tak na příklad když se vracel roku 1887 z Afriky, poskytly mu v Londýně některé zámožné anglické rodiny prostředky, aby sbírky dopravil do vlasti. Na příklad syn lorda Hathburtona mu dal sto liber sterlingů, tedy příspěvek značný. Ředitelství paroplavební společnosti mu prominulo všechno dovozné z Kapského Města až do Southamptonu. Ale to byla pomoc, poskytnutá zasloužilému badateli, a ne úplatek. Na mnohých místech ovšem schvaluje šíření bílého panství v Africe, ale jeho stanovisko můžeme dobře chápat: dával přednost poměrům v koloniích před poměry v krajinách, kde černoši dosud vládli samostatně, jako tomu bylo u Mašukulumbů.

Častěji ovšem než anglofilství bylo mu u nás vyčítáno ra-

---

*) Druhá cesta po jižní Africe. II. díl, str. 136 (pozn. recensenta).

kouské vlastenectví a mělo se mu za zlé, že hory, v nichž kdysi hledal záhadného Portugalce, nazval pohořím Františka Josefa. Je pravda, že se Holub cítil habsburskému rodu zavázán, při tom však zůstal dobrým Čechem. Jeho matka byla německého původu, ale i jí psal z cesty česky. I v Africe se představoval jako Čech, byť i rakouské státní příslušnosti. Kdesi líčí, jak se ho starý náčelník černochů tázal, je-li Angličan či Bur. Holub mu vysvětlil, že je Čech, a náčelník pak nařídil několika starším své rady, aby neznámé slovo mu tak dlouho opakovali, až si je zapamatuje. A v jednom ze svých dopisů, když píše, že má v úmyslu proniknout za Zambezi, dodává: „Přemohu-li nesnáze této řeky, budu bádati dále a jestli získám též větších materiálních prostředků, pak to vynaložím pouze k oslavě vlasti, povznesení mého jediného národa.“

Nyní, když jsme porovnali klad i zápor, světlo i stín, můžeme si učiniti přibližný obraz o doktoru Emilu Holubovi. Byl skutečně velkým cestovatelem, nebo měli pravdu ti, kteří se mu smáli?

Přes velké oběti, jež přinesl Holub svým snům, nedosáhl všeho, po čem toužil. Nestal se následníkem Livingstonovým a nepatřil k hrstce vyvolených, kteří objevují nové světy. Ale úkol, jejž si předsevzal, snažil se vyplnit co nejpečlivěji. A jestliže se mu nepodařilo vše, vykonal přece mnoho a přispěl tak poctivě svou hřivnou k prozkoumání jižní Afriky. Nebyl prvním, ale zdaleka také ne posledním. Proto náleží k zasloužilým synům českého národa.

DOSLOV

Autor této knížky, RNDr Jiří Baum, byl sám odvážným cestovatelem-badatelem. V Africe byl celkem pětkrát. Jeho poslední cesta kolem Afriky a jižní Afrikou vedla ho po stopách Holubových, na kterého vzpomínal s láskou a obdivem, i když upřímně kritisoval klady a zápory jeho názorů.

Jako zkušený cestovatel dovedl si Baum naprosto přesně představit rozdíl v cestování doby novější a nové, ve srovnání s obtížemi, které se naskytovaly Holubovi. Mohl tím nejlépe hodnotit silnou vůli, odvahu a obětavost Dr E. Holuba, jeho choti a všech spolupracovníků.

Jiří Baum se narodil v Praze r. 1900. Cestoval všemi díly světa za vědeckými poznatky i za přírodopisným materiálem, který sbíral pro Národní museum jako jeho honorární spolupracovník.

První jeho cesta v roce 1921—22 měla v prvé řadě za účel prostudování farem pro pěstování kožišinových zvířat v USA a možnost jejich zavedení u nás. Zajímal se též o život našich vystěhovalců, mezi nimiž řadu měsíců žil. Jako přírodovědec sledoval především otázky přírodovědné.

V letech 1923—1925 žil v Brazilii, hlavně v Santos, Sao Paulu a v zázemí. Společně s botanikem Dr A. Pilátem cestuje o dva roky později do západní Afriky a v roce 1929 do Zadní Indie. Ze Singapuru procestoval v krátkých etapách celý poloostrov až na sever do vnitrozemí Siamu. Vedle studií zoologických věnoval se zejména studiu Malajců a jejich literatury. Podnikl také výpravu za kmeny malajských trpaslíků, žijících v pralesích. Celá cesta trvala $^3/_4$ roku, z čehož část strávil na Ceyloně a na Jávě, kde se zúčastnil mezinárodního kongresu pro výzkum Tichomoří a navštívil také ostrov Krakatau. V létě 1930 byl Dr Baum členem zoologické exkurse Národního musea do severní Afriky. (Vý-

pravu vedl Dr Obenberger.) V roce 1931 podnikl se sochařem Foitem cestu autem z Alexandrie až do Kapského Města v Jihoafrické Unii. Na této cestě projížděl místy krajinou, kde před 45 lety prožíval Dr Emil Holub úžasné, avšak tragické zážitky a nejtěžší zklamání života. Tato cesta vedla podél Nilu do Sudanu, Belgického Konga, do Nairobi a ke Kilimandžaru. Cestovatelé se pokusili vystoupit na vrchol hory, avšak nepříznivé počasí a nedostatek vzduchu ve výši 5500 metrů jejich pokus zmařil. Odtud vedla cesta k vodopádům Viktoriiným, do Johannesburgu a Kapského Města.

Další cesty konal Baum spolu se svou chotí. V roce 1932 navštívili Finsko a Skandinavii a z Laponska podnikli zájezd na ostrovy Heinäsaari. V příštím roce procestovali Španělsko a přilehlé Maroko.

Zoologické oddělení Národního musea v Praze mělo zájem o sběry z Australie a proto se Dr Baum vypravil do těchto končin, tentokrát ve velkém obývacím automobilu. Byla to cesta kolem světa a vedla přes Italii, Suezem na Ceylon, do Západní Australie, a napříč Australií. Z Perthu vedla do zlatých polí australského vnitrozemí, odtud pouští do Eucly a Nullarborskou plání do Port Augusty, Adelaide, Melbourne, Canberry, Sydney, Brisbane a Cairns. Dále procestoval Baum lodicí přilehlou část korálové barriéry a nějaký čas pobyl na některých korálových ostrovech. Z Australie se přeplavil do Japonska se zastávkami na Filipinách a v Hong Kongu, procestoval ostrov Honšu a z Yokohamy odplul přes Havai do Kalifornie. Procestoval Sierru Nevadu, oblast obrovských stromů sekvojí a nějaký čas strávil na Mohavské poušti. Z Kalifornie se pak vrátil Panamským průplavem do Evropy. Cesta trvala přesně rok.

Poslední šťastná cesta vedla opět do Afriky. Tentokrát byla cílem poušť Kalahari a velká přírodní reservace Krugerův národní park, kde ještě nyní bylo možno shlédnouti africkou přírodu skoro tak, jak ji znal ze svých cest Dr Emil Holub.

Baum cestoval rád, i když způsob jeho cestování a účel cest vyžadoval velmi mnoho námahy. Nešetřil jí ve snaze

odnést do vlasti co nejvíce poznatků, a také fotografických snímků. Již od dětství snil o cestování a proto se pilně učil řečem. Později jich znal jedenáct a v pěti přednášel bez napsaného textu. Všude v cizině přednášel ve vědeckých a jiných osvětových institucích a šířil znalosti o svém národě, a doma naopak psal a přednášel o tom, co viděl a poznal v cizině.

Jeho vlastní bohatý pracovní program do budoucnosti, který měl být výsledkem pilných, dlouholetých studií doma i za hranicemi a měl představovati jeho životní dílo vědecké, zůstává nesplněn. Tragická předčasná smrt přelomila jeho život.

Když se dne 13. března 1939 vrátil se svou ženou z jižní Afriky, právem užasli přátelé nad tím, že se vrátil. Kdo však prožil rok 1938 za hranicemi své vlasti, snad pochopí, že srdce upřímného Čecha, jakým byl Dr Jiří Baum, se neptalo po svém nebezpečí osobním. Brzy po návratu se zapojil do národního odboje. Hlavní jeho činností byly práce fotografické, ježto Baum byl také výborným fotografem a na svých cestách pořídil velké množství snímků. V práci odbojové dostal speciální úkol, a sice fotografování osob stíhaných Gestapem a pořizování mikrosnímků různých důležitých listin, zpráv atd. pro zahraniční odboj. Svůj byt propůjčil ke schůzkám odbojových pracovníků. Sám byl pronásledován jednak pro tuto činnost, jednak pro dvě udání, která byla na něho učiněna, zažil bytové prohlídky, návštěvu německé vyzvědačky a byl několikrát vyslýchán doma i na Gestapu.

Dne 10. června 1943 byl zatčen, vězněn nejprve v Praze, pak v malé pevnosti terezínské a nakonec v koncentračních táborech v Osvětimi a Varšavě, kde v roce 1944 zemřel.

Jeho poslední cesta z vlasti byla krutou cestou utrpení; byl však do posledních chvil nesmírně statečným, a ostatním spolutrpitelům zpříjemňoval těžké chvíle svým osobitým vyprávěním o dalekých končinách. Všichni na něho vzpomínají s hlubokým přátelstvím a úctou.

R. F. Baumová.

POZNÁMKY K MAPOVÝM PŘÍLOHÁM

Aby si mohl čtenář alespoň v hrubých rysech představit trať Holubovy cesty a srovnat ji s dnešními poměry zeměpisnými v této části Afriky, jsou k této knížce přiloženy dvě orientační mapky, kromě stručného zeměpisného přehledu jižní Afriky (viz str. 124—126).

Mapka č. 1 znázorňuje přehledně druhou cestu Dr Emila Holuba, kterou vykonal v letech 1883—1887 a o které píše autor této knížky Dr Jiří Baum. Jejím východiskem byl Porth Elizabeth a vedla vcelku týmž směrem jako první cesta v letech 1872—1879. Jdeme-li po stopách Holubových na jeho druhé cestě, vidíme, že prvním důležitým místem, kam se svou družinou dospěl, byl Colesberg v Kapsku. Odtud po překročení řeky Oranje vstoupil na půdu Svobodného státu Oranžského. Z Colesbergu postupoval Holub západní zemí Griquů do Christiany. Územím říše Mankuruanovy, Moncuovy a Chaciciveovy dosáhl misijní stanice Linokany. Dalším důležitým místem Holubovy cesty byl Šošong, město v říši bamangvatského krále Khamy. Odtud se ubírala Holubova výprava severním směrem přes Klamakleňanské prameny do Pandama-Tenky a dále k řece Zambezi. Po přechodu zambezijského toku vstoupil Holub na území ještě málo prozkoumané. Při pochodu územím obávaných Mašukulumbů, kam vstoupil jako první Evropan vůbec, dosáhl nejdále na severu vesnice Galulongy (15^0 j. š.), jak je na mapce vyznačeno. Prorazit dále na sever, po případě do Egypta, jak měl původně v úmyslu, se mu nepodařilo pro nepřátelský odpor Mašukulumbů na území dnešní Severní Rhodesie.

Mapka č. 2 je kreslena v mnohem menším měřítku, aby mohlo být zachyceno celé území jižní části Afriky se západním i východním pobřežím. Podává dnešní politicko-zeměpisný obraz jižní Afriky a tedy také širšího území kolem cest Holubových. Všimněme si na př. změny v názvu řeky Luenge, která je na současných mapách označována jako Kafue.

Dr J. Dlouhý

STRUČNÝ ZEMĚPISNÝ PŘEHLED JIŽNÍ AFRIKY

(Dr Karel Uhl)

Jižní Afrika sahá od nejjižnějšího cípu africké pevniny, od Mysu Střelkového (Cabo d'Agulhas) na sever k řece Kunene a k rozvodí řek Konga a Zambezi. Je to náhorní rovina okolo 1000 m nadmořské výše, kterou se tří stran podél pobřeží lemuje několik horských pásem, dosahujících velehorské výše: na západě hora Omatako 2.600 m, na jihu Kompasová hora o stejné výšce, a na jihovýchodě Cathkin Peak 3.650 m v Dračích horách (Drakensberge neboli Kathlamba). Tato pohoří však zadržují značné množství dešťů, takže do vnitrozemí se dostane jen velmi málo vláhy. Proto se tam tvoří stepi a pouště: Kalahari uprostřed kotliny, Namib na západě. Velkých řek je poměrně málo. Kromě jmenovaných řek Kunene a Zambezi, které mají množství vody, protože tekou z hojně zavlažovaných tropických oblastí, jsou v jižní Africe větší řeky Limpopo neboli Krokodilí řeka, jež s přítokem Olifant river čili Sloní řekou vtéká do Indického oceánu, kdežto větší Oranje s Vaalem se vlévá do Atlantického oceánu. Menších řek, tekoucích s pohoří k pobřeží, je ovšem dosti; některé vnitrozemní řeky se však ztrácejí v písku pouští. Jihoafrickou zvláštností je řeka Kubango neboli Okavango, která tvoří bezodtoké jezero Ngami v Kalahari a jen za doby velkých dešťů přebytek vody odtéká do Zambezi. Pro četné peřeje a splavy jsou jihoafrické řeky málo splavné, a to jen místy.

Poloha jižní Afriky, která z menší části patří pásmu tropickému, z větší však pásmu mírnému, a nepravidelné rozdělení vláhy mají velký vliv na podnebí, jež je teplé, ba horké, a též na rostlinstvo, které na severu, východě a jihovýchodě je bujně tropické, směrem k západu však stále řidší, takže uvnitř — jak již zmíněno — se prostírají stepi a pak pouště. Přesto je jižní Afrika bohatá na nejrůznější tropické i evropské rostliny a plodiny. Daří se tam mimo

jiné cukrová třtina, různé palmy, hojnost ovoce i naše obilniny.

Za dob Holubových byla jižní Afrika rájem zvěře i ptactva. Žili tam sloni, lvi, levharti, antilopy všech druhů, pakoni, buvoli, opice, hlavně paviáni, v řekách krokodili, hroši a množství ryb. Zatím však mnoho zvěře ubylo; je nyní zčásti chráněna před vyhynutím a byl dokonce zřízen Krugerův park na její ochranu. Místy se pěstuje ve velkém chov pštrosů. Domorodé obyvatelstvo, které se dříve živilo skoro výhradně lovem zvěře, bylo nuceno přejít k zemědělství anebo pracovat na farmách a v továrnách bělochů. Ale i farmáři se věnují více chovu dobytka nežli vlastnímu zemědělství, které skýtá poměrně malé plochy pro nedostatek vody.

Jakkoliv jihoafrická flora i fauna jsou dosud velmi bohaté, přece ještě je značně převyšuje bohatství, které se skrývá v nitru země, bohatství nerostné. V jižní Africe se dobývá nejvíce zlata a diamantů ze všech zemí celého světa. Diamanty se vykopávají z diamantové zeminy hlavně v t. zv. Diamantových polích v Kimberley v Západní zemi Griquů, blíže Pretorie v Transvaalsku a v Jihozápadní Africe. Ale i toto ohromné bohatství diamantů je značně převýšeno dobýváním zlata, které se v ohromném množství našlo poblíže Johannesburgu a Babertonu v Transvaalu. Vedle diamantů a zlata se však v jižní Africe dobývá ještě platina, stříbro, měď, cín, olovo, kamenné uhlí, asbest atd.

A všeho toho bohatství spolu s celým ohromným prostranstvím jižní Afriky, obnášejícím asi jednu pětinu celé africké pevniny (což se rovná asi polovině Evropy), zmocnili se evropští kolonisátoři, zprvu Portugalci, po nich Holanďané (holandští sedláci = = Burové), pak Angličané a nakonec Němci. Dnes kromě portugalských držav na severozápadě (Angola) a na východě (Mozambique) všechno ostatní postupně ovládli Britové. Ti se v burské válce zmocnili obou burských republik, totiž Oranje a Transvaalu, a nakonec se jim dostalo mandátu nad bývalou Německou Jihozápadní Afrikou.

Těžištěm britského panství je Jihoafrická Unie (Union of South Africa), čítající 1,223.854 km² s 11,258.000 obyvateli (r. 1946), utvořená r. 1910 z bývalé britské kolonie Kapska, Natalu a z bývalých svobodných republik Transvaalu a Oranje. Je to britské

dominium, podobně jako Kanada; sídlem vlády je Pretoria v Transvaalsku (128.600 obyv.), sněm zasedá v Kapském Městě (214.200 obyv.). Ale největším městem Jihoafrické Unie i celé jižní Afriky je Johannesburg se 310.000 obyv., jižně od Pretorie. Bělochů je v Unii 21 %, černochů 69 % z celkového počtu obyvatelstva.

Kromě Unie náleží Britům ještě Bečuánský protektorát se 712.250 km² a 153.000 obyvateli (r. 1921), mezi nimiž žije jen 1.700 bělochů; hlavním městem je Mafeking. Tento protektorát podléhá bezprostředně britské koruně. (Část Bečuánska patří přímo k Unii.)

Jižní Rhodesie (vyslov: rodísie) se 386.000 km² a s 1,018.310 obyvateli (1929) a s hlavním městem Salisbury (asi 18.000 obyv.) a pak Severní Rhodesie se 745.760 km² a s 1,5 mil. obyvatel a s hlavním městem Lusakou (od r. 1931, dříve Livingstone na Zambezi) jen s 550 bílými obyvateli, jsou britskými koloniemi a vděčí za svůj vznik a jméno dravému kolonisátoru Cecilu Rhodesovi, největšímu průkopníku britského imperialismu v Africe vůbec. Konečně se Britům po první světové válce roku 1920 dostalo podle versaillské smlouvy mandátu nad bývalou Německou Jihozápadní Afrikou, dnešní Jihozápadní Afrikou (South West Africa). Je to území o rozloze 835.100 km² s 25.130 bílými a asi 250.000 černými obyvateli (r. 1927). Hlavní město Windhuk, 11.000 obyv,. mezi nimi 4.500 bělochů (r. 1931).

Všude v Africe vidíme veliký nepoměr v počtu bělochů a černochů, a to ve prospěch černých a barevných lidí. Tato převážná většina musí sloužit, ba otročit bílé menšině. Rasová otázka je dnes nejtěžším problémem jižní Afriky. A dějiny Afriky vůbec jsou dějinami utrpení barevných domorodců. Vzpomeňme jen na př. Arabů, kteří odedávna podnikali výpravy a lovy na černochy. Z nich nadělali otroky, které posílali na bělošské plantáže do Severní a Střední Ameriky (i jinam), aby tam zaujali místo slabých a vymírajících Indiánů. Že při tom Arabové zničili a vyhubili celé kmeny, že cestou přes moře do nové vlasti jich statisíce zemřelo — cožpak jim na tom záleželo? Vždyť to byli *jen* černoši! A historie se do značné míry opakovala při každé nové kolonisaci násilně

zabraného území. Vzpomeňme jen na boje Burů s jihoafrickými domorodci, zvláště s Křováky (Bosjemans), které Burové stříleli jako divokou zvěř, jakmile se kde objevili! Kdo vypíše dějiny utrpení oněch nešťastných afrických a jihoafrických domorodců? I dnes, kdy již není formálně otroků, vládne zejména v jižní Africe diskriminace obyvatelstva, což není nic jiného nežli přezírání, ba opovrhování černochy a barevnými vůbec. Zkusil to na vlastním těle veliký vůdce Indů v boji za samostatnost (svárádž) Indie Mahátma Gándhí, když ještě žil v jižní Africe a tam bojoval za práva Indů a ujímal se nejen svých krajanů, nýbrž i barevných vůbec proti zpupnosti Britů.

Jižní Afrika se však probouzí. Politické uvědomění početné dělnické třídy všech koloniálních národů den ze dne roste. Tu a tam zatím vzplane ohníček vzpoury proti bílým utlačovatelům, uhasitelný mnohdy jen s pomocí kulometů. Ale přijde den, kdy všechny africké národy se semknou v jeden celek a po příkladu svých asijských soudruhů (Indonesie, Vietnam) se vrhnou do otevřeného boje proti všem, kteří dosud bezostyšně vykořisťují jejich krásnou a bohatou vlast i její lid. Pochodeň boje za nezávislost všech národů světa a tedy i národů afrických již hoří a neuhasne dříve, dokud se jí nepodaří vykonat své spravedlivé dílo!

OBSAH

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

sekce geologicko-geografická

Dr Jiří Baum

HOLUB A MAŠUKULUMBOVÉ

Recensovali prof. Dr Bohuslav Horák a Dr Karel Uhl
Doslov napsala Růžena Fikejzová-Baumová

Obálku navrhl Rudolf Mader
Graficky upravil Jindřich Řehák
Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd
jako svou 293. publikaci
Odpovědný redaktor Josef Rubín

Z nové sazby písmem borgis Baskerville vytiskla Mladá fronta, n. p., Praha II, Legerova 22 — Formát 70×100 — AA 5,86 — VA 6 — HSV 11899/55/SV3/5217 — D-02275

Náklad 13 400 výtisků — 02/69 — I. vydání

Cena brožovaného výtisku Kčs 8,40 III/3

JIŽNÍ AFRIKA

Mapka č. 2

Navrhl a kreslil: Jar. Veselý

Mapka č. 1

Navrhl a kreslil: Jar. Veselý

CESTA Dr. EMILA HOLUBA DO ÚZEMÍ MAŠUKULUMBŮ (1883-1887)